

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve GENÇARSLAN

OSMANLI DEVLETİ'NDE SABUN ÜRETİMİ VE İSTANBUL'UN SABUN
İHTİYACININ KARŞILANMASI
(1760-1840)

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve GENÇARSLAN

OSMANLI DEVLETİ'NDE SABUN ÜRETİMİ VE İSTANBUL'UN SABUN
İHTİYACININ KARŞILANMASI
(1760-1840)

Danışman

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Merve GENÇARSLAN' ın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK (İmza)

Üye : Prof. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Tez Başlığı: Osmanlı Devleti'nde Sabun Üretimi ve İstanbul'un Sabun İhtiyacının Karşılanması (1760-1840)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 01/10/2025

Mezuniyet Tarihi : 06/11/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Osmanlı Devleti’nde Sabun Üretimi ve İstanbul’un Sabun İhtiyacının Karşılanması (1760-1840)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Öğrenci Adı, SOYADI

Merve GENÇARSLAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Merve GENÇARSLAN
Öğrenci Numarası	202252006002
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Osmanlı Devleti'nde Sabun Üretimi ve İstanbul'un Sabun İhtiyacının Karşıllanması (1760-1840)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2697460627
Rapor Tarihi	21.10.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %14 Alıntılar dahil: %14
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 73 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA SABUN ÜRETİMİ VE ÖNEMLİ SABUN ÜRETİM MERKEZLERİ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Sabun Üretimi ve Sabun Çeşitleri	7
1.2. Önemli Sabun Üretim Merkezleri.....	9
1.2.1. Girit.....	9
1.2.2. İzmir.....	12
1.2.3. Midilli	14
1.2.4. Diğer Sabun Üretim Merkezleri	15
1.3. Sabuncu Esnafı	17
1.3.1. Sabun Satışı Yapılan Yerler.....	19
1.3.2. Sabuncu Esnafına Verilen Cezalar	21

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİLER VE FİYATLAR

2.1. Vergiler	24
2.1.1. Gümrük Vergisi	24
2.1.2. İhtisap Vergisi ve Diğer Vergiler	28
2.2. Sabun Fiyatları.....	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'UN SABUN İHTİYACININ KARŞILANMASI

3.1. İstanbul'un İaşesi	41
3.2. İstanbul'un Sabun İhtiyacının Karşılanması.....	45
3.3. Sarayın Sabun Tahsisatı.....	63
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	73
EKLER	79
ÖZGEÇMİŞ	86

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 1763 Yılında Kandiye’de Bulunan Sabunhaneler	10
Tablo 1.2 Hanya’da Bulunan Sabunhaneler	11
Tablo 1.3 İzmir’de Bulunan Sabunhaneler	13
Tablo 2.1 Edremit ve Kemer-i Edremit’ten Dışarıya Satılan Sabunun Miktarı ve Gümrük Vergisi	25
Tablo 2.2 Eylül 1837’de Midilli’den İhraç Edilen Sabun Miktarı ve Alınan Gümrük Vergisi	26
Tablo 2.3 Aralık 1837- Ocak 1838 Tarihlerinde Midilli Adasından İhraç Edilen Sabun Miktarı	27
Tablo 2.4 Ocak 1838 Tarihinde Midilli’den İhraç Edilen Sabun Miktarı	27
Tablo 2.5 Sabun Fiyatlarına Etki Eden Unsurlar	32
Tablo 2.6 Farklı Tarihlerde İzmir Sabunu Fiyatları	33
Tablo 2.7. Farklı Tarihlerde Girit Sabunu Fiyatları	34
Tablo 2.8. Farklı Tarihlerde Midilli Sabunu Fiyatları	36
Tablo 2.9. Farklı Tarihlerde Edremit Sabunu Fiyatları	37
Tablo 2.10. Farklı Tarihlerde Kazdağı Sabunu Fiyatları	37
Tablo 2.11. Farklı Tarihlerde İstanbul’da Üretilen Yerli Sabun Fiyatları	38
Tablo 2.12. Farklı Tarihlerde Ayvalık Sabunu Fiyatları	38
Tablo 2.13. Farklı Tarihlerde Türü Belirtilmemiş Sabun Fiyatları	38
Tablo 3.1. 1766-1767 Yıllarında Resmo’dan İstanbul’a Gönderilen Sabun Hakkında Bilgi	45
Tablo 3.2. 1815 Yılında Edremit ve Kemer-i Edremit’ten İstanbul’a Gönderilen Sabun Hakkında Bilgi	49
Tablo 3.3. 1815 Yılında Midilli’den İstanbul’a Gönderilen Sabun Miktarı	50
Tablo 3.4. İzmir’den İstanbul’a Gönderilen Sabun Hakkında Bilgi	51
Tablo 3.5. 1804-1805 Yıllarında İzmir’den İstanbul’a Gönderilen Sabun Miktarı	52
Tablo 3.6. 1818-1819 Yılları Arasında İstanbul’a Farklı Bölgelerden Gönderilen Sabun Miktarı	55
Tablo 3.7. 1818-1819 Yıllarında Resmo’dan İstanbul’a Gönderilen Sabun Miktarı	56
Tablo 3.8. 1835 Yılında İstanbul’a Faklı Bölgelerden Gönderilen Sabun Miktarları	60
Tablo 3.9. 1836 Yılında Farklı Şehirlerden İstanbul’a Gönderilmesi Emredilen Sabun Miktarı	61

Tablo 3.10. 1837 Yılında Farklı Bölgelerden İstanbul'a Gönderilen Sabun Miktarı...	62
Tablo 3.11 1783 Yılında Saray Görevlilerine Tahsis Edilen Sabun Miktarı.....	64
Tablo 3.12. 1784 Yılında Farklı Saray Görevlilerine Verilen Sabun Miktarı	64
Tablo 3.13. Haziran 1784'te Birun ve Enderun Ağalarına Verilen Aylık Sabun Miktarı	65
Tablo 3.14. Birun, Enderun ve Bazı Askerî Sınıflara Verilen Günlük Erzak Listesi...	66
Tablo 3.15. 1836-37 Yılları Arasında Ambar-ı Amire İçin Alınan Sabun Miktarı	66
Tablo 3.16 1840 Yılında Saraydaki Farklı Bölümlere Verilen Sabun Miktarı.....	67
Tablo 3.17. Sadrazam Sarayına ve Saray Çalışanlarına Tahsis Edilen Sabun Miktarı	69

KISALTMALAR LİSTESİ

AE. SABH.I	Ali Emiri Abdülhamid 1
AE. SSLM. III	Ali Emiri Selim 3
a.g.e.	Adı geçen eser
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Bkz.	Bakınız
bs	Basım
BOA.	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C	Cilt
C. BH	Cevdet Bahriye
C.DH	Cevdet Dahiliye
Çev	Çevirmen
C.İKTS	Cevdet İktisat
C.ML.	Cevdet Maliye
D.BŞM.d	Baş Muhasebe Kalemi Defterleri
D.BŞM. MKH. d	Başmuhasebe Mukâtaat Hazinesi Defterleri
D. BŞM. MTE. d	Başmuhasebe Matbah Emini Defterleri
D. BŞM. ZMT. d	Başmuhasebe Zimmet Halifesi Defterleri
D. BŞM. HMH. d	Haremeyn Muhasebesi Defterleri
D.MMK.d	Maden Mukataası Kalemi Defterleri
ed.	Editör
gr	Gram
HAT	Hatt-ı Hümayun
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTO	İstanbul Ticaret Odası
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İSTM	İstanbul Müftülüğü
Kg	kilogram
MAD.d	Maliyeden Müdevver Defterler
s.	Sayfa
sy	Sayı
ŞSD	Şeriyeye Sicil Defterleri
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

TSMA. D	Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defterleri
TSMA. e	Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı
vb	Ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Sabun, günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de önemli bir temizlik aracıydı. Araştırmanın konusu olarak sabunu seçmemizin nedeni, sıradan bir tüketim maddesi olarak görülen sabunun arkasında ne kadar büyük bir üretim, dağıtım ve ticaret ağı olduğunu göstermektir. İstanbul gibi nüfus yoğunluğu yüksek bir merkezde sabun ihtiyacının karşılanması, üretim merkezleriyle başkent arasındaki ticaret ağını, esnaf yapılanmasını ve devletin piyasa düzenlemelerine yönelik hassasiyetini anlamak çalışmamızın temel hedefidir. Çalışmada, sabun üretim merkezleri, sabun üzerindeki vergi ve fiyat politikaları, esnaf-devlet ilişkileri ve devletin sabun üzerindeki denetimi üzerinden Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzenine ışık tutmak amaçlanmıştır.

Osmanlı toplumunda sabun, temel temizlik maddesi olduğundan sürekli olarak üretilmesi, istenilen zamanda gereken yerlere gönderilmesi, dağıtımının adil ve kurallara uygun yapılması gerekliydi. Bu sebeple yönetim, sabunun üretiminden dağıtımına kadar olan uzun süreci ayrıntılarıyla kaydediyordu. Bu sayede Osmanlı arşivinde sabuna dair ayrıntılı bilgiler içeren belgeler bulunmaktadır. Bu kıymetli belgeler tezin ana kaynağını oluşturmaktadır. Arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgiler literatürdeki yerli ve yabancı araştırma kaynakları ile desteklenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Girit, İzmir, Midilli, Edremit, Ayvalık gibi Osmanlı'nın zeytinyağı deposu olan ve büyük miktarlarda sabun üretilen merkezlerden bahsedilmiştir. Çalışmayı bu şehirler ile sınırlamamızın nedeni İstanbul'un sabun ihtiyacının en çok buralardan karşılanmasıdır. Ayrıca bölümde sabuncu esnafı ve esnaf-devlet arasındaki ilişkilerde ele alınmıştır. Sabun üzerinde uygulanan vergi rejimleri ve fiyatları konu ettiğimiz ikinci bölümde, arşiv kaynaklarından faydalanarak sabun konusu üzerinden dönemin ekonomik durumu anlatılmıştır. Son bölümde ise İstanbul ve Topkapı Sarayı'nın sabun ihtiyacının karşılanması konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sabun; Sabunhane; Zeytinyağı; İstanbul.

SUMMARY

SOAP PRODUCTION IN THE OTTOMAN EMPIRE AND SUPPLYING ISTANBUL'S SOAP NEEDS (1760-1840)

Soap, as in the present day, was an essential means of cleanliness in the Ottoman period. The reason we have chosen soap as the subject of our research is to demonstrate that behind this seemingly ordinary commodity lay a vast network of production, distribution and trade. Supplying the demand for soap in a densely populated center such as İstanbul provides insight into the commercial networks linking production centers with the capital, the organization of guilds and the state's sensitivity toward regulating the market. In this study, our aim is to shed light on the Ottoman economy and social order through an examination of soap production centers, taxation and pricing policies, guild-state relations, and the mechanisms of state control over soap.

In Ottoman society, as soap constituted a fundamental cleaning material, it was necessary to ensure its continuous production, timely delivery to the required locations, and distribution in a fair and regulated manner. Consequently, the administration meticulously recorded the entire process from production to distribution. As a result, the Ottoman archives contain documents that provide detailed information concerning soap. These valuable records constitute the principal source of our study. The data obtained from the archival materials have been corroborated with both domestic and international scholarly works in the existing literature.

The first section of our study discusses major centers such as Crete, İzmir, Lesbos, Edremit and Ayvalık, which served as the Ottoman Empire's primary repositories of olive oil and where soap was produced in substantial quantities. Our decision to confine the study to these cities stems from the fact that İstanbul's demand for soap was predominantly supplied from these regions. This section also addresses the guild of soap makers and the dynamics of guild-state relations. The second section, which focuses on the tax regimes and pricing practices applied to soap, draws upon archival sources to elucidate the broader economic conditions of the period through the lens of soap. The final section examines the provision of soap for İstanbul and for the Topkapı Palace.

Key Words: Soap; Soap Making Facility; Olive Oil; İstanbul

ÖNSÖZ

Yüksek lisansın ders döneminde hazırladığım dönem ödevinin alt başlıklarından birisi olan sabun konusu, başta çok dikkat çekmese de danışman hocamın tavsiyeleri ile araştırmanın konusu olarak belirlenmiştir. Yaptığımız literatür taramalarında Osmanlı Devleti'nde sabun konusunun göz ardı edildiği, konu üzerinde yazılmış geniş bir kaynağın bulunmadığı görülmüştür. Aylarca süren arşiv araştırmaları ile yerli ve yabancı literatürün okunması sayesinde tezin başlıkları oluşturulmuştur. Çalışmada Osmanlı Devleti'nde sabunun toplumsal ve ekonomik yeri, esnaf-devlet ilişkileri, İstanbul'un ve sarayın sabun ihtiyacı gibi konularda bilgiler verilmiştir. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalar için bir fikir ve bilgi kaynağı olması temenni edilmektedir.

Teşekkürlerime, tez konusunun seçilmesinden başlayarak tüm süreç boyunca bana destek olan, tez döneminde tamamladığım Erasmus programı boyunca çalışmalarımın aksamadan devam etmesinde yardımcı olan, bazı aksaklıklar olduğunda da sen gayretlisin yaparsın diyerek destek veren, öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum kıymetli danışmanım Sayın Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Belgelerin okunmasından kaynak teminine kadar pek çok konuda yardımcı olan kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Diren Çakılcı'ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Yüksek lisansa başladığım ilk günden itibaren bana gösterdikleri ilgi, anlayış, maddi ve manevi destekleri için başta kız kardeşlerim Rabia Gençarslan ve Tuğba Gençarslan Öz'e, sevgili annem Rahime Gençarslan'a ve sevgili babam Mevlüt Gençarslan'a sonsuz teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunmak isterim.

Çalışmamı, Haziran 2024'te kaybettiğimiz, gidişiyle bizi derin bir kedere boğan, ailemizin biriciği, sevgili kızımız Gofret'in güzel hatırasına adıyorum.

Merve GENÇARSLAN
2025-Antalya

GİRİŞ

1.Konu ve Kaynaklar

1.1.Konu

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal hayatında günlük ihtiyaç maddelerinin üretimi ve dağıtımı devletin yakından takip ettiği konular arasında yer almıştır. Özellikle İstanbul'un yüksek nüfusu ve sürekli artan tüketim ihtiyacı, sabunun üretim merkezlerinden başkente düzenli akışını zorunlu kılmış, bu durum devletin denetim ve müdahalelerini kaçınılmaz hale getirmiştir. Temel ihtiyaç maddelerinden olan sabun, yalnızca temizlik ve hijyen açısından değil, aynı zamanda zeytinyağına bağlı üretim yapısıyla tarım, ticaret ve vergi düzenleriyle de yakından bağlantılıdır. Araştırmanın konusu olarak sabunu seçmemizin nedeni, sıradan bir tüketim maddesi olarak görülen sabunun arkasında ne kadar büyük bir üretim, dağıtım ve ticaret ağı olduğunu göstermektir. İstanbul gibi nüfus yoğunluğu yüksek bir merkezde sabun ihtiyacının karşılanması, üretim merkezleriyle başkent arasındaki ticaret ağını, esnaf yapılanmasını ve devletin piyasa düzenlemelerine yönelik hassasiyetini anlamak bu çalışmanın temel nedenlerindendir. Çalışmada sabun üretim merkezleri, vergi ve fiyat politikaları, esnaf-devlet ilişkileri ve devletin sabun üzerindeki denetimi üzerinden Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzenine ışık tutmak amaçlanmıştır.

Çalışma, III. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerini ele almaktadır. Bu dönem bir yandan 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ekonomisinde yaşanan dönüşümler ve İstanbul'un artan nüfusunun ihtiyaçları, diğer yandan ise Tanzimat öncesi dönemin bütüncül bir şekilde incelenmesine imkân tanımaktadır. Bu tarih aralığı hem arşiv kayıtlarının görece yoğunluğu hem de Osmanlı iç ve dış ticaretinde belirginleşen değişimleri yansıttığı için sabun üretimi ve tüketimi bağlamında anlamlı bir sınır teşkil etmektedir. Ayrıca bu dönem, Tanzimat öncesinde ve sanayileşmenin henüz sabun üretiminde görülmediği, klasik Osmanlı kurumlarının işleyişini sürdürdüğü bir dönemdir. Böylece Osmanlı Devleti içindeki klasik üretim ve tedarik mekanizmalarının sabun konusu özelinde incelenmesine olanak tanınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan sabun hem temizlik hem de ticari bir meta olarak önemli bir yer tutmuştur. Bu çalışmada, öncelikle Osmanlı coğrafyasında üretilen sabun çeşitleri ve Midilli, İzmir, Girit, Edremit gibi başlıca üretim merkezleri ele alınmıştır. Sabuncu esnafının örgütlenmesi ve meslek mensuplarına uygulanan cezai yaptırımlar incelenmiştir. Ardından sabuna yönelik vergilendirme sistemi ve fiyat politikaları değerlendirilmiş, bu bağlamda devletin sabun üzerinden elde ettiği gelirler ile piyasanın işleyişi ortaya konulmuştur. Son bölümde ise İstanbul'un sabun ihtiyacı ve özellikle

saray için ayrılan sabun tahsisatı üzerinde durularak, sabunun hem ekonomik hem de sosyal hayattaki yeri bütüncül bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

1.2.Kaynaklar

Çalışmanın en önemli kaynağını arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Arşivde tezin konusu olan sabun hakkında ayrıntılı belgeler mevcuttur. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan Cevdet Belediye, Cevdet İktisat ve Cevdet Maliye fonlarında yer alan belgelerden çok sayıda faydalanılmıştır. Bu belgelerde İstanbul'a gönderilen sabun miktarları belirtilirken sabunu getiren tüccar, gemi, sabunun tüketiciye ulaşana kadar masrafları hakkında çok sayıda bilgiye ulaşılmıştır. Başmuhasebe Kalemi Defterleri, Hatt-ı Hümayun, Maliyeden Müdevver Defterler ve Sarayı'nın sabun tahsisatı konusunda faydalandığımız Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri ve Evrakı tasniflerinde bulunan belgelerden çalışmada bolca kullanılmıştır. Ayrıca İstanbul Mahkemesine kayıtlı 201 numaralı Şer'iyye Sicili içinde bulunan narh kayıtlarından 1776-1835 yılları arasındaki sabun fiyatları üzerinde çalışılmıştır.

Çalışmada pek çok telif eserden yararlanılmıştır. Bunlardan en önemlileri ve tezimizin de temel yapısını oluşturan eserler Gülden Sarıyıldız ve Said Öztürk'ün birlikte hazırladığı "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun" adlı makale ve Said Öztürk'ün Türkler Ansiklopedisinde yer alan "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayi" adlı makalesidir. Bu iki eser, içerisinde bizim de tezde kullandığımız önemli bilgiler içermektedir. Gülden Sarıyıldız'ın "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", Nükhet Adıyeke'nin "18. Yüzyılda İstanbul'un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılmasında Girit'in Rolü", Zeki Arıkan'ın hazırladığı "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti" adlı makaleler tezde en çok yararlanılan çalışmalardandır. Müge Çiftyürek'in Türkiye'de Sabunhaneler adlı doktora tezi, günümüze kadar ulaşmış sabunhaneleri sanat tarihi açısından incelerken aynı zamanda sabun tarihi hakkında da kıymetli bilgiler vermektedir.

Ayşe Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke'nin ortaklaşa hazırladıkları "Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi" adlı kitapta Girit tarihi anlatılırken zeytinyağı ve sabun konusunda da ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Sabun fiyatları konusunda en çok başvurulacak kaynak Mübahat Kütükoğlu'nun "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri" adlı kitabı olmuştur. İstanbul'da bulunan sabuncu esnafı ve sabunculara verilen cezalar üzerinde yapılan çalışmalarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi tarafından transkribe edilen İstanbul Mahkemesine kayıtlı 56, 76, 78, 137,148,154 numaralı Şer'iyye sicilleri kullanılmıştır. Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, şimdiye kadar Osmanlı döneminde sabun ve sabunculuk sektörü üzerinde müstakil ve detaylı bir çalışma

yapılmadığı görülmektedir. Bu durum, çalışma için bu konuyu seçmemizdeki en önemli unsurlardan birisi olmuştur.

2.Tarihsel Altyapı

Sabun genellikle hayvansal veya bitkisel yağlar ile alkali denilen bir kimyasalın kaynatılması ile ortaya çıkmaktadır. Sodyum hidroksit sabun yapımında en çok kullanılan alkali maddedir¹. Sabunun kimler tarafından icat edildiği kesin olarak bilinmese de tarihsel kayıtlarla birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. MÖ 2800’lü yıllarda Babillerin sabun yaptıkları bilinmektedir. Antik bir papirüsten elde edilen bilgilere göre ise Mısırlılar M.Ö. 1500’lü yıllarda sabunu cilt hastalıklarının tedavisinde kullanıyorlardı. Antik Yunan Doktoru Galen, insanların yıkanmasında sabunun kullanılabileceğini böylece hastalıkların yayılmasının önüne geçileceğini tavsiye etmiştir².

Eski uygarlıklarda sabun kavramı kendine özgü bir kelime ile ifade edilmiyordu. Örneğin, Sümerler tarafından sabun için özel bir kelime kullanılmamış, kalamus bitkisi (sabun bitkisi) çivi yazılarında yıkanmayı ifade etmek için kullanılmıştır. Sabun kelimesinin kökü Proto Hint Avrupa kökü olan seib’den gelmektedir. Bugün batı dillerinde kullanılan örnek olarak İngilizce’de soap, Fransızca’da savon, İtalyanca’da sapone, Almanca’da seife, İbranice sabon ve Türkçe’de kullandığımız “sabun” sözcüğü Latince kökenlidir. Sözcük Latince sapo ve sebum (içyağ) sözcükleriyle ilişkilidir³.

M.Ö. 1650-1200 yılları arasında yaşamış Hititler 200’den fazla bitkiyi büyü, tıp ve temizlik alanlarında kullanmışlardır. Bu bitkiler arasındaki çöven otu, kül ile karıştırılarak sabun yapımında kullanılmıştır. Vücut temizliği, kıyafetlerin ve evlerin temizliğinde kullanılan çöven otu bitkisi, su ile karıştırılırsa köpürerek lekeleri temizleme amacıyla kullanılmıştır. Hititler bu bitkinin yanında çöven otu ile benzer özellikler gösteren sabun otu bitkisini de temizlik maksadıyla kullanmışlardır⁴.

Antik dönemde sabun üretimi büyük olasılıkla küçük bir el sanatları endüstrisidir. Sabun, Romalılar tarafından da bilinmektedir. Ancak üretilen sabunların kişisel temizlikten çok ilaç, kozmetik ve tekstil temizliğinde kullanıldığı bilinmektedir. Çok sayıda hamamın inşa edildiği Roma’da temizliğe son derece önem verilmiştir⁵.

¹ Christin Ditchfield, *The Story Behind Soap* Heinemann Library, Chicago 2012, s.6.

² Ditchfield, *The Story Behind Soap*, s.12-13.

³ KristineL. Konkol ve Seth C. Ramussen, “An Ancient Cleanser: Soap Production and Use in Antiquity”, *Chemical Technology in Antiquity*, 1211 vols., ACS Publication, (2015), s.252-53; Rukiye Arık, “Roma’da Giysi Temizliği”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 11, sy 2 (2017), s. 10.

⁴ Erol Yılmaz, *Hititlerde Temizlik Kültürü*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Bingöl Üniversitesi, Bingöl 2020, s. 83.

⁵ Müge Çiftiyürek, *Türkiye’de Sabunhaneler* (yayınlanmamış doktora tezi), Pamukkale Üniversitesi, Denizli 2021, s.13.

Roma’da bulunan pek çok ev kurşun borular ile şehrin su şebekesine bağlıydı. Bahçelerdeki kuyular ve çeşmelerden de su sağlanıyordu. Bu sayede varlıklı Romalıların evlerinde sıcak su banyosu, terleme odası, soğuk su banyosu gibi bölümlerden oluşan küçük bir hamam bulunuyordu. Evinde banyosu olmayan diğerleri ise halka açık, lüks ve konforlu hamamlarda temizlenebiliyorlardı⁶.

Romalılar temizlikte ve leke çıkarmada tıpkı Hititlerde olduğu gibi sabun otu (saponaria officinalis) kullanmışlardır. Roma yazını incelendiğinde sabuna dair bazı bilgilerin olduğu görülmektedir. Plinius’un Naturalist Historia adlı eserinde “sapo” sözcüğü ilk kez kullanılmıştır. Rukiye Arık’ın çevirdiği metin şu şekildedir;

Prodest et sapo, Galliarum hoc inventum rutilandis capillis. Fit ex sebo et cinere, optimus fagino et caprino, duobus modis, spissus ac liquidus, uterque apud Germanos maiore in usu viris quam feminis.

...sapo da yararlıdır. Galyalı kadınların saçlarını parlatıp kızılaştırmak için bulunmuştur. İç yağdan ve külden yapılır, en iyisi de kayın ağacının külünden ve keçi iç yağından yapılanıdır. Katı ve sıvı olmak üzere iki çeşidi vardır. Germenler arasında da kadınlardan çok erkekler tarafından kullanılır⁷.

“Sapo” burada bir temizlik maddesi olarak değil saçları parlatmak ve kızıla boyamak için kullanılan bir madde olarak gösterilmiştir⁸.

M.S. 4. yüzyılda sabun içeren ve özellikle yüzdeki sivilcelerin tedavisinde kullanılan kremler hazırlanmaya başlanmıştı. Bu sabunlu kremler bir tedavi aracı olarak Araplar tarafından kullanılmaya devam edildi. Orta çağda Araplar tarafından hazırlanan sabun şu şekildeydi; Hafif sarımsı, biraz şeffaf ve jöle kıvamında olan bu sabun zeytinyağı ve kostik soda ile yapılıyordu⁹.

M.S. 9. yüzyılda Fransa’nın Marsilya kenti sabun üretimi ile ünlüydü. Bu bölgede sabun üretimi öylesine gelişmişti ki Marsilya Fransa’nın ilk resmi sabun üretim merkezi haline gelmişti. Sabunların daha kaliteli olabilmesi için 1688’de Fransa Kralı 14. Luis Savon De Marseille (Marsilya Sabunu) üretiminde hayvansal yağların kullanımını yasakladı. Sabunun içeriği en az %72 oranında bitkisel yağlardan oluşmalıydı. Sabunun kalitesi arttıkça sabun satışları da artmıştı ve 1880’lerde Fransa’da 100’e yakın Marsilya sabunu üreticisi bulunmaktaydı¹⁰.

⁶ Horst Blanck, *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, 1. basım, çev. İslam Tanrıktut, Arion Yayınevi, İstanbul 1999, s. 79.

⁷ Arık, “Roma’da Giysi Temizliği”, 10.

⁸ J. Ruska, “Sabun”, M.E.B. *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 15; Arık, “Roma’da Giysi Temizliği”, s. 11.

⁹ F.W. Gibbs, “The History of the Manufacture of Soap”, *Annals of Science* 4, sy 2, (1939), s. 170-71.

¹⁰ Luis Spitz, “The History of Soaps and Detergent”, *Soap Manufacturing Technology*, AOCS, (2001), s. 4.

Marsilya'dan başka İtalya'nın Savona ve İspanya'nın Kastilya kentleri de Avrupa'nın en büyük sabun üretim merkezi olarak ortaya çıktı. İngiltere'de ise sabun üretimi 12. yüzyılda başladı. 14. yy. gelindiğinde Britanya'da sabun yaygın olarak üretiliyordu. Ancak 16. yüzyıla kadar sabunun kişisel temizlik maddesi olarak kullanılması konusunda tereddütler bulunuyordu¹¹.

Bizans döneminde Anadolu'nun pek çok bölgesinde sabun imalatçıları bulunmaktaydı. Bizans Devleti'nin içerisinde devlet ve tüketici arasındaki ilişkileri düzenleyen loncalar bulunmaktaydı. Loncalar ile ilgili temel Bizans kaynağı olan Eparkhikon Biblion başkentte bulunan on dokuz loncadan bahseder. Bu loncalar arasında sabun imalatçıları(saponapratai) da bulunmaktadır. Devlet ülke içindeki üreticiyi korumak için sabun ithal edilmesini de yasaklamıştır¹².

1800'lerde bilim insanları sabunu, birtakım kimyasalların birleştirilmesi ile yapmanın üzerinde çalışmaya başlamışlardı. Sabun üretiminde kullanılan maddelerin sabunu oluşturabilmesi için hangi süreçten geçtiği anlaşıncı sabun üretiminde de büyük bir gelişme yaşandı. 1791'de Fransız mucit Nicolas Le Blanc yeni bir sabun yapım çeşidi keşfetti. Bu sabun Sodyum Hidroksit ve deniz tuzu karıştırılarak üretiliyordu. 1823'te ise Fransız Kimyacı Michel Eugene Cheureul sabun yapımı sırasında bitkisel ve hayvansal yağlardan yeni bir madde keşfetti. Bu madde gliserinde. Gliserin daha sonralarda tamamen doğal nemlendirici bir sabun yapımında da kullanıldı¹³.

Türkler yaklaşık olarak 11. yüzyıla kadar sabun yerine sularındaki doğal soda, çöven otu bitkisi, saparna, sabun otu, süt kökü, kaşık otu, kılaya kavuğu, acı ağaç, herdemtaze, tavşankulağı, hintkeşanesi vb. saponinli maddeler ve kül kullanıyorlardı¹⁴. Türkler için temizlik en önemli meselelerdendi. M.S. 5. yüzyılda Proto-Moğol kavimleri tarafından kurulan Juan Juan Devleti'ne gönderilen bir elçi heyeti bu kavimlerin çok pis olduklarını belirterek geriye dönmüşlerdi. Türklerin temizliğe verdikleri önemin bir diğer örneği eski Uygur yazıtlarında görülebilir. Yazıtlarda çok kez “keçi sütü ile yıkanır”, “vücudunu temizce yunup yıkayıp..”, “yunup, yıkanıp, temizlensin” gibi ifadeler yer almaktadır¹⁵.

¹¹ Spitz, “The History of Soaps and Detergent”, s.3.

¹² M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu-İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 215,254,263.

¹³ Ditchfield, *The Story Behind Soap*, s. 17.

¹⁴ Said Öztürk, “Osmanlı Kültürel Mirasında Sabun”, *Acta Turcica* 7, sy 2, (2010), s. 84; Said Öztürk ve Gülten Sarıyıldız, “Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun”, *Tombak*, sy 15, (1997), s. 45.

¹⁵ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1978, s.101-103.

Selçuklular devrinde sabunculuk büyük bir gelişme göstermiştir. Suriye Selçukluları döneminde Dimaşk ve Halep'te sabun sanayii gelişme göstermiştir¹⁶. Anadolu Selçukluları döneminde de Konya, Sivas ve Kırşehir'de sabunhanelerin varlığı bilinmektedir. Halkın aydınlatma ihtiyacının karşılanması için bezirhanelerde nebati yağlar çıkartılıyor sabunlar buralarda da imal ediliyordu¹⁷.

Osmanlı Devleti'nde temizlik hassasiyeti artarak devam etmiştir. Yalnızca kişisel hijyene değil yiyecek, içecek ve giyeceklerin temizliği de son derece önem verilmiştir. Osmanlılar halka açık alanların temizliğine de önem vermiş, yemek satan dükkanların, hamam ve berberlerin uyması gereken temizlik kurallarını ihtisap kanunnamelerinde açıkça belirtmiştir. Yiyeceklerin pişirilmesi ve kaplar ile tencerelerin temizliği sırasında temiz su kullanılması, yıkama sularının her defasında değiştirilmesi, kullanılan kazan ve kepçelerin kalaylı olması emredilmiştir. Aynı şekilde hamamlarda ve berber dükkanlarında da temizlik konusunda dikkatli olmaları emredilmiştir¹⁸.

Osmanlı Devleti'nde sabun örf ve adetlerde de görülüyordu. Kızların çeyizleri arasına sabun veya sabuna dair objeler konulurdu. Bu gelenek sarayda da uygulanmış evlenecek hanım sultanların çeyizlerinde padişah tarafından verilmiş altın sabun tepsisi bulunuyordu¹⁹.

Temizlik denilince akla hiç şüphesiz hamamlar gelmekteydi. Kadınlar için hamam günleri yalnızca temizlenme değil, aynı zamanda toplanıp güzel vakit geçirmek demektir. Arkadaşlarını hamama davet eden kadınlar bunun için Edirnekâri kokulu sabunlar gönderirlerdi²⁰. Hamamda kullanılan nalın, peştamal, hamam tası gibi malzemelerin yanında saf kalıp sabunlarda bulunuyordu²¹. Hamamlarda gül yaprakları ile ovulmuş, sonra güneşte kurutulmuş gayet ince bir kil, başı ovalamak üzere sabun yerine de kullanılırdı²².

¹⁶ Abdülkerim Özaydın, "Suriye Selçukluları'nda Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat", *TDV İslam Ansiklopedisi* Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. 36, s. 36.

¹⁷ İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Selçuklularında Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 24, (1981), s. 370.

¹⁸ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, 2.baskı Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 229-30.

¹⁹ Said Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", *TÜRKLER*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c.10, s.781.

²⁰ Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, s. 154.

²¹ Güven Şahin, "Türk Kültür Coğrafyasından Özel Bir Örnek: Türk Sabunları", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, sy 2, (2019), s.372, <https://doi.org/10.31463/aicusbed.616266>.

²² Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler*, çev. Reşat Uzmen, Elips Kitap, Ankara 2004, s. 63.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA SABUN ÜRETİMİ VE ÖNEMLİ SABUN ÜRETİM MERKEZLERİ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Sabun Üretimi ve Sabun Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nde sabun, sabunhane adı verilen küçük işletmelerde üretilirdi. 19. yüzyıl sonlarına doğru sabun fabrikaları kuruluncaya dek halkın ve İstanbul'un sabun ihtiyacı bu sabunhanelerden karşılanırdı. Sabunun en önemli hammaddesini zeytinyağı oluşturmaktaydı. Bu nedenle zeytinyağı üretilen bölgelerde sabunhanelerin çok sayıda açıldığı görülmekteydi²³.

Osmanlı'da üretilen sabunların bazıları şöyledir; Trablus Sabunu, Misk Sabunu, Hünkârî (miski) sabun, Mine Sabunu, Fes Sabunu, Kandiye Sabunu, Girit Sabunu, Leke Sabunu, Irakî Sabun üretilen sabunlardan bazıları idi. Miss veya Misk sabunu çok değerli ve lüks sayıldığından Osmanlı sultanlarına sunulan hediyeler içerisinde yer almaktaydı. Mis sabunu farklı meyve şekillerinde yapılırdı. Bu sabunun yapımı ise kısaca şöyledir; Sabuna meyve şeklini verebilmek için pazardan alınan sabunlar bir kazanda eritilirdi. Sıvı hâle gelen sabuna gül yağı eklenir ve soğumaya bırakılırdı. Bir süre sonra sabun yoğurulur ve el mahareti ile meyve şekli verilerek boyanırdı²⁴.

Güliden Sarıyıldız ve Said Öztürk'ün Telhis-i Beyan adlı eserden kara sabun ve yerli sabunun nasıl yapıldığını aktarmışlardır; Kara sabunun yapımı için beş yüz vukıyye²⁵ iç yağı on sekiz gün boyunca gece ve gündüz kaynatılırdı. Ardından sabuna yirmi eşek yükü kül, bir araba kireç ve on kile²⁶ tuz ilave edilir ve sabun hazır hale gelirdi. Yerli sabun yapımı ise şöyleydi; bir kazana 1,5 kantar²⁷ kalya taşı, 2 küfe²⁸ kireç, 10 vukıyye tuz ve 5 küfe külhan külü karıştırılarak kaynatılırdı. Pişirilen sabunlar on sekiz akçeye satılırdı²⁹.

Leke sabunu kıyafetlerden ve her türlü kumaşa oluşan yağ, mürekkep, yağlı boya, kahve, kan, şarap, pas vb. lekeleri çıkarmak için kullanılırdı. Farklı cinsten lekeleri çıkarmak için hazır leke sabunları bulunsada tedarik edilemeyen yerlerde bu lekelerin çıkartılması için leke sabunu hazırlanabilirdi. Bu sabunu hazırlamanın iki farklı metodu bulunmaktaydı: İlk olarak

²³ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 781.

²⁴ Öztürk ve Sarıyıldız, "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun", s. 49-50.

²⁵ 1 Vukıyye/okka yaklaşık 1,2822 kg'dır bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, bs. 28., çev. Ruşen Sezer, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 321.

²⁶ 1 kile 25,659 kg'dır bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, s. 316.

²⁷ 1 kantar 56,449 kg'dır bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, s. 316.

²⁸ Küfe; taze dallardan veya kamyştan örülmüş derin sepettir bkz. Şemseddin Sami, "küfe", *Kamus-ı Türki İkdâm Matbaası*, 1317.

²⁹ Öztürk ve Sarıyıldız, "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun", s. 47.

165 gram yağı 51 dirhem³⁰ rendelenmiş âdi sabuna 10 dirhem potas ve yarım litre rakı ilave edilerek karıştırılır. Bu karışım küllü ateşin üzerine konularak tüm maddeler iyice karışana kadar bekletilir. Daha sonra bir bez yardımı ile süzülüp kapaklı bir şişeye konularak gerektiği zaman lekelerin üzerine birkaç damla dökülerek kullanılırdı³¹.

İkinci usule göre leke sabunu şöyle hazırlanırdı: Bir litre acı su ılıtılıp içi sırlı bir güvece dökülüp içine 62 gram âdi sabun doğranır. Daha sonra 30 gram dövülmüş soda katılıp tamamen eriyene kadar karıştırılır. Hazır olan karışımın içine 2 ufak kaşık dolusu yumurta akı konulup iyice karıştırılır. Ardından bir bez yardımıyla süzülüp bir şişeye doldurulurdu. Bu iki usulde de hazırlanan sabunlar hemen hemen her lekenin kumaştan çıkmasına yardımcı olurdu. Farklı kumaşlardaki lekeler temizlenirken bu karışımların yanında başka kimyasal veya doğal maddeler eklenebilirdi³².

Sabun imalatında farklı hammaddeler kullanılmaktaydı. Bu hammaddeler sabunun yapıldığı bölgeye göre değişiklik gösterirdi. Zeytinyağı, soda, çorak, içyağı, kül, fındık yağı, talk, tuz, floransa toprağı bu hammaddelerden bazılarıydı³³.

Kaliteli ve pahalı sabunlar arasında Girit sabunları yer almaktaydı. Girit Adası'nın en önemli ekonomik kaynağı zeytinyağı ve bundan elde edilen sabundu. Zeytinyağı üretimi için toplanan zeytinler değirmenlerde ezilip mengenerde sıkılırdı. Bu sıkımdan elde edilen yağ halis yağ olarak bir kısma ayrılırdı. Ardından zeytinler tekrar bir çuvala konup demir mengenerde tekrar sıkılarak cebre adı verilen yağ elde edilirdi. Bu yağ ise sabun üretiminde kullanılırdı. Kandiye'de son yağ sıkımı daha özenli yapıldığından Kandiye sabunları daha kaliteliydi. Hanya sabunlarında ise son sıkımda çekirdek içerisindeki yağ karıştığından bu yağdan üretilen sabun Kandiye sabunu kadar kaliteli olmazdı³⁴.

Sabun üretildikten sonra üretildiği yerin ismi üzerine damgalanırdı. Böylece sabunların nerelerden geldiği anlaşılmış olurdu. Ancak bazı sabuncular bu durumdan istifade ederek hileye başvurlardı. Girit'te üretilen sabun, içerdiği zeytinyağı miktarı çok olduğundan, en kaliteli ve pahalı sabunlardı. Bunu fırsat bilen sabun üreticileri, kendi ürettikleri sabunların üzerine Girit damgası vurarak daha pahalıya satmak için piyasaya çıkarıp; Girit, İzmir, Edremit, Kuşadası, Midilli ve Kazdağı taraflarında imal edilen sabunların kaliteleri birbirinden farklı olsa da hepsinin üstüne Girit damgası vurmuş ve bu durum halkı zarara uğratmıştır. Bunun

³⁰ 1 dirhem 3,207 gr'dır bkz. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, s.314.

³¹ Kitapçı Arakel, *Yeni Leke Risalesi*, Şirket-i Mertebe Matbaası, İstanbul 1306, s. 9.

³² Kitapçı, *Yeni Leke Risalesi*, s. 10.

³³ Öztürk ve Sarıyıldız, "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun"; Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s.781.

³⁴ Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2024, s. 157.

üzerine nasıl İstanbul'da yapılan sabunlar için İstanbul damgalı kalıplar yapıldıysa diğer kazalarda da aynı şekilde damga yapılması ve sabun üreticilerine dağıtılması emredilmiştir³⁵. Başka bir olayda da Midilli, Edremit, Ayvalık gibi sabunhanelerin çok olduğu bölgelerde Floransa toprağı karıştırılmış sabuna Girit damgası vurularak pazarlanmıştır. Bu şekilde satış yapanların sayısı çoğalınca duruma Saray-ı Hümayun'un Sabuncubaşı da dahil olmuş ve bu şekilde hile yapanlara ağır cezalar verilmesini desteklemiştir³⁶.

Osmanlı Devleti'nde sabun üretimi zeytinyağı bölgesi olan Midilli, Girit, Kandiye Hanya Resmo, Kazdağı, Atina, İzmir, Edremit, Molova³⁷, Ayvalık, Yunda Adası ve Ağrıboz'da yapılırdı. Bu yerler aynı zamanda İstanbul'un zeytinyağı ve sabun ihtiyacının karşılanmasında ön sırada yer alırdı³⁸.

1.2. Önemli Sabun Üretim Merkezleri

1.2.1. Girit

1669 yılında Girit Adası'nın hakimiyetini tamamen ele geçiren Osmanlı yönetimi, bu adayı bir eyalet haline getirmiştir. Ada; Kandiye, Hanya, Resmo ve Sitia olarak dört sancağa bölünmüştü ve merkezi Kandiye idi³⁹. Girit'in Osmanlı hakimiyeti boyunca temel üretim ürünü zeytin, zeytinyağı ve sabun olmuştur. Adada bulunan Müslümanlar ve yerli Rumlar zeytin ağaçlarının mülkiyetinin önemli bir kısmına sahiptiler⁴⁰.

Adanın ele geçirilmesinden sonra yapılan sayımlarda adada 666 bin zeytin ağacı olduğu tespit edilmiştir. Bu sayı Osmanlı egemenliğinde geçen süre boyunca on kat artmış ve zeytin, zeytinyağı ve sabun üretiminde hatırı sayılır bir artış gözlemlenmiştir⁴¹. Ancak adada zeytin üretimi her yıl eşit sevide olmamıştır. Bir yıl zeytinden fazlaca verim alınırken diğer yıl oldukça düşük bir verim alınabilirdi. Bu durum zeytinyağı ve sabun üretimi ve satışı açısından da paralel şekilde bir düşüş yaşanmasına sebep olmuştur⁴².

Toplanan zeytinlerden yağ üretmek amacıyla değirmenlerde ezilir ilk sıkımda elde edilen yağ kaliteli olduğundan zeytinyağı olarak ayrılırdı. Bu işlemten sonra zeytinin geri kalanları bir kez daha değirmende sıkılır ve yağının çıkması sağlanırdı. Bu işlem sonucu elde

³⁵ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 88 İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H. 1237-1246 / M. 1822- 1831)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 230.

³⁶ Uğur Avcı, *Girit Adası Ekonomisi ve Girit Gümrük Gelirleri (1838-1913)*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2023, s. 160.

³⁷ Molova Cezayir-i Bahri Sefid eyaletine bağlı Midilli Sancağının en büyük ikinci şehridir; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 2. bs, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.

³⁸ BOA, C. İKTS,30-1451.

³⁹ Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 63-64.

⁴⁰ Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 151.

⁴¹ Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 152.

⁴² Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 153.

edilen yağ “cebre” olarak adlandırılır ve bu yağ sabun yapımı ve aydınlatmada kullanılırdı. Bu işlemlerden sonra arta kalan zeytin posası “pirina” olarak adlandırılan bir yakıt malzemesi olarak değerlendirilirdi. Bu uygulama adanın şehirlerine göre farklılık gösterirdi. Örneğin Kandiye’de ikinci yağ sıkımı daha özenli olduğundan Kandiye’de üretilen sabunlar çok daha kaliteliydi⁴³.

Adada 1700’lerin ortalarından itibaren sabun üretim ve ihracatı artmıştır. Bu durum zeytinyağı gelirlerinde bir azalmaya sebep olacak kadar ciddi bir boyuta ulaşmıştır. 18. yüzyıl sonlarında Kandiye’de 15, Resmo’da 7 ve Hanya’da 7 olmak üzere toplam 29 sabunhane bulunurdu. 1786 yılında adadaki sabunhane sayısı elliye ulaşmıştır. Bu imalathanelerin neredeyse hepsi yerli Rum ve Müslümanlar tarafından işletilmekteydi⁴⁴. 1784 tarihli bir belgede Hanya’da 100’den fazla, Resmo’da ise 30- 40’tan fazla sabunhane olduğu bildirilmiştir⁴⁵.

1763 yılında yapılan bir sayımda Kandiye’deki imalathanelerin yıllık üretim kapasiteleri şöyle tespit edilmiştir⁴⁶;

Tablo 1.1.1763 Yılında Kandiye’de Bulunan Sabunhaneler

Sabunhane Sahibi	Yıllık Üretim Kapasitesi (kantar)
Abdurrahman Ağa	125
Ömer Ağa	170
Alemdar Ahmet Ağa	100
Hacı Ali	60
Baba Yusuf Ağa	130
İsmail Ağa/Ahmed Ağa	250
Hacı Mehmed Ağa	150
Mehmed Çavuş Ağa	120
Hacı Dimitraki	50
Lasitioti Yorgi	50
Pandeli	130
Mikrou Yanni	70
Hacı Laraki Konstantinou	70
Hacı Laraki Yanni	25

⁴³ Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 157.

⁴⁴ Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 158.

⁴⁵ BOA, AE.SABH.I, 203-13573.

⁴⁶ Nükhet Adıyeke, “18. Yüzyılda İstanbul’un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılanmasında Girit’in Rolü”, *Osmanlı Tarihi-C IV*. (2010), s. 1749.

Silivou/Yanni	60
---------------	----

Tabloda yer alan bilgilere göre 1763 yılında Kandiye’de 15 tane sabunhane olduğu görülmektedir. Bu sabunhanelerden sekizi Müslüman esnafa yedisi gayrimüslim esnafa aittir. Burada Müslüman sabuncu esnafının ürettiği yıllık miktar 1005 kantar iken gayrimüslim esnafın sabun üretimi 455 kantardır. Kandiye’de üretilen sabunlar İstanbul ve özellikle saray için aranan en kaliteli sabunlar olduğundan ve Kandiye sabunları başka yere satılmadan hemen İstanbul’a gönderildiğinden bu yıl içinde İstanbul’a sabun gönderiminin çoğunun Müslüman esnaf tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

19. yüzyıl ilk çeyreğinde ise sabunhane sayısı artış göstermiş Kandiye’de 21, Resmo’da 7, Hanya’da 20 ve Kastel’de 2 adet sabunhane bulunmaktaydı. 1815 yılında yaşanan veba salgını ve zeytinyağı sıkıntısı sebebiyle Kandiye’de yer alan sabunhanelerden yalnızca biri çalışır vaziyettedir⁴⁷.

Girit’ten İstanbul’a yapılan ilk büyük çaplı sabun gönderimi 1745 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu gönderim sırasında 708 çuval⁴⁸ içinde 1355 kantar sabun İstanbul’a gönderilmiştir⁴⁹.

15 Şubat 1817 tarihinde Hanya’da bulunan sabunhaneler ve buraların durumları hakkında bilgiler şu şekildedir⁵⁰;

Tablo 1.2.Hanya’da Bulunan Sabunhaneler

Sabunhane Sahibi	Sabunhanenin Durumu
Suhtezaade İbrahim Ağa Sabunhanesi	Kapalı
Haydar Ağa Sabunhanesi	Harap durumdadır
Şakir Ağa ve Emin Ağa Sabunhaneleri	Sabun imal edilir
Tophane Emimi Sabunhanesi	Sabun imal edilir
? Mustafa Sabunhanesi	Harap durumdadır
Hevace oğulları Sabunhanesi	Sabun imal edilir
Derviş Ağa Sabunhanesi	Önce sabun imal edilirken artık kereste imal edilecektir
Usta Ali Sabunhanesi	Harap durumdadır
Emin Ağa Sabunhanesi	Sabun imal edilir
Yerli Katib el-hac Ömer Efendi Sabunhanesi	Sabun üretimine uygun değildir
Molovalı oğlu ? Sabunhanesi	Sabuncu birisine kiraya verilir.

⁴⁷ BOA, C.BLD,106-5294.

⁴⁸ 1 çuval yaklaşık 112,898 kg. ağırlığında olabilir bkz. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, s. 314.

⁴⁹ Adıyeke, “18. Yüzyılda İstanbul’un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılanmasında Girit’in Rolü”, s. 1750.

⁵⁰ BOA,C.İKTS,28-1355.

Servaki el-hac Ali Sabunhanesi	Sabun üretimine uygun değildir
Ali Reis Oğlu Mustafa Sabunhanesi	Sabun üretimine uygun değildir
Bekri oğlu İbrahim Ağa	Sabun üretimine uygun değildir
Molla Hasan Sabunhanesi	Sabun imal edilir
? Oğulları Yaninin Sabunhaneleri	Sabun imal edilir
Gümrük Emni Kasım Ağa Sabunhanesi	Harap durumdadır
Suhtezaade Ali Ağa Sabunhanesi	Harap durumdadır
Ağazade Şakir Ağa Sabunhanesi	Sabun imal edilir

15 Şubat 1817 tarihinde ise Hanya’da 19 sabunhane bulunmaktadır. Bunlardan 6’sı sabun üretimine elverişli görülmektedir. 13 sabunhane ise ya harap durumda ya da herhangi bir üretim bulunmamaktadır. Sabunhanelerin kapanması ve esnafın sabun yapmayı bırakmasının altında pek çok sebep sayılabilir. En büyük sebep 1815 yılında ortaya çıkan ve adadaki hayatı neredeyse durma noktasına getiren veba salgınıdır⁵¹. Bölgede yaşanan salgın hastalıklar gündelik hayatın işleyişini neredeyse durdurduğundan bu hastalıklardan etkilenen esnafın sabun yapması beklenemezdi. Ayrıca zeytinin toplanması, şehre getirilmesi, zeytinyağı çıkartılması gibi pek çok aşamanın aksaması doğrudan sabun üretimini etkiliyordu⁵². Zeytinin az yetişmesi, zeytinyağı üretimini ve zeytinyağından imal edilen sabun üretimini etkilemekteydi.⁵³ Bir diğer sebep ise sabuna düşük narh verilmesiydi. Merkezi yönetim halka kaliteli ve ucuz sabun sağlayabilmek için sabunun üreticiden alış fiyatını düşük tutuyordu. Bu durum sabuncu esnafının zarar etmesine ve bazı esnafların başka işler yapmaya başlamasına neden oluyordu. Esnaflar arası rekabet ve çekişmenin de dükkanların kapanmasında önemli rol oynadığını görmekteyiz.⁵⁴ Bu sebepler sabuncu esnafının iş bırakmasına veya sahibi ölmüş olan sabunhaneleri işletecek kimse olmadığından atıl durumda kalmalarına sebep oluyordu. Artık sabunculuk yapmak istemeyen esnaf dükkanını başka bir sabuncuya kiralayabiliyordu. Yukarıdaki tabloda gördüğümüz gibi bir esnaf sabun üretmek yerine kereste üretmeyi tercih etmişti. Bu durum esnafın sabundan daha fazla kar sağlayacak işlere girdiklerine bir örnek olabilir.

1.2.2. İzmir

1442 yılında II. Murad tarafından ele geçirilen şehir⁵⁵ 16. yüzyıl sonlarına kadar ticari olarak büyük bir gelişme göstermiş değildi. Şehir zaman içinde büyüme göstermiş, 16. yüzyılda

⁵¹ BOA, HAT, 295-17541.

⁵² BOA, C.İKTS, 18-875.

⁵³ BOA, C.BLD, 106-5294.

⁵⁴ BOA, C.BLD, 51-2533.

⁵⁵ Mübahat Kütükoğlu, “İzmir”, TDV *İslam Ansiklopedisi*, c. 23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, s. 517.

307 olan vergi mükellefi sayısı yüzyıl sonlarına doğru 658'e çıkmıştır. Bu durum İzmir'in 16. yüzyıl sonlarından başlayarak ekonomik ve sosyal açıdan büyüme gösterdiğinin bir örneğidir⁵⁶.

İzmir, 17. yüzyıldan itibaren ekonomik bakımdan devamlı bir gelişme gösterdi. Öyle ki, İzmir Limanı kısa zamanda iç, dış ve transit ticaretin en önemli merkezi haline geldi. İzmir'in en büyük gelir kaynakları zeytin, üzüm, incir vb. idi. Burada üretilen sebzelerden de büyük gelir elde ediliyordu. İzmir'de en fazla üretilen mahsulün başında zeytin gelse de 18. yüzyıla kadar şehirde sabunhanelerin varlığına dair bir kanıt yoktur. Ocak 1781'de İzmir'de 45 adet sabunhane olduğu ancak zeytinyağının azlığı dolayısıyla 25 tanesinin çalışır durumda olduğu görülmektedir⁵⁷. 1802 yılında İzmir'de 19 sabunhane bulunmaktadır⁵⁸. 1804 yılında ise sabunhane sayısı 25'e çıkmıştır⁵⁹. Asakir-i Mansure-i Muhammediyye için inşa edilen Şarikışla'nın yapıldığı alanda bulunan on sabunhane istimlak edildiğinden 1827'de sabunhane sayısı düşmüştür⁶⁰.

Saray-ı Hûmayun'un ihtiyaçlarının giderilmesinde İzmir önde geliyordu. Batı Anadolu bölgesi tahıl açısından zengin olmasa da bölgede üretilen başka ürünler mevcuttu. İzmir'den saraya bolca üzüm, kayısı, incir, pirinç, bal gibi besinlerin yanında yüklü miktarlarda zeytinyağı ve sabun gönderimi de yapılmaktaydı⁶¹.

1803- 1804 yılları arasında İzmir'de 25 adet sabunhane bulunmaktadır. Bunlardan dört tanesi kullanılamaz durumda iken 21 adet sabunhane çalışır vaziyettedir. İzmir'de bulunan sabunhanelerin isimleri şu şekildedir⁶²;

Tablo 1.3.İzmir'de Bulunan Sabunhaneler

Sabunhaneler	Sabunhane Sayısı
Katipzade Ahmed Efendi Sabunhanesi	1
? zade Efendi Sabunhanesi	1
? İsmail Sabunhanesi	1
Katipzade Hacı Mustafa Efendi Sabunhanesi	1
Hacı İbrahim Ağa Sabunhanesi	1
Reis-i Âlâ Ayan-ı Şerif Ahmed Ağa Sabunhanesi	2
Katipzade Mehmed Ağa Sabunhanesi	2
Hacı Veli oğlu Ahmed Ağa Sabunhanesi	1
Sabık Serdar İbrahim Ağa Sabunhanesi	2

⁵⁶ Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, çev. Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 10.

⁵⁷ BOA,C.İKTS,42-2098.

⁵⁸ BOA,C.BLD.,47-2320.

⁵⁹ BOA,C.BLD.,130-6477.

⁶⁰ Kütükoğlu, "İzmir", s. 522-23.

⁶¹ Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, s. 28-29.

⁶² BOA,AE.SSLM.III,106-6407.; BOA,D.BŞM.d,07192.

? Ömer Efendi Sabunhanesi	1
Kapancı Hacı Mustafa Sabunhanesi	1
Mesud el-hac Ahmed Ağa Sabunhanesi	1
Hacı Ahmed Ağa Sabunhanesi	2
? el-hac Hüseyin Sabunhanesi	1
? Ağazade Ebubekir Efendi Sabunhanesi	1
Hacı Numan Efendi Sabunhanesi	1
Hacı Lütfullah Ağa Sabunhanesi	1
Sabık Tahmis Ağası Ömer Ağa Sabunhanesi	1
Hacı Veli Oğlu el-hac İbrahim Sabunhanesi	1
? Ali Sabunhanesi	1
Hacı Ömer Sabunhanesi	1
Toplam	25

1.2.3. Midilli

Fatih Sultan Mehmet tarafından 1462’de ele geçirilen ada, bir sancak haline getirildi ve adaya Anadolu ve Rumeli’den Türk nüfus getirilerek yerleştirildi. Adada bulunan Midilli kasabası Osmanlı hakimiyeti boyunca önemli bir yerleşim merkeziydi. Adanın ikinci büyük şehri ise Molova’ydı⁶³. 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl boyunca adanın ekonomisi buğday ve üzüm yetiştiriciliğine bağlı iken zamanla zeytinyağı ve sabuna dayalı bir ekonomi ortaya çıktı. Zeytin yetiştiriciliği daha geniş alanlara yayılmaya başladığından adadaki bazı köyler yok olmuştu. Adada zeytincilik, zeytinyağı ve sabunculuk faaliyetleri arttıkça ada Anadolu’dan tahıl ithal eder hale gelmiştir. 1548’de adada 10 adet zeytinyağı değirmeni bulunurken 1671’de bu sayı 116’ya yükselmiştir. 1821’deki ayaklanmalara katılmamaları adadaki refahı sürdürmüştür. Ancak 1840 yılında ortaya çıkan bir veba salgını sebebiyle adadaki 40.000 kişi hayatını kaybetmiştir⁶⁴. Hastalıklar, doğal afetler doğrudan insan hayatlarını etkilediğinde bu dönemlerde zeytinyağı ve sabun üretiminde düşüşler yaşanmıştır.

Midilli Adası zeytinliklerle kaplıydı. Bundan ötürü adada zeytinyağcılık büyük bir gelişme göstermişti. Sabun üretiminin temel maddesi zeytinyağı idi. Bu sayede Midilli önemli bir sabun üretim merkezi haline gelmişti. Adanın en büyük gelir kaynağı zeytinyağı olduğundan zeytinyağı kaynakları mukataa haline getirilmiştir⁶⁵. 1799- 1802 yılları arasında Osmanlı

⁶³ Machiel Kieel, “Midilli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2020, c. 30, s. 12-13.

⁶⁴ Machiel Kieel, “The Island of Lesbos-Midilli Under The Ottomans, 1462-1912 Remarks On Its Population, Economy and Islamic Monuments”, *II. National Symposium On The Aegean Islands 2-3 July 2004 Bildirileri*, (2004), s. 58-59.

⁶⁵ Zeki ARIKAN, “Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25, sy 40 (2006), s. 10.

Devleti içinde bulunan İngiliz Seyyah William Wittman Midilli Adası'nı ziyaret etmiştir. Eserinde adanın kuzeybatı tarafının bereketli zeytin ağaçları ile kaplı olduğunu belirten Wittman çok sayıda zeytinyağı üretim tesisi ve birkaç sabunhane bulunduğunu aktarmıştır⁶⁶. Adada zeytinin bolca yetişmesi zeytinden elde edilen ürünlerinde bolca bulunmasını sağlıyordu. Adada yetişen zeytin tek başına tüketildiği gibi zeytinyağı ve sabun üretiminde de kullanıldığından bu ürünlerinde adada bolca bulunmasını sağlıyordu. Zeytinyağı bir gıda maddesi olduğu gibi aynı zamanda Midilli'de camilerin ve diğer dini mekanların aydınlatılmasında da kullanılıyordu. Ayrıca zeytinyağı sabunun hammaddesi olduğundan adada ciddi oranda bir sabun üretimi mevcuttu⁶⁷.

Midilli adasından elde edilen zeytinyağları adadaki sabunhanelerin ihtiyacı karşılandıktan sonra bölgedeki başka sabunhanelere de temin edilirdi. Ancak Midilli'de üretilen zeytin yağlarının kalitesi düşüktü. Tortulu ve bulanık olan bu zeytinyağları sabun yapımında kullanıldığında sabunun kalitesi de düşük oluyordu⁶⁸. Midilli'de üretilen sabunlar kalite olarak ayrılmaktaydı. Bunlar; Gayet Halis, Halis, Mahlut(karışık), Topraklı ve Taşlı, Kokulu Basit Sabun olarak kalite bakımından ayrılırdı⁶⁹.

1.2.4. Diğer Sabun Üretim Merkezleri

Osmanlı Devleti içinde zeytinyağı ve sabun üretimi konusunda öne çıkan şehirlerden biri Ayvalık'tır. Ayvalık'ın hangi tarihte kurulduğu tam olarak net değildir. Zeki Arıkan'ın yaptığı arşiv araştırmalarına göre 18. yüzyılın ikinci yarısında Ayvalık'tan bahseden belgeler bulunmuştur. Bu ise Ayvalık'ın 18. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu göstermektedir⁷⁰.

Ayvalık'ta 19. yüzyılın başlarında yüzden fazla zeytinyağı mengenesi bulunuyordu. Buralarda yıllık 1.000.000 okka zeytinyağı üretimi yapılıyordu Otuzdan çok sabunhane bulunuyordu. İstanbul'a zeytinyağı ve sabun gönderimi yapıldığı gibi Makedonya ve Trakya'ya da aynı gönderim yapılmaktaydı⁷¹.

⁶⁶ William Wittman, *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and Across the Desert into Egypt during the Years 1799, 1800, 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission* (published by James Humphreys in Philadelphia, (1804), s. 321.

⁶⁷ Güner Doğan, *İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları(Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve Çevresi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2008, s. 78.

⁶⁸ Gülşen Sarıyıldız, "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", *Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri*, Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ile Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, . c.1 (2003), s. 368.

⁶⁹ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 783; Arzu Baykara Taşkaya, "Midilli Adasında Sabun İmalatı", *Güncel İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, ed. Mehmet Fatih Sansar ve Mehmet Sarıgölan, Lyon: Livre de Lyon, (2021), s. 65.

⁷⁰ Zeki ARIKAN, "1821 Ayvalık İsyanı", *TTK BELLTEN* 52, sy 203 (1988), s.583.

⁷¹ Bayram Bayraktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Ayvalık Tarihi*, bs. 3. (AKDITYK) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 11.

Mayıs 1821 yılı ortalarında Ayvalık isyanı ortaya çıkmış, Ayvalık'taki Rumlar Mora İsyanından bir süre sonra ayaklanarak çevreye saldırmaya başlamışlardır. Rumlar korsanlarla iş birliği yaparak isyanın büyümesini sağlamış ve Osmanlı askerlerine saldırmışlardır. Bu isyan Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmış olsa da Rumların şehre aldığı korsanların yağmalamaları sonucu şehir ağır tahrip almıştır. Daha sonra devlet Ayvalık'ta bulunan ve isyana karışan reayanın mal ve mülklerini el koymuştur. Şehrin ekonomik açıdan en önemli kaynaklarından biri olan zeytin ağaçlarına da el konulmuştur. Sayısı 1.000.000 aşan zeytin ağacı bulunuyordu ancak yağ çıkartmak için gereken mengeneler isyan sırasında tahrip olmuştu⁷².

Bu durum Ayvalık'ın ekonomisini olumsuz yönde etkileyeceği gibi, zeytinyağından elde edilen ve İstanbul'un ihtiyacı olan sabunun gönderiminin aksamasına neden oluyordu. Bu durumda Devlet reayanın terk ettikleri yerlerine dönmesi konusunda olumlu bir tavır takınmıştır. Çıkarılan bir buyruk ile Ayvalık reayası affedilmiş buraya gelip yerleşenlere zeytinlikleri geri verilmiştir⁷³.

İstanbul'un zeytinyağı ve sabun ihtiyacını karşılamada bir diğer sırada Edremit ve Kemer-i Edremit bulunmaktaydı. Öteden beri Edremit Körfezinde zeytinyağı üretimi ve sabun imalatı yaygın olduğundan Saray ve İstanbul'un ihtiyacını karşılamak için Edremit ve Kemer-i Edremit'ten başkente devamlı olarak zeytinyağı ve sabun nakledilmiştir⁷⁴.

Edremit Körfezi bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de zeytinciliğin yaygın olduğu bir bölge idi. 18. yüzyıl ile birlikte buralardaki zeytinyağının en büyük alıcısı İstanbul olmuştur. Sabunun hammaddesini zeytinyağı oluşturduğundan hem Edremit hem Kemer-i Edremit'te sabunhaneler bulunmaktadır. Kemer-i Edremit kasabadaki sabunhanelerden biri Hacı Salih Ağaya diğer ikisi Lazoğlu Andon isimli bir gayrimüslime aittir. Köylerden ise sadece Köpek'te bir sabunhane mevcuttur ve bu dükkân Müslüman bir esnafa aittir⁷⁵. Kemer-i Edremit'ten başkente hem zeytinyağı hem de sabun gönderimi yapılmıştır. 1815-1826 yılları arasında Kemer-i Edremit'ten İstanbul'a toplam 1903 kantar sabun gönderilmiştir. Gönderilen sabunların özellikle Midilli'den gelen gemilere nakledildiği ve İstanbul'a bu şekilde gönderildiği anlaşılmaktadır. 1815-1816-1817-1818 yılları arasında toplam 271 kantar sabun gönderilirken 1826 yılında 337 kantar sabun gönderilmiştir⁷⁶. Kasabada 4 adet sabunhane

⁷² ARIKAN, "1821 Ayvalık İsyanı", s. 591-94.

⁷³ ARIKAN, "1821 Ayvalık İsyanı", s. 594.

⁷⁴ Serdar Genç, "19. Yüzyıl Ortalarına Doğru Kemer Edremit Esnafı Üzerine Bir Değerlendirme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19, sy. 36 (2016), s. 384, <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645213>.

⁷⁵ Genç, "19. Yüzyıl Ortalarına Doğru Kemer Edremit Esnafı Üzerine Bir Değerlendirme", s. 389.

⁷⁶ Evren Gökçe, *19. Yüzyıl Başlarında Bir Osmanlı Kıyı Kasabası: Kemeredremid*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aydın 2007, s. 79.

olduğu düşünülürse gönderilen miktar oldukça fazladır. Çünkü üretilen sabunlar önce o bölgede yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılar ardından kalan miktarın İstanbul'a gönderimi yapılırdı. Ancak esnaf ve tüccarların bazen yasak mahallere sabun satışı yaptıklarından İstanbul'a az sabun gönderildiği ve merkezi yönetimden uyarılar aldıkları anlaşılmaktadır⁷⁷.

Edremit kazasında 1835 yılında yapılan bir esnaf sayımına göre bölgede bulunan sabunhaneler ve bunların ödemesi gereken vergi miktarları belirlenmiştir. Buna göre; Edremit'te 4, Havran-ı Kebir köyünde 6, Avcılar Köyünde 1, Güre köyünde 1, Zeytinli köyünde ise 2 sabunhane bulunmaktadır. 1835 yılında yapılan sayımda kaza genelinde toplam sabunhane sayısı 14 olarak belirlenmiştir. Edremit kazasında bu kadar fazla sabunhane olması sabunun hammaddesi olan zeytinyağının bol miktarda bulunduğu bir göstergesidir⁷⁸.

Suriye bölgesinde özellikle Şam, Kudüs, Nablus, Halep, Hayfa, Yafa gibi önemli ölçüde sabun imalatı yapılan yerlerde vardı⁷⁹. Suriye zeytinyağı ve potas bakımından zengindi. Bu sebeple Trablus ve diğer Suriye şehir ve kasabalarında büyük ölçekli sabun üretimi yapılmaktaydı. 15. yüzyılın ortalarında Trablus'ta devlete ait dört sabunhanenin varlığı bilinmektedir. Buralardan hem İstanbul'a hem de İmparatorluğun diğer bölgelerine sabun ihracı yapılmıştır⁸⁰. Ancak elimizde bulunan belgelerde özellikle 18. ve 19 yüzyıllarda Suriye Bölgesinden İstanbul'a büyük miktarlarda sabun gönderilmediği görülmektedir. Bunun sebepleri şunlar olabilir: Bu yıllarda sabun üretimi konusunda Midilli, Girit, İzmir, Edremit, Kemer-i Edremit ön plana çıkmış, buralarda üretilen sabunlar İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamada ilk sıralarda yer almışlardır. Ayrıca Suriye bölgesinin başkente, diğer bölgelere göre daha uzak olması buradan İstanbul'a sabun gönderimini azaltmış olabilir.

Antakya, Antep, Nizip, Maraş, Kilis ve Birecik'te de sabun üretimi dikkat çekmekteydi ve 19. yüzyıldan itibaren Antakya, sabun üretiminde ciddi bir rol üstlenmişti. Geniş zeytinliklerden elde edilen zeytinyağı ile üretilen Antakya sabunları, çevresinde yer alan kazalara ihraç edilmiştir⁸¹.

1.3. Sabuncu Esnafı

Osmanlı Devleti'nde sabun yapan veya sabun satan kimselere "sabuncu" veya "sabunî"⁸² denilmekteydi. Sabuncu esnafı belirtilen kalitede, temiz ve iyi pişmiş sabun üretmeleri, istenen

⁷⁷ Gökçe, 19. Yüzyıl Başlarında Bir Osmanlı Kıyı Kasabası: Kemeredremid, s. 32.

⁷⁸ Serdar Genç, "1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 17 (Şubat 2009), s. 287.

⁷⁹ Sarıyıldız, "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", s. 364.

⁸⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1 1300-1600*, 3. baskı, çev. Halil Berktaş Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 424.

⁸¹ Çiftiyürek, *Türkiye'de Sabunhaneler*, s. 46-47.

⁸² Şemseddin Sami, "Sabunî", *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, (1317), s. 798.

miktarda sabunu zamanında ve belirtilen fiyat üzerinden İstanbul'a satmaları hususunda sorumlu tutmuşlardır. Örneğin İzmir'deki sabuncu esnafına bir kazan sabun pişirdiklerinde kazan başına yirmişişer kantar sabunun İstanbul'a gönderilmesi zorunlu tutulmuştur. Bu emre uymayan sabuncu esnafının cezalandırılacakları ve ceza olarak bir miktar para ödemeleri gerektiği söylenmiştir. İstanbul'da da sabun üretimi ve satışını yapan sabuncu esnafı bulunuyordu. İstanbul'da satış yapan sabuncu esnafı da bazen hileye başvuruyordu. Kendilerine dağıtılan sabunları halka satmadan depolarında saklıyorlar ve gizlice başka yerlere satış yapıyorlardı. Bu durum İstanbul halkının sıkıntı yaşamasına sebep oluyordu⁸³.

Üreticiden teslim alınan mallar genellikle gemiler ile İstanbul'a getirilir ve burada günümüz toptancı hallerine benzeyen Kapanlara teslim edilirdi. Bu kapanlar Un Kapanı, Yağ Kapanı, Bal Kapanı şeklinde anılırlardı. Bu kapanlarda sadece un, yağ, bal depolanmaz kahve, tütün, ipek, pamuk vb. ürünlerde depolanırdı. Üreticiden alınıp kapanlara getirilen mallar kadı naibi ve esnaf temsilcileri huzurunda tartılır, ağırlık ve kalitesine göre narhı belirlenir ardından esnaf tarafından tüketiciye satılırdı⁸⁴. İstanbul'un en eski ticaret hanlarından biri olarak kabul edilen Balkapanı Hanı'nda sadece bal değil yağ, don yağı, zeytinyağı, pamuk, sabun da depolanırdı. Buraya gelen malların bir kısmı Saray-ı Hümayun için ayrılır geriye kalanlar ise perakendeci esnafa satılırdı⁸⁵.

İstanbul'da sabun imalatı yapan pek çok sabunhane bulunmaktaydı. Sabuncu esnafı sabun tüccarından aldığı sabunları satarken aynı zamanda kendi sabunlarını da üretebiliyorlardı. Hatta İstanbul'da Sabunhane Sokağı bulunuyordu ve muhtemelen burada sabunhaneler bulunmaktaydı⁸⁶. 1682 yılında sur içinde ve dışında toplam 22 adet sabuncu dükkanı bulunmaktaydı⁸⁷ ve dükkan sahiplerinin tamamı Müslüman esnafın elindeydi⁸⁸. 1786-1787 yıllarında İstanbul Sur Dışında sabunhane sahibi olan esnaflar sayısı on beşti. Bu esnafların isimler şöyledir; Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Ali, Abdullah oğlu el-Hac Ali, Mehmed oğlu el-Hac Osman, Marat oğlu Yovan, Tamaş oğlu Tamaş, Arslan oğlu Simyon, Saskal oğlu Yorgi,

⁸³ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 786.

⁸⁴ Salih Aynural, "Kapan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, s. 24:338.

⁸⁵ Semavi Eyice, "Balkapanı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, c. 5, s. 33-34, <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/5/C05001787.pdf>.

⁸⁶ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 783.

⁸⁷ Mehmet Demirtaş, ed., *İstanbul Esnaf Defterleri-1093/1682*, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2023, s. 158.

⁸⁸ 1682 yılında İstanbul'da sabunculuk yapan esnaflar şunlardır: Yusuf Bey, İbrahim Ağa, el-Hac Ali, Kebeci Ali Ağa, Musli Subaşı, Keresteci Şaban, Mehmed Ağa, el-Hac Süleyman, Mi'mar Ağa Damadı, Kara Mustafa, Keresteci el-Hac Ahmed, Hacı Yusuf, Hasan Bey, Hacı Baki, Dükkan-ı Kadızade, Hacı Ebubekir, Hacı Selimzâde, Süleyman Çelebi, İbrahim Efendi bu dönemde İstanbul'daki sabuncu esnaflarıydı. Demirtaş, *İstanbul Esnaf Defterleri-1093/1682*, s. 158.

Karataş oğlu Anaştas, Parşi oğlu Anaştas, Pratamos oğlu Tanaş, Pratamas oğlu Yorgi, Sava oğlu Sanye, Misayıl oğlu İlya, Kaytan oğlu Sava, Abraham oğlu Ananiyos, Moyis oğlu Sanye⁸⁹.

1.3.1. Sabun Satışı Yapılan Yerler

Sabun tüccarları sabunu imal edildiği yerlerden alarak İstanbul'a getiriyor ve burada belli nizam üzere sabuncu esnafına ve bakkallara satış yapıyorlardı. Sabuncu esnafı hem sabun imalatı yapanlara hem de sabunun satışını yapanlara deniyordu. Sabuncu esnafı tüccardan toptan aldıkları sabunu perakende olarak yani tek tek satış yapabiliyordu. 1759 yılında İstanbul'da sabunculuk yapan 36 iken 1777 yılında ise sayı yine 36 idi. 36 sabunhanenin 18'i sur içinde 18'i sur dışında bulunmaktaydı⁹⁰.

Sabuncu esnafı sabun satışı yapmak istediğinde isteğine göre hareket edemiyor, izinsiz dükkân açamıyordu. Sabun Nazırı, sabuncu esnafı kethüdası ve yiğitbaşısı gibi pek çok kişinin onayı gerekiyordu. Sabuncu esnafı mahkemeye başvurarak sabun satmak istediğini bildirir eğer uygun görülürse Sabun Nazırı olan kişiye gönderilirdi. Ağustos 1826'da Sultan Selim Camii civarında sabuncu dükkânı bulunmadığından bu civarda oturan halk sabun sıkıntısı çektiklerini belirtip bu bölgede de sabun satışı yapılmasını talep etmişlerdir. Giritli Halil Ağa Sultan Selim Cami yakınlarında bulunan Çarşamba Pazarında yanmış bir hamamın önünde bir tabla koyarak narh-ı cari üzerinden sabun satmayı ve kendisine sabun hissesi verilmesinin talep etmiştir. Halil Ağa mahkemede narh-ı cariden fazlaya satmayacağına, yasak olan mahallere sabun göndermeyeceğine, sabunu telef etmeyip zamanında satış yapacağını sözünü vermiş ayrıca sabuncu esnafından bazı kişileri kefil göstermiştir. Sabuncu esnafı kethüdası İbrahim Ağa, yiğitbaşısı Mehmed Ağa ve esnaftan Ahmed Ağa ve Mustafa Ağa ile başka esnafların Giritli Halil Ağaya sabun satma izni verilmesi için mahkemeye dilekçe vermişlerdir. Böylece Halil Ağaya nizama karşı hareket etmemek şartı ile tabla ile sabun satmasına müsaade edilmiştir⁹¹.

Daha önce sabun dükkânı işleten ancak dükkânı kapatılan esnafın yeniden ruhsat alması gerekiyordu. Sulusaray'da bulunan sabunhanesinde hem yerli sabun üretip hem de satışını yapan Sabuncu Şakir Mustafa, sabunun 24 paraya satılması emredilmişken bu emre karşı çıktığından sabuncu dükkânı kapatılmış kendisi de sabun yapımından men edilmiştir. Şakir Mustafa daha sonra İstanbul sabunlarından daha kaliteli sabun üretip, üzerine İstanbul damgası vurulması şartı ile 24 paraya sabun satışı yapmayı kabul ederek sabun dükkanının yeniden

⁸⁹ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 80 İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786 1787)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 125.

⁹⁰ Aydın ve Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri 80 İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786 1787)*, s. 125.

⁹¹ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 90 İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1241-1242 / M. 1826-1827)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 57.

açılmasını talep etmiştir. Şakir Mustafa'ya kefil olan bazı kişiler onun İstanbul'da sabun üretimi yapan sabuncuların üstadı ve İstanbul'un en iyi sabun üreticisi olduğunu söyleyerek kendisine yeniden ruhsat verilmesi talep etmişlerdir⁹².

Bakkallar da tüccardan satın aldıkları sabunun satışını yapabilirlerdi. Sabuncu dükkânı bulunmayan yerlerde bakkallar halkın sabun ihtiyacını karşılamaktaydı. Küfecilerde mahalle aralarında ve sokaklarda sabun satışı yapabiliirdi⁹³. Ancak küfe ile satış yapacak esnafın bunun için de izin alma zorunluluğu vardı. İstanbul'da sokak, çarşı, pazar ve mahalle aralarında küfe ile sabun satmak için verilen pusulalardan şer'iyye sicillerinde çok sayıda mevcuttur. Aralık 1807'de Karahisar-ı Develi kazasından olan Seyyid Hasan ve Halil bin Abdullah narh-ı cari üzerinden sabun satışı yapacaklarını bildirerek resmen izinli küfecilerden olmayı, mahalle ve pazar aralarında küfe ile sabun satışı yapmayı talep etmişlerdir. Bu kişiler sabuncu esnafından bazı kişiler tarafından da tavsiye edilmiş ve küfe ile sabun satışı yapmasına izin verilmiş ve ellerine bir pusula verilmiştir⁹⁴.

Bunların yanında bir de “tablakâr” denilen bir esnaf grubu bulunmaktaydı. Bunlar sokaklarda tabla üzerine koydukları sabunların satışını yaparlardı⁹⁵. Tabla ile satış yapan esnafta belli kurallara uymakla yükümlüydü. Tabla ile sabun satacak esnaftan verilen narh üzerinden satış yapmak, yasak mahallere sabun göndermemek, tüccardan aldığı malları ziyan etmeden zamanında satmak gibi taahhütlerde bulunurdu. Fatih Camii Büyükkaraman kapısı içinde tabla ile sabun satışı yapan Giritli Mustafa, bazı sorunlar nedeniyle buradaki tablasını kaldırmak zorunda kalır. İbrahim Paşa Hamamı yakınlarında tabla kurup sabun satmak için mahkemeye başvurmuştur. Kadı ile Sabun Nazırı Tiryakioğlu Mehmed Ağa, sabuncular kethüdası ve yiğitbaşısı Mehmet ile tüccar ve esnaftan bazı kişilerin katılımıyla Giritli Mustafa'nın durumu değerlendirilir ve yukarıda geçen şartları kabul etmesi karşılığında adı geçen yerde tabla kurup sabun satmasına izin verilmiştir⁹⁶.

Sabun tablasının devredilmesi, bir yerde yapılacak ticaret hakkının da devri olduğundan bu işlem mahkeme karşısında resmi bir anlaşma yoluyla yapılırdı. Hacı İsmail adlı bir sabuncu esnafı Valide Yeni Camii avlusunda sabun satışı yaptığı sabun tablası gediğini satmak ister. Bir

⁹² M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 82 İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 391-92.

⁹³ Sarıyıldız, “İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri”, s. 367-68.

⁹⁴ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 85 İstanbul Mahkemesi 94 Numaralı Sicil (H. 1222-1223 / M. 1807 1809)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 71.

⁹⁵ Melih Şabanoğlu, “İstanbul'un Osmanlı Dönemi İaşesi”, İstanbul'un *Ticaret Merkezi Eminönü, Sirkeci*, ed. Nuri Çolakoğlu, İstanbul 2020, s. 91.

⁹⁶ Aydın ve Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri 90 İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1241-1242 / M. 1826-1827)*, s. 61-62.

sabun tablası, terazi ve diğer malzemeler 2.500 kuruşa Seyyid Ömer’e satılmış, tüm bu süreç mahkeme defterine kaydedilmiştir⁹⁷.

1.3.2. Sabuncu Esnafına Verilen Cezalar

Osmanlı Devleti, halkı zor durumda bırakan, yolsuzluk, stokçuluk yapan, malı eksik tartı ile satan veya ederinden fazla değerde fiyat biçen sabuncu esnaflarını ciddi şekilde cezalandırmıştır. Örneğin İstanbul sabuncu esnafından olan Ömer 30 Ocak 1766 tarihinde halka eksik tartı ile sabun sattığı için Boğazkesen kalesine hapsedilmiştir. Sabuncu Ömer iki ay sonra eksik tartı ile mal satmayacağını belirtmiş ve başka esnafları da kefil göstererek salıverilmesini istemiştir⁹⁸.

Aynı yıl yine İstanbul’da sabuncu esnaflarından Halil narha uygun satış yapmadığı ve nizama aykırı hareket ettiği için Kavak Kalesi’ne hapsedilmiştir. Verilen nizama göre hareket edeceği ve narha uyacağı taahhüt ettikten sonra kendisine Kahveci Süleyman ve Ali Çelebi, Duhancı Mehmed ve Ahmed, Çubukçu Mehmed ve Kebapçı Mustafa’nın kefil olmalarıyla affedilmiştir⁹⁹.

Mart 1808’de İstanbul’da bulunan Simkeşhâne yakınlarında küfe ile sabun satan sabuncu Ali, ibâdullâha eksik tartı ile sabun sattığından “*ıslah-ı nefis oluncaya değin*” Yedikule Kalesinde kalebent¹⁰⁰ cezasına çarptırılmıştır¹⁰¹.

İstanbul’daki sabuncu esnafından olan Abraham’ın kapandan aldığı sabunu başka mahallerde sattığı fark edilince bu esnafa ait Zindankapısı tarafındaki dükkâna el koyulmasına, dükkânın kapatılmasına ve ayrıca bu esnafa verilen sabun hissesinin de durdurulmasına karar verilmiştir. Dükkân bir süre kapalı kaldıktan sonra Abraham mahkemeye başvurarak dükkânın tekrar açılmasını ve sabun hisselerinin tekrar verilmesini talep etmiştir. Eğer bu suçları işlemeye

⁹⁷ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 87 İstanbul Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H.1237-1238 / M. 1821-1822)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 133.

⁹⁸ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765 1767)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 492.

⁹⁹ Aydın ve Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765 1767)*, s. 393.

¹⁰⁰ Osmanlı Devleti’nde kalebentlik sürgün, kürek cezası, hapis gibi cezalardan biriydi. Kalebentlik cezasına konu olan bazı suçlar şöyleydi; katil, yaralama, gasp, hırsızlık, yasaklanmış erzak satışı, İstanbul dışına erzak çıkarma, narhtan yüksek fiyata eşya ve yiyecek maddesi satmak ihtikar, rüşvet gibi suçlardı. Kalebent cezasında diğer cezalarda olduğu gibi belirli bir mahkûmiyet süresi yoktu. Genelde suçlu ıslah olana kadar cezanın devam ettirilmesi gerekirdi. Cezanın sona ermesi için kefil bulma, mahkum olduğu kalede iyi halde bulunma ve bir miktar para ödeme gibi şartları bulunmaktaydı; Ömer İşbilir, “Kalebent”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2019, s. 5-7, <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/EK-2/CEK214963.pdf>.

¹⁰¹ Aydın ve Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri 85 İstanbul Mahkemesi 94 Numaralı Sicil (H. 1222-1223 / M. 1807 1809)*, s. 215.

devam ederse kürek cezasına çarptırılmayı kabul etmiştir. Ayrıca kendisine mahkemede birçok esnaf kefil olmuştur¹⁰².

Sabuncu ve benzeri dükkanların her birinde bir küfeci bulunmaktaydı. Bunlar kefil göstererek dükkanlardan mal alırlar ve İstanbul halkına satarlardı. Ancak bu düzen bozulmuş ve her dükkânda 3-4 küfeci çalışır hale gelmiştir. Bu küfeciler dükkanlardan istedikleri gibi mal alarak, İstanbul dışına ve taşraya sabun satmaya başlamışlardı. Bu nedenle sabuncu küfecilerinden biri yakalanıp kürek cezasına çarptırılmıştır. Ancak bu durum büyük bir sorun teşkil ettiğinden hemen önlenmesi için harekete geçilmiş, her bir dükkânda bir küfeci olması ve bu küfecinin kefil göstererek işe alınması emredilmiştir. Eğer bundan sonra da benzer bir suistimale karışırlarsa hem kendilerinin hem de kefil olan kişinin kürek cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir¹⁰³.

Cezalar sadece esnafa uygulanmıyordu. Eğer birisi narha aykırı bir fiyattan sabunu satın alırsa bu kişide ceza alabiliyordu. 1828 yılında bazı bakkallar ve madrabazlar tüccardan aldıkları mallara kâr koyarak narha aykırı satış yapıyorlardı. Bu durum hem esnafın hem de halkın zarar etmesine sebep oluyordu. Girit, Midilli, Edremit ve çevresinden gönderilen sabunun yalnızca sabuncu esnafına ve küfecilere verilmesi ve bunların önceden belirlenmiş narhtan bir akçe bile fazlaya satarlarsa ağır cezalar verileceği bildirilmiştir. Bundan başka sabun satan kişinin, mahalle muhtarının ve mahalle imamının herhangi bir suç var ise bildirmeleri gerekir. Aksi takdirde bu kişilerde te'dib ve müstehak olacaklardı¹⁰⁴.

Sabuncu esnaflarına verilen cezalar arasında şunlar da sayılabilir; Kefereye gemiyle sabun ve yağ gönderen Atina kazasından Daskal ve Todoraki'nin yakalanıp Benefşe Kalesi'nde kalebend olunmalarına karar verilmiştir¹⁰⁵. İzmir Müftüsünün kardeşi olan müderris Osman Efendi ise sabun stokçuluğu yaptığından dolayı İstanköy'e sürgün edilmiştir¹⁰⁶. Yasak olan bölgelere sabun ve zeytinyağı gönderilmeden hepsinin İstanbul'a gönderilmesi hakkında çıkan emre karşı hareket eden Ayvalık Gümrükçüsü Şerif, yabancı tüccarlara sabun sattığı anlaşılnca Magosa Kalesi'nde kalebentlik cezası verilmiştir¹⁰⁷.

Midilli'de devletin kontrolünde olarak inşa edilen bir fırkateynin denize indirilebilmesi için limanın temizlenmesi gerekmektedir. Limanın temizliğinde kullanılacak olan mekanik araçlar dolap ve tarak ile limanın temizlenmesi istenmiştir. Deniz kirliliğinin sebebini araştıran

¹⁰² M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 86 İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238 / M.1821-1822)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 250.

¹⁰³ M.Akif Aydın ve Coşkun Yılmaz, ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 83 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225 / M.1802-1810)*, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 432.

¹⁰⁴ BOA,HAT,489-24003-D.

¹⁰⁵ BOA, AE.SABH.I, 166-11119.

¹⁰⁶ BOA, C.DH, 175-8722.

¹⁰⁷ BOA, C.ML, 511-20841.

yetkililer liman etrafında bulunan sabunhanelerin atık sularını denize boşalttıklarını ve kirliliğin bu sebeple oluştuğunu tespit etmişlerdir. Tersane-i Amire tarafından karşılanan dolap ve tarak masrafı olan 50 bin kuruşun sabuncu esnafından alınmasına ve ileride bunun gibi bir sorun ortaya çıkarsa masrafların yine sabuncu esnaflarından karşılanacağını belirtmişlerdir. Sabuncu esnafının ödediği 50 bin kuruş Tersane-i Amire hazinesine gelir olarak kaydedilmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Muhammed Ceyhan, *H.1249-1253 (M.1833-1837) Tarihli Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (Midilli Adası)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 225.

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİLER VE FİYATLAR

2.1. Vergiler

2.1.1. Gümrük Vergisi

Osmanlı Devleti içerisinde üretilen mallar kademeli olarak önce kazanın ihtiyaçlarını karşılar, ardından ordu, saray ve halkın ihtiyacını karşılamak için İstanbul'a gönderilirdi. Arta kalan mal olursa imparatorluk içinde ihtiyacı olan bölgelere belirli bir iç gümrük vergisi ödendikten sonra götürülebilirdi. Ancak tüm bu aşamalar tamamlanırsa bir malın ihracına izin verilirdi. Devletin benimsediği politikaya göre ihracat üretim faaliyetinin ana hedefi değildi. İhracatına izin verilen mallar ülke için değeri kalmamış, tüm ihtiyaçlar karşılandıktan sonra satılmasına müsaade edilen mallardı. Devlet ihraç edilen malların bu nitelikte olması için sıkı müdahalelerde bulunarak sürecin her aşamasını sıkı şekilde kontrol altında tutmuştur¹⁰⁹.

Gümrük vergisi “dâhilî” ve “hâricî” olarak ikiye ayrılıyordu. Günümüz anlamıyla gümrük yabancı bir ülkeden memlekete girişinde alınmaktadır. Ancak Osmanlı'da gümrük, Osmanlı ülkesi içinde olan şehir veya iskeleler arasında kara veya deniz yoluyla gönderilen mallardan alınan vergiydi. Bu vergi Osmanlı'da *dahili gümrük resmi* olarak adlandırılırdı. Osmanlı toprakları içinde bir yerden başka bir yere gönderilen eşyadan alınan vergi “amediyeye” olarak adlandırılırdı. Osmanlı topraklarından çıkıp yabancı bir memlekete nakledilen malların çıktığı yerden alınan vergi ise “reftiye” olarak anılırdı. Dahili gümrüklerden alınan vergiler her bölgede farklılık gösterse de eşyanın kıymeti üzerinde %3-5 vergi uygulanırdı. Bazı malların gümrükleri vardıkları şehir veya iskeleden alınırdı¹¹⁰. Örneğin Girit'te imal edilen sabunun Girit'teki maliyeti 1 kantar 15 kuruş 20 para iken, İstanbul gümrüğünde kantar başına 35 para gümrük vergisi alınmıştır¹¹¹. Bu gümrük vergilerinin yanında bac, ihtisabiye, kalemiyye, ruhsatiyye ve kantariye vergileri iç gümrüklerden alınan diğer vergilerdi. 18. yüzyıl ortalarına kadar ihraç edilecek mallar yerli tüccarlar tarafından iskelelere getirilir burada iç gümrük vergisi ödenirdi. Yabancı tüccar ise bu malları %3 oranında reftiye ödeyerek malı ülke dışına sevk ederlerdi¹¹².

¹⁰⁹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi-I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022, s. 43.

¹¹⁰ Mübahat Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz Münasebetleri, 1580-1850*, bs. 2., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 77-79.

¹¹¹ BOA, C.BLD,9-422.

¹¹² Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisad*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 100.

Kantar resmi, gümrüklere gelen yağ, bal, sabun gibi tartılabilen mallardan alınan vergiydi. Kantar vergisi çeşitli zamanlarda çeşitli oranlarda alınmıştı¹¹³. Ekim 1801’de İstanbul gümrüğünde resmi tartıcıların ölçtükleri sabundan aldıkları kantar resmi 1 kantar İzmir sabunundan 4 akçe, 1 çuval Girit sabunundan ise 2 para şeklinde vergi alınmıştır¹¹⁴.

Satın alınan malların gümrükten geçirilirken vergileri ödenirdi. Ancak farklı şehirlerden geçişte çift gümrük vergisi alındığı da olmuştur. Haziran 1837 tarihinde Yani isminde bir tüccar Midilli’den satın aldığı sabunların gümrüğünü vererek Selanik’e götürmüş; orada da şahıstan tekrar gümrük alınmış olduğundan ikinci defa alınan paranın geri verilmesi için bir yazı yazmıştır. Tüccardan alınan fazla gümrük ücreti geri ödenmiştir¹¹⁵.

Harici gümrüklerde ise yabancı tüccarların Osmanlı iskelelerine getirdikleri ve buradan alıp götürdükleri mallardan alınan vergiydi. Başlangıçta %5 olan gümrük resmi zamanla %3’e indirilmiştir¹¹⁶.

Kasım 1836 ve Şubat 1837 yılları arasında Edremit ve Kemer-i Edremit kazalarından dışarıya sabun satışı yapılmıştır. Bu satış sırasında Müslüman tüccardan %4, gayr-i müslim tüccardan %5 oranında gümrük vergisi alınmıştır. Müslüman ve gayri müslim tüccarların dışarıya sattıkları sabun miktarları ve alınan gümrük vergisi şu şekildedir¹¹⁷;

Tablo 2.1.Edremit ve Kemer-i Edremit’ten Dışarıya Satılan Sabunun Miktarı ve Gümrük Vergisi

Müslüman Tüccarı	Miktar/Kantar
Kasım	7
Aralık	
Ocak	2
Şubat	1
Toplam	10

Gayr-i Müslim Tüccar	Miktar/Kantar
Kasım	47
Aralık	7
Ocak	27
Şubat	53
Toplam	134

¹¹³ Avcı, “Girit Adası Ekonomisi ve Girit Gümrük Gelirleri (1838-1913)”, s. 102.

¹¹⁴ Ömer Çakmak, *İstanbul Mahkemesi’ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, s. 237.

¹¹⁵ Baykara Taşkaya, “Midilli Adasında Sabun İmalatı”, s. 80.

¹¹⁶ Kütükoğlu, *Balta Limanı’na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz Münasebetleri*, s. 91.

¹¹⁷ BOA,D.HMH.d,21860.

Müslüman tüccardan 1709 para gümrük vergisi alınırken, gayr-i müslim tüccarlardan 13.453 para gümrük vergisi alınmıştır. Gayr-i müslim tüccardan alınan vergi oranı Müslümanlara göre daha fazladır. Bu tablodan anlaşıldığına göre gayr-i müslim tüccar daha büyük miktarlarda sabunu ihraç etmişlerdir.

Merkezi yönetim, İstanbul'un ihtiyacı karşılandıktan sonra, üretilen sabunun harice satılmasına müsaade ediyordu. 1837 yılının Eylül ayında Midilli'den İstanbul'un ihtiyacının fazlası olan sabunların tüccarlar tarafında ihraç edilmesine izin verilmiştir¹¹⁸.

Tablo 2.2.Eylül 1837'de Midilli'den İhraç Edilen Sabun Miktarı ve Alınan Gümrük Vergisi

Tarih	Miktar/kantar	Hasılat/kuruş
2 Eylül	4	44
2 Eylül	8	88
10 Eylül	4	44
10 Eylül	50	550
15 Eylül	100	1100
16 Eylül	50	550
19 Eylül	100	1100
19 Eylül	100	1100
19 Eylül	50	550
20 Eylül	50	550
20 Eylül	50	550
21 Eylül	50	550
28 Eylül	8	88
Toplam	624	6864 kuruş

Eylül 1837'de Midilli'de 624 kantar sabun ihraç edilmiştir. Bu miktardan tahsil edilen gümrük vergisi ise 6864 kuruş olarak belirlenmiştir. 1 kantar sabundan alınan gümrük vergisi 11 kuruş olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. 1837 yılının başlarında Midilli'den İstanbul'a 14.088 kantar¹¹⁹ sabun gönderildiği düşünüldüğünde ihraç edilen miktar oldukça azdır. Ayrıca tüccarlar ancak İstanbul'un ihtiyacını karşıladıktan sonra ellerinde fazladan mal olursa ihraç etmelerine izin verilmiştir.

Aralık 1837 tarihinde Midilli Adasından, İstanbul fazlası olan sabunun farklı tüccarlar tarafından yeniden ihracına izin edilmiştir. Bununla alakalı bilgiler şöyledir¹²⁰;

¹¹⁸ BOA, D.BŞM.MKH.d. 43414.

¹¹⁹ BOA, MAD.d, 9674.

¹²⁰ BOA, DBŞM.MKH.d. 43447.

Tablo 2.3.Aralık 1837- Ocak 1838 Tarihlerinde Midilli Adasından İhraç Edilen Sabun Miktarı

Tarih	Miktar/kantar	Hasılat/kuruş
29 Aralık	59	1.475
30 Aralık	105	2.625
31 Aralık	164	4.100
3 Ocak	97	2.425
5 Ocak	14	350
6 Ocak	495	7.885
8 Ocak	46	1.150
12 Ocak	113	2825
16 Ocak	161	4025
26 Ocak	283	7.075
Toplam	1.537	33.935

Tablodan anlaşıldığı gibi aralık ve ocak aylarında eylül ayına göre daha fazla miktarda sabun ihraç edilmiştir. Ancak burada 1 kantar sabundan 25 kuruş gümrük vergisi alındığı dikkat çekmektedir. Eylül ayında 1 kantar sabundan 11 kuruş gümrük vergi alındığı düşünüldüğünde aralık ve ocak ayında gümrük vergisine %127,7 oranında zam yapılmıştır.

Bundan birkaç gün sonra yeniden Midilli'den farklı tüccarlar ile sabun ihraç edildiği görülmektedir¹²¹;

Tablo 2.4.Ocak 1838 Tarihinde Midilliden İhraç Edilen Sabun Miktarı

Tarih	Miktar/ Kantar	Hasılat/kuruş
29 Aralık	23	575
30 Aralık	10	250
31 Aralık	131	3.275
5 Ocak	41	1.025
7 Ocak	4	100
11 Ocak	21	525
15 Ocak	15	375
16 Ocak	484	12.100
17 Ocak	59	1.475
18 Ocak	28	700
20 Ocak	72	1.800
22 Ocak	23	575
23 Ocak	4	100
Toplam	915	22.875

¹²¹ BOA, D.BŞM.MKH.d,43452.

Bu tablodan anlaşıldığına göre 1 kantar sabundan 25 kuruş gümrük vergisi alınmasına devam edilmiştir. Eylül ayına oranla yapılan zamların sebebi muhtemelen sabunun ihracının önüne geçmektir.

Gümrük sadece ihraç edilen mallardan değil aynı zamanda Osmanlı toprakları içinde bulunan şehirlerden başka bir şehre gelen mallardan da alınıyordu. 11 Kasım 1836 tarihinden 7 Mart 1837 tarihine kadar Edremit ve Kemer-i Edremit'ten İstanbul'a toplam 2057 kantar sabun ve 47.501 testi zeytinyağı gönderilmiştir. Farklı gemiler ile farklı zamanlarda gönderilen sabun ve zeytinyağından alınan toplam gümrük vergisi 20.385 kuruş olarak hesaplanmıştır¹²². Yine Edremit ve Kemer Edremit kazalarından 26 Mart 1837-3 Haziran 1837 tarihleri arasında İstanbul'a zeytinyağı ve sabun taşıyan 20 farklı sefer düzenlenmiştir. İstanbul gümrüğüne teslim edilen 4474 kantar sabun ile 32228 testi zeytinyağından toplam 17678 kuruş gümrük vergisi tahsil edilmiştir¹²³.

2.1.2. İhtisap Vergisi ve Diğer Vergiler

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile İstanbul'un güvenlik ve ihtisap işleri yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile İstanbul'da esnaf işleriyle uğraşmak üzere İhtisap Ağalığı kurulmuş ve muhtesibin görevleri bu kuruma devredilmiştir. Ayrıca yeni kurulmuş olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun gereksinimlerini karşılamak üzere ihtisap vergisinde düzenlemeler yapılmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde II.Mahmud döneminde esnaf sayımları yeniden başlamış bu kapsamda vergiler yeniden belirlenmiştir¹²⁴. 1835 yılında Edremit kadısına dükkân sayılarını ve bu kapsamda esnaftan alınacak yevmiye-i dekâkin vergisinin hesaplanması istenmiştir. Ancak kaza ve köylerden alınan vergi miktarlarında farklılık vardır. 1835 yılında yapılan sayımlarda Edremit kazası genelinde toplam 14 sabunhane kayda geçmiştir. Edremit Kasabası'nda bulunan 4 sabunhaneden alınan günlük vergi miktarı 26 iken köylerde bulunan 10 adet sabunhaneden alınan günlük vergi miktarı toplam kırktır¹²⁵.

Kemer-i Edremit'te bulunan sabunhanelerden alınan İhtisap vergileri şu şekildedir; Hacı Salih Ağa Sabunhanesi için günlük 4 para, Lazoğlu Andon'a ait iki sabunhane için 7'şer paradan 14 para vergi tahsil edilmekteydi. Köpek Köyü'nde bulunan diğer sabunhaneden ise 2 para vergi alınmaktaydı¹²⁶.

Sabuncu esnafı, sabun üretimi için satın aldıkları zeytinyağlarına bir miktar vergi ödüyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan İzmirli sabuncu esnafından Hacı Halis, Seyyid Hacı

¹²² BOA, D.HMH.d, 21861.

¹²³ BOA, D.MMK.d, 23231.

¹²⁴ Genç, "1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı", s. 278.

¹²⁵ Genç, s. 279-293.

¹²⁶ Genç, "19. Yüzyıl Ortalarına Doğru Kemer Edremit Esnafı Üzerine Bir Değerlendirme", s. 399.

Mehmed, Hacı Ali ve bazı kimseler, İstanbul'a gönderilmek ve ahaliye verilmek üzere hazırlanan sabun için satın alınan acı zeytinyağından vergi alınmamasını talep etmişlerdir. Merkez bu talebi kabul ederek 12 Haziran 1765'te sabuncu esnafı tarafından satın alınan acı zeytinyağından vergi alınmamasını kararlaştırmıştır¹²⁷. Ancak Midilli Mukataası mutasarrıfları, tüccarların alacakları zeytinyağlarından kıyye başına 3 akçe vergi alınmasını kararlaştırmışlardır. Bu durum sabun yapımında kullanılacak acı zeytinyağını da kapsayacak şekilde genişletilmiş. Böylece tüccarlar İzmir'e daha az zeytinyağı getirmişler ve burada üretilen sabun miktarı düşmüştür. Bu durum İstanbul'a gönderilecek sabun miktarında azalmaya yol açmış, İstanbul halkı sabun sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Ayrıca Ödemiş ve Bayındır'da bulunan iki sabunhanede üretilen sabunlar, İstanbul'a gönderilmeyip Anadolu'ya ve yabancı tüccarlara satılmaktadır. Bu durum, İzmir'de bulunan sabunhanelere daha az hammadde gitmesine ve buradaki sabunhanelerde üretimin azalmasına neden oluyordu. Bunun üzerine İzmir'e sabun yapılması için gönderilen zeytinyağlarından vergi alınmamasına ve İstanbul halkına fayda sağlamayıp yabancı tüccara satış yapan Bayındır ve Ödemiş'teki iki sabunhanenin kapanmasına karar verilmiştir¹²⁸. Bu durum devletin sabun üretimini korumak ve üretimin devamlılığını sağlamak, halkın sabun konusunda sıkıntı yaşamamasının önüne geçmek için aldığı önlemlere bir örnektir.

2.2. Sabun Fiyatları

Narh, bir mal veya hizmet için resmî makamların tespit ettiği fiyattır. Osmanlı Devleti'nde pek çok mal ve hizmet narha tabi tutulmuştur. Osmanlılar halkın refahını sağlamak için narha büyük önem vermişlerdir. Narh söz konusu edilirken sadece tayin olunan fiyattan satmak değil, bunun yanında kalitenin de bozulmamasına özellikle dikkat edilmiştir. Sanatına hile katan, malın gramajını düşürenlerin affedilmeyip cezalandırılması hususuna büyük önem verilmiştir. Ayrıca narhın kontrolü sadrazamın vazifelerinden sayılmıştır¹²⁹. Olağanüstü bir durum yoksa bir ürünün fiyatı uzun süre aynı kalıyordu. Mesela 1786'da İstanbul'da sabunun kıyyesi 66 para¹³⁰ iken 1791 yılın da sabunun kıyyesi yine 66 paradır¹³¹.

Narhlarda dikkati çeken önemli bir diğer husus narh verilen emtianın ekmek, et, bal, yağ, pekmez gibi temel gıda maddeleri ile sabun, mum, ayakkabı, odun, kömür, demir gibi temel ihtiyaç maddeleri olmasıdır. Bunların yanında mevsimlik sebze, meyve ve birtakım

¹²⁷ BOA,C.İKTS, 3-137.

¹²⁸ Murat Polat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sabun ve Zeytinyağı Üretimi: 16-18. Yüzyıl Ekonomik Dinamikleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, sy 1 (2025), s. 51.

¹²⁹ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 3-8.

¹³⁰ BOA, C.BLD,145-7228.

¹³¹ BOA,C.BLD,106-5274.

baharatlara da narh verildiği görülmektedir. Burada söz edilen temel gıda ve temel ihtiyaç maddeleri herkesin muhtaç olduğu ve her zaman hazır bulunması gereken metalardandı. Böylesine önemli ve gerekli olan malların ticaretini yapanlar hileye başvurdıkları takdirde büyük paralar kazanabilirlerdi. Bu durum hayat pahalılığına ve halkın şikayetine sebep olup merkezi yönetimi olumsuz etkileyeceğinden Osmanlı Devlet adamları ekonomi içinde narh sistemini sürekli korumuşlardır. Narha uymayanlara sürgün, kalebentlik gibi ağır cezaların verilmesi bu durumun önlenmesi için birer tedbir niteliğindedir¹³².

Devlet İstanbul'a getirilen malın ucuz ve kaliteli olmasına özen gösteriyordu. Bu sebeple İstanbul'a gelecek mala daha düşük narh veriliyordu. Ancak İstanbul'a getirilen sabuna düşük narh verilmesi buraya daha az sabun gönderilmesine sebep oluyordu. Örneğin İzmir'de bir kantar sabunun imalat fiyatı 40 kuruş iken İstanbul'da 30 kuruşa satılıyordu. Bu durumda sabunhane sahipleri zarar ederek sabunhanelerini kapatmak zorunda kalıyorlardı. Ayrıca sabun tüccarları daha fazla kar etmek için sabunları gizlice başka ülkelere satıyorlardı¹³³.

Olağan hallerde yapılan narhlara ek olarak olağanüstü durumlarda yeniden fiyat ayarlaması yapılması gerekirdi. Kuraklık, aşırı yağış, iyi mahsul alınamaması sebebiyle fiyatlarda yükseltme yapmak gerekirdi. Ancak bereketli mahsul yapılması veya malın çok bulunması halinde de narh fiyatlarında düşüşler yaşanmaktaydı¹³⁴. Bu durumlara ek olarak savaşlar, ablukalar sebebiyle zaruri ihtiyaç maddelerinde azalma görülürken bir taraftan ziraatta ve üretimde çalışanların sefere katılması ile üretim azalırdı. Bu sebeplerle de mal fiyatlarında artış yapılması gerekli olurdu. Aynı zamanda paranın ayarının bozulması veya yükselmesi de fiyatların yeniden belirlenmesine sebep olurdu¹³⁵.

Narhın tespiti mevsimlere göre yapıldığı gibi esnafın herhangi bir sebeple narhı az bularak yükseltilmesini talep etmeleri ile de yapılıyordu. Örneğin 4 Mart 1840 yılında Giritli sabun tüccarlarının 48 akçelik narhın zarar etmelerine sebep olduğunu bildirerek sabunun bakkallara ve sabuncu esnafına 52 akçeye satılmasına karar verilmiştir¹³⁶.

Bu duruma başka bir örnekte; 1820 yılında Resmo Sancağı'nda üretilen sabunun ana maddelerinden olan çorak Mısır, Şam, Mağrip taraflarından, bu bölgelerde yaşanan bazı karışıklıklar sebebiyle, oldukça pahalı bir fiyattan alınabiliyordu. Aynı zamanda üretim için gereken diğer maddelerin bazıları başka mahallerden gemiler ile getiriliyordu. Tüm bu masrafların üzerine Girit'ten İstanbul'a sabun götüren geminin masrafları ve bazı vergilerde

¹³² Mustafa Öztürk, "Osmanlı İktisadında Fiyatları Etkileyen Unsurlar", Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı, ed. Yavuz Ercan, Mustafa Öztürk, ve Rıfat Özdemir, Kültür Basım Yayın, Hatay 1996, s. 227.

¹³³ Sarıyıldız, "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", s. 368.

¹³⁴ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s.10.

¹³⁵ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 11.

¹³⁶ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 12.

eklenince İstanbul'a satılması için verilen 56 akçelik narh tüccarın masraflarını karşılamakta yetersiz kalmıştı. Bu sebeple tüccarlar zarar gördüklerini ifade ederek sabun narhına bir miktar zam yapılmasını talep etmişlerdir¹³⁷.

Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında sabun fiyatları üzerindeki artışlar Tokat örneğinde görülebilir. 1707'de Tokat'ta Trablus sabununun kıyyesi 40 akçe iken 1796'da 46 akçeye yükselmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında sabun fiyatları artarak devam etmiştir. Yüzyılın başında kıyyesi 24 paraya sabun satılırken 1835'lerde çeşit belirtilmemekle beraber sabunun kıyyesi 120 paraya yükselmiştir. Yine 1826'da sabunun kıyyesi 50-60 para arasında iken 1830'da kıyyesi 120 paraya yükselmiştir¹³⁸.

Narhın tespiti gerek toptancı gerek perakendeci olarak satıcıların ve gerekse halkın zarara uğramamaları için büyük bir itina ile yürütülürdü. Malın maliyeti hesaplandıktan sonra %10 oranında kar konurdu¹³⁹.

Narh iki türlü olarak belirlenirdi. "getürücü" veya bazı defterlerde "misafir" olarak geçen toptancı veya üretici fiyatları diğeri ise "oturucu" veya "mukim" yani perakendeci esnafın fiyatları idi. Tüccarın bakkala sattığı fiyat ile bakkalın halka sattığı fiyat narh verilirken ayrı ayrı belirlenirdi¹⁴⁰. Narh kararlaştırıldıktan sonra İstanbul'da tek fiyat olması için Bilad-ı Selase (Eyüp, Üsküdar, Galata) kadılıklarına derhal bildirilirdi. Gelen bu listeler şer'iyye sicillerine geçirilirdi¹⁴¹. Bir taraftan esnafın narh üzere satış yapıp yapmadığını kontrol etmek, satılan malın kalitesini, ağırlığını tespit ve denetimler yapılmıştır. Bu denetimlere bazen padişahlar tebdil gezerek katılırlardı¹⁴².

İstanbul'da sabunun kaliteli ve ucuz olarak geçmesi hedeflendiğinden İstanbul'da satılacak sabunlara düşük narh veriliyordu. Bu durum hem sabun imalatçıları hem de sabun tüccarlarını zor durumda bırakıyordu. Daha fazla kâr elde etmek isteyen tüccar başka bölgelere gizli şekilde satışlar yapıyordu¹⁴³.

Sabun fiyatlarına etki eden en önemli faktör içerdiği zeytinyağı idi. Zeytinyağından elde edilen sabunlar en kaliteli sabunlar idi. Bu sebeple Girit sabunları, özellikle Kandiye'de üretilen sabunlar, halis zeytinyağından yapıldığı için başka bölgelerde yapılan sabunlara göre daha yüksek bir fiyattan satılmaktaydı¹⁴⁴. Midilli Adası'nda üretilen zeytinyağları tortulu ve bulanık

¹³⁷ BOA, C.BLD,134-6665.

¹³⁸ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 788.

¹³⁹ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 15.

¹⁴⁰ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 787; Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 16.

¹⁴¹ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 17.

¹⁴² Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 19.

¹⁴³ Sarıyıldız, "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", s. 368.

¹⁴⁴ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 782.

olduğundan bu yağdan üretilen sabunların kalitesi ve fiyatları Girit sabunlarına göre daha düşük oluyordu¹⁴⁵.

Sabunun fiyatına etki eden bir diğer etken, malın üretildiği yerden İstanbul'a getirilirken yapılan masraflar ve vergilerdi. İstanbul'un ham ve mamül madde ihtiyaçlarının çoğu taşradan geldiğinden malın alış fiyatına nakliye masrafları da ekleniyordu. Deniz yolunun nakliyat için daha fazla kullanılmasının nedeni kara yolu nakliyatına göre daha az maliyetli olmasıydı. Sabun İstanbul'a karadan getirildiğinde masrafı artıyor, bu durum satılacak sabunun fiyatının artmasına sebep oluyordu¹⁴⁶.

Mart 1840'ta Girit'ten alınan sabunun bir kantarı 15.5 kuruşa mal olurken, bu sabunların İstanbul'a ulaşır sabun tüccarının eline geçene kadar oluşan sürede ciddi masraflar ve vergiler söz konusuydu. Bu masraflar şu şekilde sıralanabilir¹⁴⁷;

Tablo 2.5.Sabun Fiyatlarına Etki Eden Unsurlar

Masraflar	Kantar başına fiyat/para
Gümrük Resmi	12
Gemi navlunu	15
İstanbul Gümrük ve Kantar resmi	35
Hammaliye, Mavna ve Kapan resmi	4
Sabun Sandığı Parası	27
Bid'at Resmi	30
Noksaniye	20
Toplam Masraf	143 para

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere sabun fiyatlarında esnafın ödemek zorunda kaldığı çeşitli kalemlerde vergiler söz konusuydu. Dolayısıyla esnaf ödediği bu miktarları tüketiciye yansıtmak durumunda kalıyordu.

Sabun tüccarı bu masrafları gerekçe göstererek sabunun bakkallara bir kıyyesi 48 akçeye satılması durumunda kendilerinin zor durumda kalacaklarını o nedenle sabunun bakkala ve sabuncu esnafına 52 akçeden satılmasını arz etmişlerdir. Böylece tüccar, bakkal ve esnafa bir kantar sabunu 52 akçeye, bakkal ve esnaf ise sabunu halka 54 akçeye satacaklardı¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Sarıyıldız, "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", s. 368.

¹⁴⁶ Salih Aynural, *Selim III. Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807)*, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 138.

¹⁴⁷ BOA, C.BLD,9-422; Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 15; Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", s. 787.

¹⁴⁸ "...143 para masarî ile beher vukıyyesi ra's-ı malı bizlere 51 akçe ve sâlis akçeye olur deyu şimdilik sâlis akçeye fâide zammıyla Devlet-i Aliyye ve ibâdullaha hizmet itmek üzere beher vukıyyesi 52'şer akçeye bakkal ve sabuncu esnafına bey' bakkal ve sabuncu esnafı da 2 akçe fâide zammıyla beher vukıyyesi 54 akçeye ibâdullaha bey' itmek üzere...BOA.CBLD,9-422.

İzmir, Aydın, Suğla, Menteşe, Ayazmend, Edremit, Kemer-i Edremit, Ayvalık kazaları ile Cunda ve Midilli Adalarında bulunan sabunhanelerde üretilen ve İstanbul'a gönderilen sabunun her bir kıyyesi için 12,5 kuruş resm-i miri alınmaktaydı. Dersaadet tertibinden fazla olan sabun miktarı ise mahallinde harice satılırken sabunun her bir kantarından 25 kuruş resm-i miri alınırdı¹⁴⁹.

Aşağıdaki tablolarda İstanbul'da satışa sunulan farklı türden sabunların alış ve satış fiyatları ve esnafın yaptığı kâr oranları belirtilmiştir;

Tablo 2.6.Farklı Tarihlerde İzmir Sabunu Fiyatları¹⁵⁰

Tarih	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranlar
23 Kasım 1776	45	47	%4,4
8 Mayıs 1778	45	47	%4,4
3 Aralık 1778	44,5	47	%3,3
6 Nisan 1790	41	44	%7,3
30 Aralık 1797	Fiyat belirtilmemiş	31	
31 Ocak 1801	Fiyat belirtilmemiş	28	
19 Ağustos 1802	Fiyat belirtilmemiş	31	
29 Nisan 1805	Fiyat belirtilmemiş	30	
29 Ocak 1806	42	44	%4,7
11 Aralık 1807	50	52	%4
27 Ocak 1808	42	44	%4,7
15 Haziran 1808	44	46	%4,5
6 Eylül 1808	42	44	%4,7
16 Mayıs 1809	40	42	%5
16 Mart 1814	44	46	%4,5
7 Mayıs 1818	52	56	%7,6

¹⁴⁹ BOA., C.ML, 324-13346.

¹⁵⁰ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesine Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

İzmir sabunları çokça aranan ve kaliteli sabunlar arasındaydı. 1776 ile 1790 yılları arasında İzmir sabununun alış ve satış fiyatları ortalama seviyede kalmıştır. 1797-1805 yıllılarında fiyatların belirtilmemiş olması bu tarihler arasında ve öncesinde kıyaslama yapmamızın önüne geçmektedir. Ayrıca bu durumda esnafın kâr oranlarını anlamak mümkün değildir. 1808 ve 1814 yılları arasında sabun fiyatında ciddi bir artış veya azalış söz konusu değildir. 1818 yılında İzmir sabunu halka 56 akçeden satılmaya başlamıştır. Bir önceki satış fiyatına göre sabunun fiyatı %21,74 oranında artış göstermiştir. Ayrıca esnafın kârı bir öncekine göre %68,8 oranında artmıştır.

Tablo 2.7.Farklı Tarihlerde Girit Sabunu Fiyatları¹⁵¹

Tarih	Sabun Çeşidi	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranları
23 Kasım 1776	Girit Sabunu	48	50	%4,16
8 Mayıs 1778	Girit Sabunu	48	50	%4,16
20 Kasım 1778	Girit Sabunu	42	45	%7,14
3 Aralık 1778	Girit Sabunu	48,5	51	%5,15
10 Ağustos 1780	Girit Sabunu	46	48	%4,34
7 Kasım 1782	Girit Sabunu	46	48	%4,34
26 Ekim 1783	Girit Sabunu	51	52	%1,9
6 Nisan 1790	Hanya Sabunu	54	56	%3,7
	Kandiye Sabunu	57	60	%5,2
26 Kasım 1791	Kandiye Sabunu	60	63	%5
	Hanya Sabunu	57	60	%5,2
9 Kasım 1794	Girit Sabunu	Fiyat belirtilmemiş	24	

¹⁵¹ İSTM. SŞÇ. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

30 Aralık 1797	Kandiye Sabunu	34	36	%5,8
	Hanya Sabunu	33	35	%6,06
31 Ocak 1801	Kandiye Sabunu	Fiyat belirtilmemiş	34	
	Hanya S.		32	
	Resmo S.		32	
19 Ağustos 1802	Kandiye S.	34	36	%5,8
	Hanya S.	33	35	%6,06
	Resmo S.	33	35	%6,06
19 Nisan 1805	Kandiye Sabunu	Fiyat belirtilmemiş	36	
29 Ocak 1806	Kandiye S. Resmo S. Hanya S.	44	46	%4,5
11 Aralık 1807	Kandiye Sabunu	Narh-ı cari 44 54	56	%3,7
27 Ocak 1808	Kandiye, Hanya, Resmo Sabunları	44	46	%4,5
15 Haziran 1808	Kandiye S.	46	48	%4,3
	Hanya S.			
	Resmo S.			
6 Eylül 1808	Kandiye S.	44	46	%4,5
	Hanya S.			
	Resmo S.			
16 Mayıs 1809	Kandiye S.	42	44	%4,7
	Hanya S.			
16 Mart 1814	Kandiye ve Hanya Sabunları	48	50	%4,1
3 Ekim 1814	Kandiye Sabunu	48 +2 müsaade 50	52	
7 Mayıs 1818	Kandiye, Hanya, Resmo Sabunları	56	60	%7,14

4 Mart 1820	Girit Sabunu	61	64	%4,9
24 Eylül 1826	Girit Sabunu	67	70	%4,4

Girit sabunu ve özellikle Kandiye’de üretilen sabunlar, içeriğindeki zeytinyağı oranı yüksek ve kaliteli olduğundan diğer sabun çeşitlerine oranla daha pahalı bir fiyattan satış yapıyordu. Örneğin; 1776’da İzmir sabunu halka 47 akçeden satılırken Girit sabunu 50 akçeden satılmaktaydı. 1807 yılında ise Kandiye sabunu 56 akçeden satılırken İzmir sabunu 52 akçeden satılmaktaydı. 1776 ile 1826 tarihleri arasında sabunun fiyatında sürekli bir dalgalanma gözükmemektedir. Ancak esnafın bu yıllar içindeki kâr oranları genellikle %4 -%6 civarındadır. Girit sabunundaki en büyük fiyat artış 1814 ve 1826 yılları arasında olmuştur. 16 Mart 1814’te halk Girit sabununu 50 akçeden alırken, 1826’da bu fiyat 70 akçeye yükselmiştir. Bu yıllar arasında Girit sabununun fiyatı %40 oranında artış gözlemlenmiştir.

11 Aralık 1807 tarihinde sabunun verilen narhtan 10 para fazlaya satılmasının sebebi, sabunun deniz yoluyla değil kara yoluyla İstanbul’a gönderilmesidir. Bazı sebeplerle denizden gönderilemeyen sabun kara yoluyla gönderilmek zorunda kalmış bu durum nakliyat masraflarını artırmıştır. Sabunun denizden nakli gerçekleşene dek kıyyesine on para zam yapılmasına müsaade edilmiştir¹⁵². Böylece Kandiye sabunlarına verilen narh 44 para iken sabunun karadan gönderildiği özellikle belirtilerek kıyyesine 10 para zam yapılmış, bir kıyye sabun tüccardan esnafa 54 paraya, esnaftan halka ise 56 paraya satış yapılması kararlaştırılmıştır¹⁵³. Halk normal şartlarda sabunu 46 paradan alabilecekken yapılan zam nedeniyle 56 paradan almak zorunda kalmışlardır.

Tablo 2.8.Farklı Tarihlerde Midilli Sabunu Fiyatları¹⁵⁴

Tarih	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranları
29 Nisan 1805	Fiyat belirtilmemiş	30	
29 Ocak 1806	44	46	%4,5
27 Ocak 1808	44	46	%4,5
15 Haziran 1808	46	48	%4,3
6 Eylül 1808	44	46	%4,5

¹⁵² Aynural, *Selim III. Döneminde İstanbul’da İktisadi Hayat (1789-1807)*, s. 138.

¹⁵³ İSTM. SŞC. 01.d, no.201., 111(a).

¹⁵⁴ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi’ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

7 Mayıs 1818	56	60	%7,1
8 Eylül 1826	57	60	%5,7

Tablo 2.9.Farklı Tarihlerde Edremit Sabunu Fiyatları¹⁵⁵

Tarih	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranları
29 Nisan 1805	Fiyat belirtilmemiş	30	
29 Ocak 1806	42	44	%4,7
27 Ocak 1808	42	44	%4,7
15 Haziran 1808	44	46	%4,5
6 Eylül 1808	42	44	%4,7
16 Mayıs 1809	40	42	%5
16 Mart 1814	44	46	%4,5
7 Mayıs 1818	52	56	%7,6
8 Eylül 1826	47	50	%6,3

Tablo 2.10.Farklı Tarihlerde Kazdağı Sabunu Fiyatları¹⁵⁶

Tarih	Alış Fiyatı/ para	Satış Fiyatı/ para	Kâr Oranları
10 Ağustos 1780	39	42	%7,1
6 Nisan 1790	39	42	%7,1
29 Nisan 1805	Fiyat belirtilmemiş	30	
29 Ocak 1806	42	44	%4,7
27 Ocak 1808	42	44	%4,7
15 Haziran 1808	44	46	%4,5
6 Eylül 1808	42	44	%4,7
7 Mayıs 1818	52	56	%7,6
8 Eylül 1826	47	50	%6,3

¹⁵⁵ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

¹⁵⁶ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

Tablo 2.11.Farklı Tarihlerde İstanbul'da Üretilen Yerli Sabun Fiyatları¹⁵⁷

Tarih	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranları
31 Ocak 1801	Fiyat belirtilmemiş	24	
6 Eylül 1808	40	42	%5
16 Mayıs 1809	38	40	%5,2
16 Mart 1814	40	42	%5
7 Mayıs 1818	48	52	%8,3
8 Eylül 1826	47	50	%6,3

Tablo 2.12.Farklı Tarihlerde Ayvalık Sabunu Fiyatları¹⁵⁸

Tarih	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranları
27 Ocak 1808	44	46	%4,5
15 Haziran 1808	46	48	%4,3
6 Eylül 1808	44	46	%4,5
7 Mayıs 1818	56	60	%7,1

Tablo 2.13.Farklı Tarihlerde Türü Belirtilmemiş Sabun Fiyatları¹⁵⁹

Tarih	Alış Fiyatı/para	Satış Fiyatı/para	Kâr Oranları
14 Haziran 1793	Fiyat belirtilmemiş	75	
16 Ağustos 1793	Fiyat belirtilmemiş	25	
29 Ocak 1795	Fiyat belirtilmemiş	24 +5 müsaade 29	
13 Nisan 1807	Narh-ı cari 44 54	56	%3,7
13 Mayıs 1811	50	52	%4
3 Nisan 1812	54	56	%3,7
7 Temmuz 1815	56	58	%3,5
4 Mart 1817	64	66	%3,1
25 Ocak 1832	95	100	%5,2
7 Aralık 1834	112	120	%7,14

¹⁵⁷ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

¹⁵⁸ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

¹⁵⁹ İSTM. SŞC. 01.d, no.201.; Çakmak, *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*.

Tablodan anlaşıldığı üzere sabun fiyatı yıllar içinde sürekli olarak artış göstermiştir. Sabun fiyatlarının en yüksek olduğu 1832 ve 1834 yıllarında esnafın bu tür sabundan yaptığı kâr oranı da en yüksek seviyededir. 13 Nisan 1807 tarihinde sabunun verilen narhtan 10 para fazlaya satılmasının sebebi, sabunun deniz yoluyla değil kara yoluyla İstanbul'a gönderilmesidir. Bazı sebeplerle denizden gönderilemeyen sabun kara yoluyla gönderilmiş, bu durum nakliyat masraflarını artırmıştır. Sabunun denizden nakli gerçekleşene dek kıyyesine on para zam yapılmasına müsaade edilmiştir¹⁶⁰. Sabunun türünün belirtilmemiş olması ve bazı yıllarda satış fiyatının belirtilmemesi hem bu yıllar içinde hem de diğer sabun çeşitleri ile kıyaslama yapılmasının önüne geçmektedir.

Yukarıdaki tabloların tamamı incelendiğinde 1818 yılı ve sonrasında sabun fiyatlarında daha önce görülmemiş bir artış söz konusudur. Midilli sabunu 1808'de 46 akçeden satılırken 1818 yılında %30,4'lük bir artış ile 60 akçeden satılmaya başlanmıştır. Bu fiyat yükselişini, Midilli sabununda olduğu gibi, Ayvalık, Edremit, Kazdağı sabunlarında görmek mümkündür. Bu yükselişin sebepleri arasında sikke tağşişleri, sürekli kaybedilen savaşlar ve kaybedilen topraklardaki gelir kayıpları ile bütçede oluşan boşluklar örnek gösterilebilir.

59 yıllık zaman dilimi içinde verilen sabun fiyatlarında bazı önemli dalgalanmalar olduğu anlaşılmaktadır. Tabloda en yüksek fiyattan satılan sabunlar Kandiye, Hanya ve Resmo sabunları olmuştur. Girit'te üretilen sabunların içerdiği zeytinyağı diğerlerine oranla daha kaliteli olduğundan fiyatı da daha yüksek oluyordu. 1776-1790 yılları arasında sabun fiyatlarında ciddi bir artış söz konusu değildir. Ancak 1790 senesi ve sonrası itibariyle fiyatlar artış göstermiştir. 1818 ve sonrasında hem sabun fiyatında hem de sabuncu esnafının kar oranlarında artış görülmektedir. 1809'da Girit sabununun halka satış fiyatı 44 iken 1826 yılında bu fiyat 70'e yükselmiştir.

Sabuncu esnafının elde ettiği kâr oranları ortalama %4 ile %7 oranında değişiklik göstermektedir. Esnafın sabun satışından en fazla kâr elde ettiği yıl 7 Mayıs 1818'de %8,14 oranı iken en düşük oran ise 26 Ekim 1783 tarihinde %1,9 oranıyla Girit sabunu olmuştur. Esnafın düşük kâr elde etmesi sebebiyle dükkanlarını kapattıkları veya bir başkasına kiraya verdikleri olmuştur.

1821'de Eflak ve Mora isyanları, Rusya ile devamlı savaş hali, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine yeni bir ordunun kurulması ve bu ordunun harcamaları, Yunan bağımsızlık savaşları sonucunda Osmanlı donanmasının Navarin'de imha edilmesi ve Rusya ile yapılan savaş sonucu ödenmesi gereken tazminat, devlet harcamalarındaki en büyük paydaya sahip olaylardı. Tüm bunların yanında kaybedilen veya çatışma alanı olan bölgelerden

¹⁶⁰ Aynural, *Selim III. Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807)*, s. 138.

alınan gelirlerin azalması hazinenin açıklarını büyük boyutlara ulaştırmıştı¹⁶¹. Devlet hazinedeki açığı kapatmak ve yeni bir gelir kaynağı elde etmek için sikke tağşişi metoduna başvurmuştu. II. Mahmud dönemi boyunca çok sayıda sikke tağşişi yapılmış, 1822’de kuruş içeriğindeki gümüş içeriği 1808 ile kıyaslandığında %60 oranında azalma göstermiştir. Kuruşun tağşişi ile diğer para birimleri karşısındaki değeri azalırken aynı anda genel fiyat düzeyi artmıştı. 1788’de 1 İngiliz sterlini 11 kuruş iken 1844 yılında 110 kuruşa yükselmiştir. Bu süreçte özellikle gıda fiyatları 10 kat artış göstermiştir¹⁶².

Paranın değerinin düşürülmesi halkın alım gücünü de düşürmekteydi. 1829 Osmanlı-Rus savaşı sonunda İstanbul’a erzak ve ihtiyaç malzemeleri sağlanan deniz ve kara yolları Ruslar tarafından abluka altına alındığından binlerce insanın yaşadığı İstanbul’da bir kıtlık sorunu baş göstermiştir. Sikke tağşişleri sonunda ortaya çıkan büyük enflasyon iktisadi, siyasi ve sosyal sorunlara yol açmıştır.¹⁶³. Yukarıdaki tablolar incelendiğinde tüm bu sürecin sabun fiyatlarını nasıl etkilediği açıkça gözlemlenebilir. 1805 yılında bir kıyye sabun halka 36 kuruştan satılırken 1835 yılına gelindiğinde bir kıyye sabun 120 kuruşa kadar yükselmiştir. Ancak esnafın kâr oranları ortalama düzeyde kalmıştır.

¹⁶¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi-II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022, s. 164-65.

¹⁶² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, bs. 9. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 124-25.

¹⁶³ Şevket Kacı, *Şer’iyye Sicilleri İstanbul Kadılığı Defterlerine Göre H.1225-1247 (M.1810-1831)’de İstanbul’da İktisadi Hayat*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri İktisad Anabilim Dalı, İstanbul 1996, s. 19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'UN SABUN İHTİYACININ KARŞILANMASI

3.1. İstanbul'un İaşesi

Osmanlı yöneticilerinin kafa yordukları konulardan bir tanesi İstanbul'un iaşesiydi. İstanbul'un iaşesi denilince akla sarayın, halkın ve ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi anlaşılmaktaydı. İstanbul'un ihtiyacı temin edilmeden belli ürünlerin dışarıya satılmasına müsaade edilmezdi¹⁶⁴. Yurt içindeki ihtiyaçlar karşılandıktan sonra fazla kalan mal var ise ihracına izin verilirdi. Mehmet Genç'in tanımı ile iaşecilik (provizyonizm) ilkesi iktisadi faaliyetlere tüketici açısından bakarak, mal ve hizmetlerin ucuz, ulaşılabilir ve halkın ihtiyaçlarını sorunsuz karşılayacak miktarda bulunması anlamına geliyordu. Devlet bu ilkeyi sürdürebilmek için malın arzını ve kalitesini yükseltirken aynı zamanda fiyatını düşük tutmalıydı. Bunu sağlamak için üretilen malların tüketiciye ulaşmaya kadar olan uzun süreci sıkı bir müdahalecilikle yürütüyordu. Üretilen mallar önce şehir ve kasabaların ihtiyaçlarını ardından İstanbul'un daha sonra da ülke içerisinde ihtiyacı olan hangi bölge varsa oranın ihtiyacını karşılar. Tüm bu süreç sonunda hala fazladan mal kalırsa ihracına müsaade edilirdi. Üretimin esası halkın tüm ihtiyaçlarının sorunsuz şekilde karşılanmasıydı¹⁶⁵.

Her hanenin kendisine yetecek kadar üretim yapması, tarımın, hayvancılığın ve zanaatların iç içe olduğu küçük şehirlerde beslenme ve diğer ihtiyaçların temini büyük bir sorun oluşturmuyordu. Ancak İstanbul gibi devasa bir şehrin belirli ihtiyaçlarının düzenli ve aksamadan karşılanabilmesi için yöneticiler tedbirler, kısıtlamalar koyuyor ve sıkı takip altında tutuluyordu¹⁶⁶. İstanbul'un nüfusu 1830'larda yapılan nüfus sayımına göre 450 bin kadardı¹⁶⁷. Böyle büyük bir nüfusu doyurabilmek için tüm sürecin disiplinli bir şekilde ve aksamadan devam ettirilmesi gerekiyordu. İstanbul'un et temini için yakın bölgelerden et, Mısırdan pirinç, Dobruca'dan buğday getirilirdi. Bu bölgelerdeki ürünler belli fiyatlardan satın alınarak İstanbul'a getirilir ve burada Yağkapanı, Unkapanı, Yemiş İskelesi gibi iskelelerde depolanıp tahsis edilen yerlere buradan gönderilirdi¹⁶⁸.

İstanbul'un iaşesinde tüccar kesimin sürekli kontrol edilmeye çalışılması genel bir durumdu. Çünkü tüccarlar, mallarını yüksek fiyattan satarak haksız kazanç elde edebiliyorlardı.

¹⁶⁴ Öztürk ve Sarıyıldız, "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun", s.51.

¹⁶⁵ Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi-I*, s. 41-43.

¹⁶⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, bs. 8, Cedit Neşriyat, Ankara 2022, s. 304.

¹⁶⁷ Tevfik Güran, "İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü", *İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası* 44 (1986), s. 247.

¹⁶⁸ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 304.

Öte yandan çeşitli hilelere başvurarak kazançlarını artırma peşindeydiler. Ayrıca iaşe sürecinde farklı görevleri olan bazı devlet görevlilerinin de sürekli olarak kontrol altında tutulması gerekliydi. Malın nakliyesi, teslim edilmesini de içeren tüm süreç boyunca belli yolsuzluklarla karşı karşıya kalınıyordu¹⁶⁹.

İstanbul'un iaşesindeki bir başka sorun ulaşım idi. İstanbul konumu itibarıyla deniz ulaşımına uygundu. Bu durumda kara ulaşımı malların iskelelere taşınmasında kullanılıyordu. Odun, kömür, zeytin, sabun, hububat, bal, tuz vb. malların deniz yolu ile İstanbul'a ulaştırılması maliyet açısından avantaj oluşturmuyordu. Ancak İstanbul'a koyun, kuzu gibi canlı hayvanların getirilmesi daha çok karayolu ile yapılırdı¹⁷⁰. İstanbul'un iaşesi çoğunlukla deniz yoluyla yapıldığından Haliç Limanı, Balat ve Eminönü arasındaki iskeleler İstanbul'a gelen gemilerin uğrak noktasıydı. Yaz aylarında iskelelere haftada 321 sefer yapılırken kış aylarında mevsim şartlarının ağır olması sebebiyle seferler yarıya düşüyordu. Ancak İstanbul'un iaşesinin aksamaması için kış ayında da deniz taşımacılığına önem veriliyordu¹⁷¹.

İstanbul'un iaşesinde yaşanan sorunlar zanaatkârları da çeşitli biçimlerde etkiliyordu. Örneğin tahıl kıtlığı yaşandığında zanaatkârlar doğrudan etkilendiği gibi, böyle bir kıtlık durumunda müşterilerin çoğu paralarını yiyeceğe harcayacaklarından zanaat ürünlerine daha az para harcıyorlardı. Böylece gıda harici diğer ürünlere talep azalmaktaydı. Bir diğer sorun ise kentin dışındaki eyaletlerden gelen hammaddelere olan bağımlılıklarıydı. Başkentte yaşanacak tedarik sorunu üretim yapacak esnafın eline daha az hammadde geçmesi demekti ve bu doğrudan üretimin azalmasına ve hatta bazı esnafın işini kaybetmesine yol açmaktaydı¹⁷². Örneğin sabun imalatı yapacak olan sabuncunun eline yeterli miktarda zeytinyağı ulaşmazsa bu sabun üretemeyeceği ve satışını yapamayacağından büyük bir gelir kaybına sebep olur, bazen de esnaflar dükkanlarını kapatmak zorunda kalırlardı.

Osmanlı İmparatorluğu önce İstanbul'un gereksinimini karşılamak, iç üretim ve tüketim arasında dengeyi sağlamak için belli başlı metanın dışsatımını yasaklıyor, bununla ilgili hükümler çıkarıyordu. Örneğin; buğday, tuz, şap gibi ürünler için ihraç yasakları konuluyordu. Bu yasaklar Batı dünyası için birer tedbir niteliğindeydi. Ancak bu yasakların tam anlamıyla uygulandığını söylemek zordur. Özellikle verilen ahitnameler, imtiyazlarla bu sınırlamaların zaman zaman kaldırıldığı görülmektedir¹⁷³.

¹⁶⁹ Ahmet Uzun, "İstanbul'un İaşesi", içinde *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İSAM ve İBB Kültür A.Ş., İstanbul 2015, c. 6, s. 60.

¹⁷⁰ Uzun, "İstanbul'un İaşesi", s. 60.

¹⁷¹ Necmettin Akgün, "XIX. Yüzyıl Başlarında İstanbul Merkezli Osmanlı Deniz Taşımacılığı", *OTAM*, sy 23 (2008), s. 67-72, https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000285.

¹⁷² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkârları*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 168.

¹⁷³ ARIKAN, "Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", 12.

Sabun memnu meta kapsamında olduğundan ihracı yasak mallar arasında idi. Üretim yetersizliği, iç piyasada oluşabilecek dengesizliklerin önüne geçilmek için devlet ihrac yasakları koymuştu. Ancak üretim bol olduğu zamanlarda dışarıya satışlar yapılıyor, siyasi ilişkilere göre bu yasak genişletilip daraltılabiliyordu¹⁷⁴.

İstanbul'un sabun iaşesi söz konusu olduğunda ön plana çıkan ilk bölge Girit Adası olmuştur. Girit'te üretilen zeytinyağı ikinci planda kalmaktadır. İstanbul'un zeytinyağı ihtiyacı büyük ölçüde Midilli Adası'ndan karşılanmıştır¹⁷⁵. Merkez yönetim İstanbul'un sabun ihtiyacı karşılanmadan sabun ihracı yapılmamasını Girit yönetimine bildirmiş ve ciddi yasaklar koymuştur. Girit'te üretilen yağlarının sabun üretimi için uygun olması burada üretilen sabunların kalitesini etkilemekteydi. Bu nedenle Girit İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir yere sahipti¹⁷⁶.

İstanbul pazarına bol ve ucuz sabun tedarik etmek için sabun üretiminde bulunan bölgelerin üretim kapasiteleri de dikkate alınarak belli miktarda sabun İstanbul'a gönderilmek için ayrılıyordu¹⁷⁷.

İstanbul' a sabun tahsisatı ile yükümlü tutulan yerler Osmanlı Devleti'nin önde gelen zeytinyağı ve sabun imalat merkezleriydi. Bu merkezler, sabunun en önemli hammaddesi olan zeytinyağının bol miktarda ve ucuza imal edildiği yerlerdi. Bu yerlerin başında İzmir, Girit Adası, Midilli Adası, Ayvalık, Edremit, Kemer-i Edremit, Kızılcatauzla, Cunda Adası, Ayazmend, Urla vs. geliyordu. Bu bölgelerden sabun deniz yolu ile İstanbul'a ulaştırılıyordu¹⁷⁸.

İstanbul'a sabun ve zeytinyağı gönderimi yapılan yerler tarihsiz bir belgede belirtilmiştir “*Ötedenberü Bahr-i Sefid Cânibinden Asitane-i Saadete revgan-ı zeyt ve sabun gelen mahallerdir ki zikr olunur*”:

An-canib Midillü: revgn-ı zeyt -sabun.

An-canib Kazdağı: revgan-ı zeyt -sabun.

An-canib Cezire-i Girid; Kandiye ve Hanya ve Resmo: revgan-ı zeyt ve sabunları.

An-canib Atina: revgan-ı zeyt -sabun.

An-canib İzmir: sabun. Ancanib-i Edremid: revgan-ı zeyt.

An-canib Molova: revgan-ı zeyt.

An-canib Ayvalık: revgan-ı zeyt.

An-canib Yunda adası: revgan-ı zeyt.

¹⁷⁴ Zeki ARIKAN, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 283.

¹⁷⁵ Adıyeke, “18. Yüzyılda İstanbul’un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılanmasında Girit’in Rolü”, s. 1745.

¹⁷⁶ Adıyeke ve Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, s. 158-159.

¹⁷⁷ Sarıyıldız, “İstanbul’un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri”, s. 364.

¹⁷⁸ Sarıyıldız, “İstanbul’un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri”, s. 364.

An-canib Agriboz -revgan-ı zeyt ¹⁷⁹

1818 yılında Ayvalık kazasından İstanbul'a 4852 kantar sabun gönderilmesi ve “*bundan böyle zeytinyağı ve sabun beher sene tamamen irsal ve tertib-i mezkure ikmal olunmadıkça âhara bir vukkiyye ve bir dirhem rezgan-ı zeyt ve sabun verilmemesi*” emredilmiştir¹⁸⁰.

Bu duruma bir örnekte şu olaydır. 20 Haziran 1765 tarihli Hanya muhafızlığına yazılan bir hükümde Hanya'dan her yıl İstanbul'a bol miktarda sabun gönderiliyordu ve halk da sabun konusunda herhangi bir sıkıntı çekmiyordu. Fakat yakın bir zamanda yabancı tüccarlara buradan sabun ihraç etme izni verilmiştir. Oysa Hanya'dan “*zeyt yağının ve gerek sabunun bir vukiyyesi mahall-i ahara nakl ve fûruht olunmasına izin ve ruhsat vermeyüb cümlesinin İstanbul'a nakil ve sevk olunmasına kemal-i ihtimam ve dikkat*” edilmesi gerekiyordu. Çünkü sabun ve zeytinyağına İstanbul'da daha ziyade lüzum vardı¹⁸¹.

İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanması meselesi sadece yeterli miktarda sabunun şehre getirilmesi ile bitmiyordu. İstanbul'a getirilen sabunlar dağıtılmadan önce tahsis yapılacak yerler ve miktarlar da belirleniyordu. Esnaf, Bakkallar, Ordu, Saray ve Evkaf-ı Hümayun tahsisleri dikkatli bir şekilde yapılmaktaydı¹⁸². İstanbul'a getirilen sabun belli yerlerde toplanarak, belirlenen narh üzerinden sattırılmıştır. İstanbul pazarına bol ve ucuz sabun tedarik edebilmek için sabun imalatında bulunan yerlerin imalat kapasiteleri dikkate alınarak, belli miktarlarda sabun İstanbul tahsisatı için ayrılmıştır¹⁸³.

Osmanlı yöneticileri İstanbul'un ihtiyacı için gönderilen sabunların kaliteli olmasına özen gösteriyorlardı. Girit'te zeytinyağından imal edilen sabunlar, İstanbul piyasasında en çok aranan sabunlardı. En kaliteli sabunlar Kandiye sabunhanelerinde halis zeytinyağı kullanılarak pişirilenlerdi. Kandiye sabunhanelerinde üretilen sabunlar “puhte ve pak” olmaları ile meşhurdu¹⁸⁴.

İstanbul'a özellikle Atina, Ayazmend, Ayvacık, Ayvalık Edremit, Emrud-Âbâd, Resmo, Hanya, Kandiye, Kazdağı, Kemer-i Edremit, Kızılcatusla, Kuşadası, Midilli, Molova, ve Cunda adasından sabun gönderilmekteydi. İstanbul'un sabun ihtiyacı genellikle buralardan karşılanmakta idi. Bu bölgelerden İstanbul'a gönderilen sabun miktarı 19.yüzyıl ortalarında yıllık 50.000 kantar civarındadır¹⁸⁵.

¹⁷⁹ ARIKAN, “Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, s. 12.

¹⁸⁰ BOA, C.BLD,1-12.

¹⁸¹ ARIKAN, “Midilli- İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, s. 15.

¹⁸² Öztürk, “Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii”, s. 785.

¹⁸³ Sarıyıldız, “İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri”, s. 364.

¹⁸⁴ BOA, C. İKTS, 25-1233.

¹⁸⁵ Öztürk ve Sarıyıldız, “Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun”, s. 52.

3.2. İstanbul'un Sabun İhtiyacının Karşlanması

Osmanlı Arşiv belgelerinde İstanbul'a sabun gönderimi ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu belgelerde sabun üretimi yapılan bölgeler, sabunhane sahipleri, gönderilen sabun miktarları, hangi gemi ile gönderildiği, hangi tarihte gönderildiği gibi önemli bilgilere ulaşıldığı gibi o dönemde kazalarda yaşanan salgın hastalıklar, kazanın ekonomik durumu, esnaf ve tüccarların durumu vb. pek çok bilgi edinmekte mümkündür.

İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasında en büyük pay sahibi Girit olmuştur. 1766-67 yılları arasında Resmo'dan farklı gemiler ile İstanbul'a gelen sabun miktarı 1839 kantardır. Bu bilgilere ait ayrıntılar şöyledir¹⁸⁶;

Tablo 3.1.1766-1767 Yıllarında Resmo'dan İstanbul'a Gönderilen Sabun Hakkında Bilgi

Mal Sahibi	Kantar	Götüren Gemi Sahibi	Kefili	Tarih
Kundakçı Osman Beşe/ Enfiye Emimi Mehmed	115	Çamlıcalı Yorgi Reis	Yanazade Molla İbrahim	19 Haziran 1766
Karakızzade Molla Hüseyin	98	Yanni Reis	Molla Hüseyin	24 Haziran 1766
Hafızzade Molla Hasan	79	Çamlıcalı Dimitri Reis	Pederi Mehmet Efendi	?
Üveyszade Molla Hasan/ Hacı İsmail	832	Kaptan Andoni	Fonanoğlu Emin Mehmed Ağa	13 Temmuz 1766
Karakızzade Molla Hüseyin	114	?	?	?
Yeranyalı Kostandi/ Boyacıoğlu Apostol	325 kantar 25 vukıyye	Andoni Reis	Azimoğlu Molla Mustafa/ Konalaki Molla İsmail	16 Şubat 1767
?	276 kantar 4 vukıyye	Mihali Reis	Süleyman Bey- oğlu Mustafa	17 Şubat 1767
Toplam	1839 kantar 29 vukıyye			

Bu tablodan da anlaşılacağı gibi sabunu İstanbul'a götüren gemi sahibinin kendisine bir kefil bulması gerekliydi. Tablodaki isimlerden kefil olacak kişilerin önemli kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Devlet sabuncu esnafının sabunlarını kefil olan gemi veya kayıklara teslim etmeleri konusunda bazı zamanlarda uyarılarda bulunmuştur. Gemi sahiplerinin bir kefil göstermesi yoluyla sabunun doğrudan İstanbul'a gönderilmesi garanti altına alınmak

¹⁸⁶ Adıyeke, "18. Yüzyılda İstanbul'un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşlanması Girit'in Rolü", s. 1751.

istenmiştir¹⁸⁷. Sabunların güvenli şekilde İstanbul'a ulaştırılmasında gemi sahiplerine büyük görev düşüyordu. Zaman zaman bazı gemi sahipleri, sabun yüklü gemilerini başka mahallere götürerek oradaki tüccara yüksek fiyattan satıyorlardı. Örneğin Mayıs 1805'te Girit gemilerinden olan ve sabun yüklü bulunan bir gemi boğazı geçip İznikmid taraflarına gelip burada sabunları satacağına dair bir ihbar gelir. Bunun üzerine merkezi yönetim harekete geçerek hemen bu geminin bulunmasını, bir tane sabunun bile satılmadan hepsinin İstanbul'a getirilmesini emretmişlerdir¹⁸⁸.

Zeytin ağaçları yapıları gereği bir yıl verimli bir yıl verimsizlerdir. Bu durumda Osmanlı yönetimi, verimin fazla olduğu dolayısıyla sabun üretiminin arttığı yılda mahsulsüz geçen bir önceki yılı dahil ederek iki senelik bir sabun miktarının İstanbul'a gönderilmesini emrediyordu. Girit Adası'ndan bu doğrultuda sabun gönderimi yapılırdı. Düzenli bir şekilde sabun gönderimi emredilmiş olsa da zaman zaman sabuncu esnafının ve tüccarların hileye başvurdukları görülmektedir. 1784 yılında, Girit'ten sabun gönderimi yapılması gereken yılda, Kandiye ve Resmo'da zeytinin az yetiştiğini ve zeytinyağı azlığı bahane edilerek, İstanbul halkının ihtiyacı olduğu halde, üretilen sabun ya başka yere satılmış ya da sabunları depolamışlardır. Bu durum merkezden anlaşıncı sabunhanesi olanların külliyetli sabun üretmesi, zeytinyağı üreten herkesin ise tüm yağlarını sabunhanelere göndermesi ve imal edilen sabunların gemilere yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Bundan sonra halkın zor durumda kalmasına sebep olanların ve stokçuluk yapanların cezalandırılacağı bildirilmiştir¹⁸⁹.

İstanbul'un sabun ihtiyacını büyük oranda Girit Adası karşılamaktaydı. 18. yüzyılın sonlarında adanın tamamında 50'yi aşkın sabunhane bulunuyordu¹⁹⁰. Yıllar içinde sabunhane sayılarında artış veya azalma olsa da Girit'ten İstanbul'a aralıksız sabun gönderilmesi sağlanıyordu. Girit sabunlarının kaliteli olması ve yüksek fiyattan bu sabunları satma isteği ile bazı tüccarlar sabunları yabancı tüccarlara veya gemilere vererek daha çok kazanç elde etme yoluna giriyorlardı. Temmuz 1769'da bu durumdan haberdar olan merkezi yönetim, Kandiye Muhafızı Hasan Paşa, Hanya Muhafızı Vezir Ferhat Paşa ile Resmo Muhafızı ve bu konu ile ilgilenen başka görevlilere, yapılan bu usulsüzlüklerin önüne geçilmesi için denetim yapılması, sabunun başka yerlere satılmasına müsaade edilmemesi ve sabunların kimlerin elinde bulunuyorsa satın alınarak bir an önce İstanbul'a gönderilmesi emrediliyordu¹⁹¹.

İstanbul'a sabun çoğunlukla gemi yolu ile gönderiliyordu. Örneğin; Mayıs 1772'de Hanya'dan Bellonova isminde Fransız bir Kaptan ile İstanbul'a 1300 çuval/sandık sabun

¹⁸⁷ BOA, C.BLD,100-4970.

¹⁸⁸ BOA, C. İKTS, 6-279.

¹⁸⁹ BOA, AE. SABH.I, 203-13573.

¹⁹⁰ BOA, AE. SABH.I, 203-13573.

¹⁹¹ BOA, AE.SSLM.III,256-14808.

gönderilmiş, gemi 20 günde İstanbul'a ulaşmıştır¹⁹². İstanbul'a özellikle Bahr-i Sefid Adaları'ndan çok sayıda sefer düzenleniyordu. Bir haftada 321 geminin İstanbul'a ulaştığı bilinmektedir. Ancak kış aylarında bu seferler yarı yarıya düşüyordu¹⁹³. Hava şartlarının olumsuz olduğu durumlarda sefer yapan gemiler çok ciddi sorunlar ile karşılaşabiliyordu. Resmo iskelesinden 226 çuval ve birkaç sandık sabun taşıyan gemi denizde fırtınaya yakalandığı için Çeşme'de sahile çıkmak zorunda kalmıştı¹⁹⁴. 1805 yılının ocak ayında Kandiyе'den İstanbul'a sabun taşıyan bir gemi olumsuz hava şartları sebebiyle Cunda Adasına çekilmiş ve gemi zarar gördüğünden malların başka bir gemiye taşınması istenmiştir¹⁹⁵. Hal böyle iken özellikle kış aylarında İstanbul halkının sabun sıkıntısı yaşaması neredeyse kaçınılmaz oluyordu. Bu nedenle İstanbul'daki sabuncu esnafına kış ayı gelmeden yeterli miktarda sabunu hazır bulundurmaları konusunda uyarılar yapılıyordu¹⁹⁶.

25 Ocak 1781'de İzmir'de yaşayan sabuncu esnafı Mehmet Ağa bazı şikayetlerini dile getiren bir tahrir hazırlamıştır. Buna göre, İzmir'deki sabunhanelerde üretilen sabunların çoğu İstanbul'a gönderilirken fazla kalanı var ise dışarıya satılıyordu. Birkaç yıldan beri zengin bazı gayri-müslimler tüccarlar ortaya çıkmaya ve emirlere aykırı hareket ederek Girit, Atina, Kazdağı gibi yerlerden sabunların tamamını satın alıp İzmir ve Kuş Adası'ndaki iskelelerden farklı kazalara göndermeye başlamışlardı. Aynı zamanda bu sabunları başka tüccarlara satıp sabunun Anadolu'ya gönderilmesini sağlıyorlardı. Bunların yanında Kazdağı ve Midilli gibi yerlerde sabunhaneler açıp burada ürettikleri sabunları da Anadolu'ya gönderiyorlardı. Zengin tüccarların var olan sabunu Anadolu'ya göndermeleri İstanbul'da sabun sıkıntısı yaşanmasına sebep oluyordu. Ayrıca başka yerlerde sabunhanelerin açılması sebebiyle İzmir'e gelen zeytinyağı miktarı azalmış, şehirde mevcut olan 45 sabunhaneden yalnızca 25 tanesi çalışırken diğerleri kapatılmak zorunda kalınmıştır. Ancak bu sorunlar çözülmez ise üretime devam eden bu sabunhanelerinde kapanabileceği söylenerek merkezi yönetimden bu durumun düzeltilmesi için yardım istenmiştir¹⁹⁷.

Merkezi yönetim, halkın sabun sıkıntısı çekmemesi ve yönetimden şikayetçi olmamaları için halkın ihtiyaç maddelerinin başında gelen sabunun her aşamasını sıkı denetim altında tutmuş, herhangi bir hatası bulunana ağır cezalar vermiştir. 1793 yılında sur dışında bulunan sabuncu dükkanlarından taşraya sabun satıldığı fark edilmiştir. İstanbul'a gelen sabunların çoğunu bu dükkanlar almakta ve bu sabunu stoklamaktaydılar. Daha sonra bu sabunları

¹⁹² BOA, TSMA.e, 1145-46.

¹⁹³ Akgün, "XIX. Yüzyıl Başlarında İstanbul Merkezli Osmanlı Deniz Taşımacılığı", s. 68-70.

¹⁹⁴ BOA, C. İKTS, 9-411.

¹⁹⁵ BOA, C.BH,36-1692.

¹⁹⁶ BOA, HAT, 295-17541.

¹⁹⁷ BOA, C.İKTS,42-2098.

gemilere yükleyerek başka yerlere sattıklarından İstanbul'da sabun sıkıntısı yaşanmasına, sabunun fiyatının artmasına ve halkın zarar etmesine sebep olmuşlardır. Bu durum fark edildikten sonra sur dışında bulunan sabuncu dükkanlarının tamamının kapatılmasına karar verilmiştir¹⁹⁸. Ancak alınan önlemler ve verilen cezaların yeterli olmadığı görülmektedir. İstanbul'dan taşraya sabun gönderimi yasak olduğu halde Mart 1798'de sabuncu Hristo'nun balık fiçılarına sabun yerleştirerek gemiye yerleştirdiği ve İstanbul'dan çıkarmaya çalıştığı son anda fark edilmiştir. Ele geçirilen 30,5 kıyye sabuna el konulmuştur¹⁹⁹.

Sabunhanelerde hazırlanan sabunlar çuval veya sandıklara konularak gemilere yükleniyordu. Ocak 1805'te 170 çuval ve sandık sabunun içinde bulunduğu gemi Kandiye'den İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Ancak hava muhalefeti sebebiyle gemi Cunda Adasına çekilmek zorunda kalmış ve oraya demirlemiştir. Gemi kaptanı malları başka bir gemiye yükletip göndermek istese de oradaki memur izin vermemiş ve malları karaya çıkartarak gemi sahibinden toprak bastı parası istemiştir. Daha sonra gemide bulunan sabunları ve diğer malları mahzenlere yerleştirmiştir. Bu durumdan haberdar olan yönetim derhal harekete geçmiş gemi kaptanından alınan paranın ve malların geri verilmesini emretmiştir. Ayrıca bundan sonra böyle bir olay yaşanması halinde mal ve eşyalardan toprak bastı veya başka bir vergi talep edilmemesini, kazazede olan tüccara veya gemi kaptanına, gemideki mal ve eşyalara özen gösterilmesini, "*ibadullahın havayic-i zaruriyyelerinden*" olan sabun ve diğer mallardan hiçbir şekilde para talep etmemeleri belirtilmiştir²⁰⁰.

Sabunun üretim aşamasında yaşanan her türlü aksaklık İstanbul'u sabun konusunda sıkıntıya düşüreceğinden merkezi yönetim önlenebilir her türlü meselenin hemen çözülmesi için büyük çaba göstermiştir. Ancak sabunun çokça üretildiği bölgelerde zeytinin az yetişmesi önlenemez bir sorundu. Bu bölgeye en yakın yerden zeytinyağı getirilmezse sabun yapımı neredeyse duracağından muhtemelen sabunhaneler kapatılmak zorunda kalırdı. 1805 yılında Girit'te zeytinyağı kıtlığı yaşandığı görülmektedir. Bunun üzerine sabun yapımında kullanılan ve sabun mayası olarak da bilinen çorak maddesinin, Şam'da yaşanan karışıklıklar sebebiyle Girit'e getirilememesi sabun üretimi yapan ve İstanbul'a sevk eden sabuncu esnafını zor durumda bırakmıştır. Bazı sabuncu esnafı böyle bir durumda sabun üretiminin mümkün olmayacağını söyleyerek dükkanlarını kapatma girişiminde bulunmuşlardır. Böyle bir durum İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasında büyük sıkıntı yaşatmış ve sabun iki katı fazlaya satılmaya başlanmıştır²⁰¹.

¹⁹⁸ BOA, HAT, 239-13306.

¹⁹⁹ BOA, C.BLD,25-1239.

²⁰⁰ BOA, C.BH,36-1692.

²⁰¹ BOA, C. İKTS,23-1144.

Mart 1807 tarihinde Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları arasında yaşanan savaş sırasında Bahr-i Sefid adalarında yaşayan gayri-müslim halkın çoğu Ruslarla iş birliği yaparak mal taşıyan gemilere saldırmışlar, bir gemiyi ele geçirip yağma ve gasp etmişler ve denizden gemilerin geçişini engellemişlerdir. Tüccarlar böyle bir durumda denize açılmaz hale geldiklerinden Kandiye, Hanya ve Resmo'da bulunan tüccarlar İstanbul'a sabun ve zeytinyağı gönderemez hale gelmişlerdir. İstanbul'da bulunan tüccarlar da Girit'e geri dönemediklerinden ellerinde sabun kalmamış bu sebeple de İstanbul'da bir sabun sıkıntısı yaşanmıştır. Ayrıca Girit'ten tahsil edilen devlete ait mallar ve gelirler hazineye ulaştırılamadığı için bunlar Kandiye cephanesinde koruma altına alınmıştır²⁰².

Mayıs 1808'de Kazdağı, Tuzla, Edremit, Kemer-i Edremit, Ayvalık, Cunda ve Midilli'de mevcut olan ve halihazırda yapılmakta olan sabunun tamamının, başka yere gönderilmeden, İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Ancak sabuncu esnafından bazılarının vurgunculuk yapan başka kişiler ile iş birliği içinde oldukları ve verilen emirlere karşı hareket ettikleri görülür. Esnaf daha fazla kazanç sağlamak için zaman zaman bazı hilelere karışmaktaydı. Yukarıda adı geçen bu yerler İstanbul'a sabun sağlayan yerlerin başında geliyordu. Bu nedenle buralarda yapılan sabunların dışarıya satılması İstanbul'da sabun sıkıntısı yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bu durumun farkında olan merkezi yönetim, yerel yöneticileri sık sık uyarmaktaydı. Burada da dışarıya sabun satan esnafın cezalandırılması ve herhangi bir aksama yaşanmadan yapılan sabunların hepsinin İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir²⁰³.

31 Mart 1815'te Edremit ve Kemer-i Edremit kazalarından İstanbul'un ihtiyacının karşılanması için gönderilen sabun miktarı ve hangi gemiler ile gönderildikleri aşağıda bulunan tabloda yer almaktadır²⁰⁴.

Tablo 3.2.1815 Yılında Edremit ve Kemer-i Edremit'ten İstanbul'a Gönderilen Sabun Hakkında Bilgi

Gemi Sahibi	Miktar / kantar
Molovalı Nasuh Reis	100
Molovalı Hiseyin Reis	35
Molovalı Köylü Mehmed Reis	100
Molovalı Ali Reis	68
Çardaklı İsmail Reis	40
Kuleli Ahmed Reis	152
Molovalı Burhan Reis	192
Molovalı Şişik Halil Reis	40

²⁰² BOA, C. DH,193-9625.

²⁰³ BOA, C.BLD,41-2022.

²⁰⁴ BOA, C.BLD,97-4814.

Toplam	727
---------------	-----

Bu gemiler ile sabunun yanında zeytinyağı da gönderilmiştir. Sabunun miktarı 727 kantar iken gönderilen zeytinyağının miktarı 1955 kantardır. Bu durum bizlere Edremit ve Kemer-i Edremit'te üretilen zeytinyağlarının sabuna göre daha çok rağbet gördüğünü göstermektedir. Bundan bir yıl sonra 1816'da Edremit'ten İstanbul'a sabun ve zeytinyağı gönderimi yapılmıştır. Edremit iskelesinden 15 Nisan 1816 ile 11 Temmuz 1816 tarihleri arasında farklı gemilerle on üç farklı sefer düzenlenmiştir. Bu seferler ile İstanbul'a 100 kantar sabun, 4205 kantar zeytinyağı gönderilmiştir²⁰⁵. Edremit'ten gönderilen zeytinyağı ve sabunun miktarlarına bakıldığında burada sabunhane sayısının az olduğu veya zeytinyağının sabuna göre daha kârlı bulunması ve esnaf tarafından sabun imal edilmemesi gibi çıkarımlar yapılabilir.

1815 yılında, Edremit'teki duruma benzer şekilde, Midilli'den gönderilen sabun miktarı 1350 kantar iken zeytinyağı miktarı 4662 kantardır. Bu durum Midilli'nin İstanbul'a sabundan çok zeytinyağı göndermekten sorumlu olduğunu göstermektedir. Midilli'de hazırlanan sabunlar düşük kalitedeki zeytinyağlarından hazırlandığından çok rağbet görmemekteydi. Mart 1815'te Midilli'den İstanbul'a gönderilen sabun ile ilgili bilgiler şöyledir²⁰⁶;

Tablo 3.3.1815 Yılında Midilli'den İstanbul'a Gönderilen Sabun Miktarı

Gemi Sahibi	Miktar / kantar
Ahmed Bek Reis	240
Mustafa Reis	240
Salih Reis	570
Kiryaka Reis	300
Toplam	1350 ²⁰⁷

İzmir'deki sabuncu esnafının Eylül 1795'te bir ay içinde İstanbul'a göndermeyi taahhüt ettikleri sabun miktarı üç bin kantardır. Ancak bu sabun miktarının yalnızca 2383 kantarı gönderilebilmiştir. Gönderilmesi gerek miktardan 40 kantarı önceden Mustafa Reis sefinesi ile 250 kantarı ise Tireli Hasan Reis sefinesi ile İstanbul'a gönderilmiştir. Yine eksik kalan sabun, İzmir tüccarı olan Selaniklize Hacı Ahmed Ağa'nın önceden göndermiş olduğu 332 kantar sabunun hesaba geçirilmesi ile tamamlanabilmiştir²⁰⁸. Ancak taahhüt edilen miktar az önce saydığımız Edremit, Kemer-i Edremit ve Midilli'den gönderilen miktardan oldukça fazladır.

²⁰⁵ BOA, C.BLD, 49-2447.

²⁰⁶ BOA, C. İKTS,33-1604.

²⁰⁷ Belgede gönderilen sabun miktarı toplam 855 kantar olarak gösterilmiş. Ancak belge incelendiğinde bu miktarın 855 kantar değil 1350 kantar olduğu tespit edilmiştir.

²⁰⁸ BOA, C.BLD,23-1124.

Temmuz 1802'den Şubat 1804'e kadar İzmir'den İstanbul'a belli aralıklarla gönderilen sabun miktarı 1144 kantardır. Bu gönderimi yapan sabunculara ve gönderilen sabun miktarına ilişkin bilgiler şöyledir²⁰⁹;

Tablo 3.4.İzmir'den İstanbul'a Gönderilen Sabun Hakkında Bilgi

Sabuncu	Miktar/kantar
Katipzade Ahmed	40
Osmanzade İsmail Efendi	140
Selaniklizade Hacı Ahmed Efendi	80
Hacı Ali	140
Müftizade Hacı Mustafa	124
Balcı Hacı Veli	40
Hacı Velizade İbrahim	60
Moralızade Hüseyin	60
Hacı Ahmed Efendi	20
Serdar Abdullah Efendi	40
Hacı Lütfüllah	60
Hacı ? Efendi	80
Hacı Ebubekir Efendi	40
Hacı Veli Hacı Mehmed	40
Hacı İbrahim	40
Yavaş Ağazade Hasan Ebubekir	40
Tahmis Ağası Abdullah	20
Toplam	1144²¹⁰

Tablodan anlaşıldığına göre İzmir'de oldukça fazla sabuncu esnafı bulunmaktadır. Ancak yaklaşık 18 aylık bir süreç içinde gönderilen sabun miktarının 1144 kantar olması, tam kapasitede çalışmadıklarını veya bölgede genel bir sorun olduğu, zeytinyağı sıkıntısı çekildiğini gösterebilir. Süreç içerisinde İzmir'den İstanbul'a en fazla sabun gönderen esnaf 140 kantar ile Hacı Ali olmuştur. Bir kantar 56,4 kg²¹¹ olarak hesaplandığında, 18 ay içinde Sabuncu Hacı Ali'nin İstanbul'a gönderdiği sabun miktarı 7896 kg olarak hesaplanır.

Bir yıl sonra yeniden İzmir'den İstanbul'a sabun gönderimi yapıldığı görülmektedir. Bu durum miktar ne olursa olsun düzenli şekilde sabun gönderimi yapıldığını göstermektedir. 12 Nisan 1804 tarihinden 1 Nisan 1805 yılına kadar İzmir'den İstanbul'a gönderilen sabun miktarı şöyledir²¹²;

²⁰⁹ BOA, C.BLD,84-4192.

²¹⁰ Belgede bu miktar 1104 kantar olarak hesaplanmıştır.

²¹¹ Cengiz Kallek, "Kantar", TDV *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, c. 24, s. 319.

²¹² BOA, C. İKTS, 9-423-3.

Tablo 3.5.1804-1805 Yıllarında İzmir'den İstanbul'a Gönderilen Sabun Miktarı

Sabuncu	Çuval	Miktar/ kantar
Ayan-ı Şerif Ağa	60	12092
Katipzade Hacı Mustafa Efendi	60	12378
Sabık Serdar İbrahim Ağa	70	14124
? Hacı Ahmed Ağa	60	12042
Gümrük Emmini Süleyman Ağa	20	4022
Katipzade Ahmed Efendi	40	7994
Hacı Şakir Efendi	20	4044
Şerif Hacı Ali Ağa	50	10082
?	30	6030
Seyyid Hacı Ali Ağa	10	2000
Hacı İbrahim Ağa	30	6022
Hacı Velizade Hacı İbrahim Ağa	30	6040
Katipzade Hacı Ahmed Efendi	30	6010
? Emmini Abdullah Ağa	10	2000
Katipzade Hacı Mehmed Efendi	40	7740
Osmanzade Hacı Osman Efendi	30	5970

? Hacı Ahmed Efendi	30	6000
Hacı Velizade Hacı Ahmed Ağa	20	4030
Hacı Lütfullah Ağa	40	8010
Hacı Numan Efendi	20	4002
Osmanzade Hacı İsmail	10	2000
? Hacı Mustafa Ağa	10	2000
Tahmis Ağası Oğlu Paşa	10	2000
Toplam	830	146590

Yaklaşık bir yıl içerisinde gönderilen 146590 kantar sabun, bir önceki yıllarda gönderilen miktarla kıyaslandığında oldukça fazladır. Böylesine yüklü miktarda gönderimin yapılmış olması o sırada zeytin hasadının iyi olduğu, zeytinyağının büyük bir kısmının sabun yapımına ayrılmış olabileceği veya tüccarların ellerindeki ürünleri başka yere satmadan İstanbul'un gönderdiği şeklinde yorumlar yapılabilir. Tabloda belirtilen bilgilerden yola çıkarak anlaşılmalıdır ki bu dönemde İzmir'in sabun üretimi diğer kazalara oranla da oldukça fazladır. Bundan önce verilen bilgilere de dayanarak İzmir'in sabun üretimi ve İstanbul'a sabun gönderilmesi konusunda ilk saflarda yer aldığı kesin olarak söylenebilir.

27 Aralık 1815'te ise İzmir'de üretilen sabunlardan bin kantar gönderildiği halde bundan sonra yapılacak sabunların başka yere gönderilmeden tamamının İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir²¹³.

1815 yılında İstanbul'da sabun ve mum sıkıntısı yaşandığı görülmektedir. Bu durumun kış gelmeden halledilmesi için çalışmalar yapılması istenmiştir. Ramazan ayı öncesinde Girit'te büyük bir veba salgını ortaya çıktığından istenen miktarda sabun gönderimi yapılamamıştır.

²¹³ BOA, C. İKTS, 17-835.

Midilli ve diğer bölgelerden gelen sabunlar da halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli değildir. Ayrıca sabuncu esnafının kendilerine verilen sabunu gizlice gemilere yükleyip başka yerlere sattıkları ortaya çıkmıştır. Bu sebepler o yıl İstanbul'da sabun sıkıntısı çekilmesine sebep olurken, merkezi yönetimde bunun için harekete geçmiş ve bazı önlemler alınmıştır. Sabunları başka bölgelere satan esnaflar tespit edilerek cezalandırılmış ve gerekli önlemler alınarak İstanbul'a tekrar sabun gönderimi yapılmaya başlanmıştır. Bakkallara sabun dağıtımı yapılarak halkın sabunu kolayca bulması sağlanmıştır. Tekrar bir sıkıntı yaşanmaması için adalarda imal edilen sabunların bundan sonra peyder pey İstanbul'a sevk olunması emredilmiştir²¹⁴.

Eylül 1815'te İstanbul'da yaşanan sabun sıkıntısının devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle Kandiye'de bulunan sabunhanelerdeki ve mahzenlerdeki tüm sabunların İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Kandiye Muhafızı Mustafa Reşid Paşa cevaben Girit'te bir zeytinyağı sıkıntısı çekildiğini bu nedenle mevcut olan sabunhanelerden yalnızca birisinin çalıştığını bildirir. Bu sebeple İstanbul'a şimdilik 720 kantar 43 vukıyye sabun imal edilerek Kandiyeli Mehmed Kaptan gemisiyle gönderileceğini belirtir. Kapalı olan sabunhanelerin ise gelecek yıl zeytinyağında bir sıkıntı yaşanmazsa tekrar açılacağını ve yeniden külliyetli sabun gönderimine başlayacaklarını bildirmişlerdir²¹⁵.

Ocak 1816'da sabun sıkıntısı hala devam ediyor olacak ki, yine Kandiye'ye sabun gönderimi yapılması için emir gönderilir. Ancak hala Kandiye'de işleyen bir adet sabunhane vardır. İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasında ilk sırada yer alan Girit'te yaşanan her türlü olumsuzluk, burada yaşayan halkı, esnafları, zeytin hasadı yapacak işçileri, bu zeytinleri şehre taşıyacak ve zeytinyağı çıkaracak herkesi doğrudan etkiliyordu. Merkezi yönetim, adada zeytin hasatının iyi olması halinde 3 adet sabunhane daha açılması ve buralarda yapılacak sabunların peyder pey İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Ancak Kandiye'de bir adet sabunhane bulunması yalnızca zeytinin az yetişmesi veya salgın hastalıklar sebebiyle ilgili olmadığı görülmektedir. Esnaftan bir kişinin diğer sabuncu esnafına dükkân açtırmadığı, diğer esnafında bu kişiden korkarak sabunhane açmaya cesaret edemedikleri fark edilmiştir. Böylece kapalı bulunan sabunhaneler tekrar açtırılmış ve sabun üretimine başlamışlardır. Bundan sonra Kandiyeli Mehmed Reis gemisine 400 kantar sabun yüklenerek İstanbul'a gönderilmiştir²¹⁶.

Temmuz 1816 tarihinde Hanya ve Resmo Valisi olan Hilmi Paşa vasıtasıyla Hanya'da imal edilen ve mahzenlerinde bulunan tüm sabunların İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Ancak bu şehirlerde de tıpkı Kandiye'de olduğu gibi, veba salgını sebebiyle halk perişan olmuş zeytin mahsulü toplanamamış bu sebeple sabun üretimi yapılamamıştır. Aynı zamanda sabun

²¹⁴ BOA, HAT, 295-17541.

²¹⁵ BOA, C.BLD,106-5294.

²¹⁶ BOA, C.BLD,51-2533.

üreten usta az bulunduğundan büyük miktarlarda sabun imalatı yapılamamıştır. Esnafın elinde bulunan sabunun kayıklara yüklenerek Hanya Limanı'ndan İstanbul'a gönderilmesi ve bundan sonra yapılacak sabunlarında “*mahal-i memnua verilmeyip cümlesinin sefayine tahminen Dersaadet'a irsal olunması*”²¹⁷. Ağustos ayında ise Hanya ve Resmo'dan birer gemi toplam iki gemi üretilen sabunları İstanbul'a götürmüştür. Ancak gönderilen sabunun miktarı hakkında bilgi verilmemiştir²¹⁸.

1818-1819 yılları arasında İstanbul'a sabun gönderen merkezler şunlardır; İzmir, Kandiye, Hanya, Resmo, Molova, Atina ve Kuşadası'dır. Bu kazalardan gelen miktarlar başmuhasebe defterlerine kaydedilmiş herhangi bir kaçakçılık, usulsüz işlem veya kayıp durumu varsa not edilmiştir. Ayrıca gelen sabunların hangi tarihlerde ne kadar miktar ve kaç çuval olarak İstanbul'a ulaştırıldığı sıkı bir şekilde defterlere kaydedilmiştir. Bu bilgi ışığında 1818-1819 yılları arasında İstanbul'un ihtiyacı için gönderilen miktarlar şu şekildedir²¹⁹;

Tablo 3.6.1818-1819 Yılları Arasında İstanbul'a Farklı Bölgelerden Gönderilen Sabun Miktarı

Kaza Adı	Kantar
İzmir	1469
Kandiye	18471
Hanya	12622
Molova	108
Atina	527
Kuşadası	144
Resmo	11322

Bu bilgilerden hareketle bu yıl içinde İstanbul'un sabun ihtiyacının giderilmesinde en büyük pay Girit adasına aittir. Kandiye, Hanya ve Resmo'dan toplam 42.415 kantar sabun gönderilmiştir. Bu da bizlere Girit Adasında bir önceki senelerde yaşana bazı sorunların çözüldüğü ve sabunhanelerin yeniden aktif hale getirilerek yüklü miktarda sabun üretimine başladığını göstermektedir. Bu kazaların yanında aynı yıl Edremit'ten de sabun gönderilmiştir. 1818 yılı mart ayında Edremit'ten Dersaadet'e 1039 kantar sabun gönderilmiştir. Aynı ay içerisinde İstanbul'a 5818 kantar zeytinyağı gönderilmiştir²²⁰.

1818 yılından itibaren İstanbul'a sabunun düzenli bir şekilde gönderilmesi istenmiştir. İstanbul'un yıllık sabun ihtiyacı yaklaşık 50.000 kantar olarak belirlenmiştir²²¹. Merkezi yönetim İstanbul'a sabun gönderimini belli bir sisteme bağlamaya çalışmış olsa da hala bazı

²¹⁷ BOA,C.İKTS,18-875.

²¹⁸ BOA, C.BLD,49-2448.

²¹⁹ BOA, D. BŞM.d,8582.

²²⁰ BOA, C. İKTS, 10-459.

²²¹ Adıyeke, “18. Yüzyılda İstanbul'un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılanmasında Girit'in Rolü”, s. 1753.

sıkıntılar oluyordu. Resmo ahalisi 1817-18 yıllarında elde edilen mahsulden 22.644 kantar sabun göndermeyi taahhüt etmişler ancak sözlerinde durmayarak taahhütlerini yerine getirmemişlerdir. Vahid Paşanın zorlamaları ile 10.452 kantar sabun İstanbul'a gönderilmiş ise de kalan miktar ciddi boyuttadır. Bu nedenle eksik kalan 12.192 kantar sabunun hemen gönderilmesi emredilmiştir²²². Bunun üzerine Resmo halkı sabun gönderimi yapmaya başlamıştır. Aşağıdaki tabloda Resmo'dan gönderilen sabun miktarı ayrıntılı şekilde belirtilmiştir²²³;

Tablo 3.7.1818-1819 Yıllarında Resmo'dan İstanbul'a Gönderilen Sabun Miktarı

Tarih	Sandık	Çuval	Kantar
6 Aralık 1818		1	1
16 Aralık 1818	242		388
20 Ocak 1819	78	484	1092
5 Nisan 1819	265	260	1175
22 Mayıs 1819	199	86	626
28 Temmuz 1819	567	130	1408
19 Ağustos 1819	16		33
Toplam	1367	961	4723 ²²⁴

12.192 kantar sabun gönderilmesi emredilen Resmo'dan gönderilen 4723 kantar sabun gönderilmiştir. Resmo ahalisinin İstanbul'a göndermesi gereken sabun borcu 7465 kantar olarak kalmıştır. 17 Ocak 1820 tarihinde tutulan kayıtlarda ise İstanbul'a sabun borcu olan tüccarların isimleri ve hangi miktarda sabun borçlarının bulunduğu kaydedilmiştir²²⁵.

Başka bir örnekte şöyledir, Kandiye'nin 1819 yılında göndermesi gereken sabun miktarı 18.471 kantar olarak belirlenmiştir. Kandiye'de üretilen zeytinyağı sabun imali için yetersiz olacağından başka yerlerde üretilen zeytinyağının hiçbir yere satılmadan Kandiye'ye getirilmesi ve bir an önce sabun imaline başlanması istenmiştir. Ancak bazı bölgelerde zuhur eden veba hastalığı halkı perişan hale düşürdüğünden zeytinyağı nakli sekteye uğramıştır. Bu durum İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasında büyük sorunlara yol açacağından başka bölgelerden Kandiye'ye acilen zeytinyağı getirtilip sabun üretimine başlanması ve üretilen sabunların başka yere gönderilmeden tamamen İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir²²⁶.

Ekim 1819 yılında İstanbul'a sabun göndermekte yükümlü olan yerler belirlenmiştir. Bunlar; Midilli ve Cunda Adası, İzmir, Ayazmend, Edremit ve Ayvalık kazalarıdır. Midilli'den

²²² BOA, C. İKTS,24-1176.

²²³ BOA, D.BŞM.ZMT.d,13982.

²²⁴ Belgede bu miktar 4727 kantar olarak gösterilmektedir.

²²⁵ BOA, D.BŞM.ZMT.d,13982.

²²⁶ BOA, C.BLD,71,3546.

97 kantar, İzmir'den 1469 kantar, Edremit'ten 226 kantar sabun, İstanbul'un ihtiyacı için gönderilmiştir. Ayazmend kazası ise göndermesi gereken 600 kantarlık sabundan 300 kantarı Ayvalık bezirganlarından Hristo ile gönderilmiş, kalan 200 kantarı daha sonra yine Hristo tarafından Ayvalık gemisine yüklenmiştir. Eksik kalan 100 kantarlık kısmın ise Güzelhisar-ı Aydın ve sair kazalarda üretilecek sabunların İstanbul'a göndermeleri ile kapatılması emredilmiştir. Ayrıca Kuşadası'nda sabunhane bulunmadığı belirtilmiştir²²⁷.

1821 yılında Mora Yarımadası'nda Rumlar tarafından çıkartılan isyan kısa sürede başka adalara da yayılmıştır. Girit, Sisam, İstanköy, Kıbrıs, Sakız adalarında da isyanlar çıkmış, Rum ahali hem Müslüman halka hem de onlara ait olan mülklere saldırmaya başlamışlardır. Cunda ve Ayvalık Adası'nda bulunan Rumlarda bu isyana katılarak destek vermişlerdir²²⁸. Edremit Körfezi olarak da bilinen, Tuzla, Edremit, Kemer-i Edremit, Emrud-Âbâd, Ayvalık kazaları ve Cunda Adası'nı içerisine alan bu bölge Osmanlı Devleti içerisinde zeytinyağı ve sabun üretim konusunda ve İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamada önde gelen yerler arasındaydı. Cunda ve Ayvalık dışında kalan yerler isyana katılmamış olsalar bile isyan sırasında ve sonrasında bölgede yaşanan kargaşa ve güvensiz ortam tüm bölgeyi etkilemiştir. Zeytin ağaçlarının zarar görmesi, zeytinyağı mengelerinin tahrip edilmesi, sabun üretenlerin öldürülmesi pek çok üretim koluna ağır zararlar vermiştir. Bu durum zeytinyağı mengelerinin kapatılmasına, buna bağlı olarak sabun üretiminin neredeyse durmasına yol açmıştır. İsyân sırasında ve sonrasında yaşanan olaylar nedeniyle İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasında büyük sıkıntılar yaşanmış, bu sorunun devam etmemesi için devlet, bu bölgedeki sabunhanelerin kapatılmaması için yerel yöneticilere ikazlarda bulunmuştur²²⁹.

Uzun süreli Yunan bağımsızlık savaşı ve bu savaşın sonuçları arasında Osmanlı donanmasının Navarin'de imha edilmesi, arkasından Rusya ile savaş ve yenilgiyle biten bu savaşın sonunda ödenmesi gereken büyük miktarda tazminat, Yeniçeri Ocağının lağvedilmesi ve sonrasında kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin masraflarının karşılanamaması ve bu masrafların sürekli artması, ayrıca kaybedilen ve hali hazırda çatışma halinde olan topraklardan gelen mali kaynakların da eksilmesi ile devlet hazinesinde büyük bir hazine açık meydana gelmiştir²³⁰. Devlet, hazinedeki bu açığı kapatmak ve yeni bir gelir kaynağı elde etmek için sikke tağşişi metoduna başvurmuştur. II. Mahmud dönemi boyunca çok sayıda sikke tağşişi yapılmış, 1822'de kuruş içeriğindeki gümüş içeriği 1808 ile kıyaslandığında %60

²²⁷ BOA, C.BLD,30-1500.

²²⁸ ARIKAN, "1821 Ayvalık İsyanı", s. 577-79.

²²⁹ Serdar Genç, "1821 Mora İsyanı Sırasında Edremit Körfezi ve Zeytincilik", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 17 (2017), s. 290-98.

²³⁰ Mehmet Genç, "Yed-i Vahid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, s. 378.

oranında azalma göstermiştir²³¹. Bunun yanında iç borçlanmaya gidilmiş ancak her iki tedbirde hazinedeki açığın kapanmasına yeterli gelmemiştir. Bu durum sabun fiyatlarında da büyük bir artışa neden olmuştu. 1814 yılında Girit sabunu 52 paradan satılırken, 1818 yılında 60, 1820 yılında 64 paraya yükselmiş, 1826 yılında ise 70 paradan satılmaya başlanmıştır²³². Devletin içinde bulunduğu bu ekonomik bozulma sabun fiyatlarından net bir şekilde anlaşılmaktadır. Aynı zamanda devlet bazı tüccarların ve devlet adamlarının haksız kazanç sağlamasının önüne geçmek istiyordu. Bunların sonunda devlet bazı maddelerin alım satımının devlet eliyle yapılmasını uygun görmüştü. Bu nedenle yed-i vâhid denilen bir uygulamanın ek gelir kaynağı olabileceği düşünülüyordu. Böylece belli malların alım-satım işlemleri devletin eline geçmiş oluyordu. Yed-i vâhide tabi mahsul, elinde tezkeresi bulunan tüccarlar tarafından malın üretildiği yerden alınacak, bu tüccarlarda malı şehirlere getirip İstanbul'a sevk edecek yahut ihracı yasak değilse yabancı tüccara satacaklardı. Bu sayede devlet malın alım satımını kontrol ederken, kazanılacak kâr ile yeni bir ek gelir elde etmiş oluyordu²³³.

Yed-i vâhid sabun ve zeytinyağı üzerinde de uygulanmıştı. 15 Mart 1831'de Midilli ve Ayvalık gibi zeytinyağı ve sabun üretilen bölgelerde tekel uygulamasının geçerli olacağı bildirilmiştir²³⁴.

Ancak alınan tedbirler, konulan yasaklara rağmen İstanbul için gerekli olan sabun miktarı düzenli bir şekilde karşılanamıyordu. Sabun üreticileri ve sabuncu esnafı ise sürekli olarak yed-i vâhid usulünden yakınıyordu. Çünkü devlet tarafından görevlendirilen yetkililer sabunu üretildiği yerlerden çok ucuza satın alıyordu. Bu sisteme göre bir malın alış ve satış fiyatları arasındaki fark oldukça yüksek olmalıydı. Ayrıca ihraç edilecek olan mallarda yabancı tüccara daha pahalıdan satılacaktı. Bu sebeplerle hem ihracatçı yabancılar hem de üretim yapan halk çoğu kez bu sistemin kaldırılması konusunda tepki göstermişlerdir²³⁵.

Bu durum üzerine reaya temsilcileri, Midilli Nazırı ve Ayvalık Voyvodası yed-i vâhid usulünün kaldırılarak yerine farklı bir uygulama getirilmesini istemişlerdir. Bu istekler üzerine yeni bir düzenlemeye gidilir. Bu yeni uygulamaya göre, sabun ve zeytinyağı imal edilen yerlerde bulunan ağaç sayısı tek tek tespit edilerek buna göre her ağaç için resm-i miri alınacak ve bir yıl içinde İstanbul'un sabun ihtiyacının ne kadar olduğu belirlenecektir. Bunların sonunda reaya göndermesi gereken sabun miktarını taahhüt edecektir. Böylece 1834 yılında sabun ve zeytinyağı üzerindeki yed-i vâhid usulü kaldırılmış, İstanbul tahsisatı için 100 bin kantar

²³¹ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, s. 124-25.

²³² İSTM. SŞC. 01.d, no.201.

²³³ Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz Münasebetleri*, s. 83.

²³⁴ BOA,HAT,688-33369.

²³⁵ Genç, "Yed-i Vahid", 383.

zeytinyağı ve 50 bin kantar sabunun her yıl aksamadan gönderilmesi kabul edilmiştir²³⁶. Sabun ve zeytinyağı üzerindeki yed-i vâhid usulü kaldırıldıktan sonra İstanbul'un sabun ihtiyacı büyük oranda Midilli adasından karşılamıştır²³⁷.

Yed-i vâhid usulünün kaldırılması ile geçilen bu yeni uygulama ile, malların tamamının ihraç edilmesinin önüne geçilmekte istenmiştir. İstanbul'un ihtiyacı için belli bir miktar zeytinyağı ve sabun ayrıldıktan sonra ancak ihracına izin verilecekti. Midilli, Ayvalık, Edremit ve Kemer-i Edremit Ayazmend, Kızılcatazla gibi bölgelerden yıllık 100 bin kantar zeytinyağı ve 50 bin kantar sabunun İstanbul'a gönderilmesi taahhüt üzerine karar verilmiştir²³⁸. 50 bin kantar sabunun İstanbul'a gönderilmesi için şehirlere farklı hisseler verilmiştir. Buna göre Midilli Adası'nın sabun hissesi 22.300 kantar, Ayvalık kazasının hissesi 5.617 kantar, Ayvacık kazasının hissesi 3.300 kantar, Edremit ve Kemer-i Edremit Kazaları hissesi 13.334 kantar, Ayazmend kazası hissesi 3.133 kantar, Cunda Adası hissesi 381 kantar sabun olarak belirlenmiştir. Eğer bu miktardan eksik kalan olursa nerede fazla üretim yapıldıysa oradan kalan kısmın gönderilmesi emredilmiştir²³⁹.

1835 senesi Martından itibaren taksitli bir şekilde İstanbul'a zeytinyağı ve sabun göndermekten sorumlu olan yerler şunlardır; Ayazmend ve Emrud-Âbâd, Ayvalık ve Kızılcatazla, Edremit ve Kemer-i Edremit kazaları ve Cunda ve Midilli Adaları'dır. Adı geçen bu yerlerden her yıl taahhütleri üzere sabun göndermeleri emredilmiştir. Bu gönderim sırasında da Osmanlı yönetiminin sıkı takibi dikkat çekmektedir. Yapılan sabun ve zeytinyağlarının harice satılmaması, tamamının Dersaadet'e gönderilerek belirtilen fiyattan satılması, tüccarların herhangi bir fesada karışmaması, gönderilen malların memurlara bildirilerek her taksit için makbuz alınması gerektiği, sabunda İslam ve reaya malından alınacak vergi miktarları özellikle belirtilmiş ve İstanbul'un herhangi bir sabun sıkıntısı yaşamaması için sıkı tedbirler alınmıştır. Adı geçen kazaların göndermeyi taahhüt ettikleri miktarlar şöyledir;

²³⁶ Sarıyıldız, "İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", s.371.

²³⁷ ARIKAN, "Midilli- İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", s. 21.

²³⁸ ARIKAN, "Midilli- İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", s. 21.

²³⁹ Ceyhan, *H.1249-1253 (M.1833-1837) Tarihli Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (Midilli Adası)*, s. 123.

Tablo3.8.1835 Yılında İstanbul'a Faklı Bölgelerden Gönderilen Sabun Miktarları²⁴⁰

Ayazmend ve Emrud-Âbâd	Miktar/ kantar
Mart	500
Nisan	500
Mayıs	500
Haziran	250
Temmuz	250
Ağustos	250
Eylül	200
Teşrin-i Evvel	150
Teşrin-i Sani	150
Kanun-ı Evvel	150
Toplam	3000

Ayvalık ve Kızılcatuzla	Miktar/ kantar
Mart	250
Nisan	250
Mayıs	500
Haziran	200
Temmuz	200
Ağustos	200
Eylül	400
Toplam	2000

Midilli	Miktar/ kantar
Mart	1750
Nisan	3700
Mayıs	3750
Haziran	1500
Temmuz	1500
Ağustos	1500
Eylül	2700
Teşrin-i Evvel	2000
Teşrin-i Sani	2000
Kanun-i Evvel	2000
Toplam	22450

²⁴⁰ BOA, C.İKTS,27-1302. Belgelerde sabun gönderim tarihleri 12 ay olarak belirtilmemiştir.

Edremit ve Kemer-i Edremit	Miktar/ kantar
Mart	1500
Nisan	2500
Mayıs	2350
Haziran	1000
Temmuz	1000
Ağustos	1000
Eylül	2050
Teşrin-i Evvel	750
Teşrin-i Sani	750
Kanuni Evvel	750
Toplam	13650

Cunda	Miktar/ kantar
Mart	75
Nisan	100
Mayıs	100
Haziran	50
Temmuz	50
Ağustos	25
Toplam	400

Yapılan yeni düzenlemeler sonrası Midilli, Edremit ve Kemer-i Edremit, Ayvalık, Kızılcatazla, Cunda Adası, Ayazmend ve Emrud-Âbâd'dan gönderilen sabun miktarı 41.500 kantardır. Yukarıdaki tablodan anlaşılabacağı gibi Midilli Adası İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamada ilk sırada yer almaktadır. Edremit ve Kemer-i Edremit kazaları, Cunda ve Midilli Adası taahhüt ettikleri miktardan daha fazlasını gönderilmiştir.

1836 yılında tutulan bir defterde ise “beher sene Der-i aliyeye müretteb yüz elli bin kantar revgan-ı zeyt ve sabunun derkenarda gösterildiği vechle”²⁴¹ gönderilmesi emredilmiştir;

Tablo 3.9.1836 Yılında Farklı Şehirlerden İstanbul'a Gönderilmesi Emredilen Sabun Miktarı

Midilli	22.300
Edremit ve Kemer-i Edremit	13.334
Ayazmend ve Emrud-Âbâd	3.133
Ayvalık	5.617
Cunda	381
Ayvacak	3.334
Toplam	48.099 kantar

²⁴¹ BOA, C.BLD,151-7533.

Farklı bölgelerden gönderilmesi gereken sabun miktarları tekraren belirtilerek bu miktarları eksiksiz gönderilmesi emredilmiştir. İstanbul'a 50.000 kantar sabun gönderilmesi gerektiğinden eksik kalan 1901 kantar sabunun nerede sabun üretimi olursa oradan İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır²⁴².

11 Kasım 1836 tarihinden 7 Mart 1837 tarihine kadar Edremit ve Kemer-i Edremit'ten farklı gemiler ile İstanbul'a zeytinyağı ve sabun gönderimi yapılmıştır. Bu üç ay içerisinde İstanbul'a toplam 2057 kantar sabun gönderilmiştir. Bir önceki paragrafta bahsettiğimiz eksik miktar muhtemelen Edremit ve Kemer-i Edremit'ten gönderilmiştir²⁴³.

1837 yılında, Edremit ve Kemer-i Edremit, Ayvacık ve Kızılcatuzla, Ayazmend ve Emrud-Âbâd, Ayvalık kazaları ile Cunda ve Midilli Adasından toplam 57.684 kantar sabun gönderimi yapılmıştır. Bu miktar taahhüt edilen miktarın üzerindedir. Bu gönderim ile alakalı bilgiler aşağıdaki tabloda mevcuttur²⁴⁴;

Tablo 3.10.1837 Yılında Farklı Bölgelerden İstanbul'a Gönderilen Sabun Miktarı

Midilli	14.088
Edremit ve Kemer-i Edremit	26.728
Ayvacık ve Kızılcatuzla	1.149
Ayazmend ve Emrud-Âbâd	7.513
Ayvalık kazası ve Cunda Adası	11.205
Toplam	57.684 kantar

Midilli Adasından 22.300 kantar sabun gönderilmesi gerekirken 14.088 kantar sabun gönderilmiştir. Bu dönemde Midilli'de bir zeytinyağı kıtlığı veya Arta kalan bu sabun İstanbul civarında olan kazalara satış yapılmasına izin verilmiştir. İznikmid, Kartal, Gekbüze, Tekfurdağı ve civarlarından sabun isteyen olursa bunlara sabun satışı yapılması, hatta Trabzon tüccarının dahi sabunları alıp belli miktarda bedelini ödedikten sonra harice satmalarına müsaade edilmiştir²⁴⁵. Bu tablolardan anlaşıldığına göre yed-i vâhid usulünün kaldırılması ile geçilen yeni düzenlemede İstanbul'a sabun gönderimi çoğunlukla verilen taahhütlere uygun yapılmıştır.

²⁴² BOA, C.BLD,151-7533.

²⁴³ BOA, D.HMH.d, 21861.

²⁴⁴ BOA, MAD.d, 9674.

²⁴⁵ BOA, HAT,533-26239.

3.3. Sarayın Sabun Tahsisatı

Fatih Sultan Mehmet'in emriyle 1467 veya 1469 yılları arasında yapımına başlanan Topkapı Sarayı, dört yüz yıl boyunca yeni yapılar eklenerek sürekli olarak genişletilmiştir. Saray, başlarda sadece padişah ve görevlilerin ikamet alanı iken Kanuni Sultan Süleyman zamanında sarayda Harem kurulmuş böylece saray padişah ve ailesinin ikamet ettiği mekan ve yönetimin merkezi haline gelmiştir²⁴⁶. Saray pek çok bölüme ayrılmıştır ve yüzlerce çalışanı bulunmaktadır. Matbah-ı Âmire'de (Saray mutfağı) günde 1500 ile 3000 kişilik yemek hazırlanabiliyordu. Aşçıların, kalfaların, fırıncıların kasapların yer aldığı bu birimde 18. yüzyılın başlarında 500 kişi çalışmaktaydı²⁴⁷. Bu yönden bakıldığında sarayın nüfusunun binlerce kişiden ibaret olduğunu söylemek mümkündür. Temel temizlik maddesi olan sabunun, böylesine büyük bir nüfusa sürekli ve düzenli olarak sağlanması gerekiyordu.

Osmanlı sarayına en kaliteli sabunlar gönderilirdi. Bunların başında, günümüzde Edirne'de üretimine devam edilen, Misk sabunu geliyordu. Padişahlara sunulan hediyeler içinde olan bu sabun çeşidi meyve şeklinde olup genellikle gülyağı karıştırılarak yapılıyor böylece güzel kokması sağlanıyordu. Hem içeriğinde kullanılan malzemeler hem de yapımında gereken ustalık sebebiyle çok değerliydi. Ali Ufkî Bey anılarında padişahın yemek yedikten sonra ellerini mis kokulu bir sabunla yıkadığını belirtir. Eserde sabunun çeşidi hakkında bilgi verilmemiş olsa da muhtemelen misk sabunudur²⁴⁸. Saraya alınan bir diğer sabun Trablus'ta üretilen sabunlardı. Nablus sabunu diye de bilinen bu sabunlar kaliteli ve meşhur sabunlardı²⁴⁹. Aralık 1779'da Daire-i Hümayun ve Daire-i Saadet için 180 kıyye Trablus sabunu satın alınmış ve ödemesi hazineden yapılmıştır²⁵⁰.

Mart 1769'da Padişah mutfağına ve Birun ağalarına verilen sabun miktarı 85 kıyyedir. Bu miktar yalnızca bir aylıktır²⁵¹. Bu bilgilerden hareketle, 1769 yılında padişah ve bazı çalışanlar için ayrılan sabun miktarı yıllık 1020 kıyyedir. 1 kıyye 1,282 kg olarak hesaplanırsa yalnızca bu birimlere verilen aylık sabun miktarı ortalama 105 kg civarındadır. Yıllık olarak ise bir tondan fazla sabun yalnızca bu birimlere gönderilmektedir.

Kasım 1772'de sarayda görevli olan makremeci, ibrikdar, kilerci, kahveci, tütüncü, aşçı ve çuhadarlara Balkapanı'nda bulunan bir bakkaldan sabun, zeytinyağı, sade yağ, bal, mum satın alınmıştır. Bir ayda bu görevlilerin ihtiyacı için üç sefer sabun alımı yapıldığı

²⁴⁶ Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, Epoch Yayınları, İstanbul 1985, s. 6.

²⁴⁷ Arif Bilgin, "Matah-ı Âmire", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, c. 28, s.115-18.

²⁴⁸ Ali Ufkî Bey, *Saray-ı Enderun; Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 58.

²⁴⁹ Öztürk ve Sarıyıldız, "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun", s. 49-50.

²⁵⁰ BOA, AE. SABH.I,327-22324.

²⁵¹ BOA, D.BŞM.MTE.d,11290.

görülmektedir. Birinci seferde 16 kıyye sabun 8 para 16 kuruş karşılığında alınmıştır. İkinci kez 30 kıyye sabun 21 kuruş, üçüncü seferde ise 10 kıyye sabun 10 para 7 kuruş karşılığında satın alınmıştır²⁵².

Aralık 1783'te Halil Hamid Paşa'nın sadareti zamanında sadrazam dairesinde bulunan hazinedar, silahdar, çuhadar, mühürdar, kaftan ve peşkir ağaları, imam, divan kâtibi, selam ağası vesaire gibi enderun ve birun ağalarının aldıkları sabun tayinatları şöyledir²⁵³;

Tablo 3.11.1783 Yılında Saray Görevlilerine Tahsis Edilen Sabun Miktarı

Görevliler	Miktar/ kıyye
Peşkiran Ağaya	2
Rahtivan (?)Ağası	1
Cebahaneci başıya	2
Çamaşurancıya	5
Makramacı Ağa	3
İbrikdar Ağaya	3
Nargileci başı Ağaya	1
Şemadan Ağaya	1
Kilerci Başıya	1
Sofracı Başıya	1
Destari Ağaya	2
Çavuşan-ı Enderun	2
Mehteran-ı Enderun	1
Aşçıyana	5
Kahvecibaşıya	1
Akkâm	1
Buhurdar Ağaya	1
Toplam	33 kıyye

Ocak 1784'te saray görevlilerine yeniden sabun tayinatı yapılmıştır²⁵⁴;

Tablo 3.12.1784 Yılında Farklı Saray Görevlilerine Verilen Sabun Miktarı

Görevli	Miktar/kıyye
Peşkir Ağası	2
Cebahaneci Başı Ağaya	2
Çamaşuran Ağaya	5
Makramacı Başı Ağaya	3
İbrikdar Ağaya	2

²⁵² BOA, TSMA.d, 4226.

²⁵³ BOA, TSMA.d., 6426.

²⁵⁴ BOA, TSMA.d,5858.

Nargileci Başı Ağaya	1
Şemadan Ağasına	1
Kilerci Başına	1
Sofracı Başıya	2
Destari Ağaya	2
Mehteran-ı Enderun	2
Kahveci Başına	1
Buhurdar Ağaya	1
Aşçıyana	5
Akkâm	1
Toplam	31 kıyye

Haziran 1784'te Enderun ve Birun ağalarına bir ayda verilen sabun miktarı aşağıda verilen tabloda belirtilmiştir²⁵⁵;

Tablo 3.13.Haziran 1784'te Birun ve Enderun Ağalarına Verilen Aylık Sabun Miktarı

Görevli	Miktar/kıyye
Peşkirici Ağa	2
Rahtivan Ağa	1
Cebahanecibaşı	2
Kilerci Başı	1
Çavuşan-ı Enderun	1
Sofracıbaşı	2
Nargileci Başı	2
Şemadan Ağası	1
Buhurdar Ağası	1
Çamarşirci Ağa	5
Makramacı Başı	3
İbrikdar Ağa	5
Destari Ağa	2
Kahveci Başı	2
Mehteran-ı Enderun	1
Ser-i Tabbahin	5
Akkam	1
Berber Başı	2
Toplam	39

²⁵⁵ BOA, TSMA.d,8835.

Yukarıdaki tablolardan anlaşıldığı gibi, sabun padişahın ve sadrazamın hizmetinde bulunan görevlilere aksamadan düzenli olarak tahsis edilmektedir. Ancak bu sabunların türünün ne olduğu hakkında bilgi sahibi değiliz. Saray çalışanlarına yukarıdaki tablolarda gösterildiği şekilde, aylık olarak sabun tahsisi yapıldığı gibi bazen de gerekli birimlere günlük olarak satın alımların yapıldığı da görülmektedir. Örneğin; 8 Temmuz 1802’de hazırlanan tayinat defterine göre, Enderun ve Birun mensupları ve diğer askerî sınıflara ait günlük verilen erzaklar şöyledir²⁵⁶;

Tablo 3.14.Birun, Enderun ve Bazı Askerî Sınıflara Verilen Günlük Erzak Listesi

Erzak Çeşitleri	Miktar/kıyye
Sabun	30
Revgan-ı Zeyt	25
Revgan-ı Sade	250
Şeker	20
Siyah Üzüm	10
Kayısı	10
Soğan	50

Aralık 1804’te saraya belli aralıklarla sabun alımı yapılmıştır. Bu sabun alımı için harcanan miktar 249 paradır²⁵⁷. 4 Kasım 1820’de saray için 236,5 kıyye sabun, 440 kıyye zeytinyağı alınmıştır. Sabun 354,5 para zeytinyağı ise 770 para tutmuştur. Hammaliye, kayık ve kantar masrafları 18,5 para toplamda 1.143 para masraf yapılmıştır²⁵⁸.

1835 yılında saraya alınan sabun miktarı 2.212 kıyyedir. Bu sabun belirli bölümlere dağıtımı yapılmıştır. Harem-i Hümayun’a 1055 kıyye, padişahların yemeklerinin hazırlandığı Kuşhane-i Hümayun’a 130 kıyye, sarayın tatlılarının yapıldığı yer olan Helvahane-i Amire’ye 50 kıyye, Matbah-ı Has’a alınan sabun miktarı ise 35 kıyyedir²⁵⁹. Bu birimlere alınan miktar iki ton sekiz yüz otuz beş kilogramdır. Bu miktarın neredeyse yarısı yalnızca Harem için ayrılmıştır.

Tablo 3.15.1836-37 Yılları Arasında Ambar-ı Amire İçin Alınan Sabun Miktarı²⁶⁰;

Tarih	Sabun/ kıyye
Ekim 1836	5
Kasım 1836	1
Aralık 1836	11

²⁵⁶ BOA, AE. SSLM, III, 259-14972.

²⁵⁷ BOA, D.BŞM.d.,6900.

²⁵⁸ BOA, TSMA.e, 388-21.

²⁵⁹ BOA, D.BŞM.MTE.d,11754.

²⁶⁰ BOA, DBŞM.d, 10385-A.

Ocak 1837	3
Şubat 1837	2
Mart 1837	2
Nisan 1837	4
Mayıs 1837	4
Temmuz 1837	2
Ağustos 1837	2
Eylül 1837	3
Toplam	40

1840 yılının başlarında Hazine Kethüdası Bilal Ağa vasıtasıyla saraydaki bazı bölümlere sabun dağıtımı yapılmıştır. Sabun dağıtımı ile ilgili bilgiler şöyledir²⁶¹;

Tablo 3.16.1840 Yılında Saraydaki Farklı Bölümlere Verilen Sabun Miktarı

Hane-i Hassa	150 kıyye
Hazine-i Hümayun	150 kıyye
Seferli Koğuşuna	150 kıyye
Babüssaade Ağalarına	100 kıyye
Zülüflü Baltacılar	100 kıyye
Saray Kethüdasına	100 kıyye
Babüssaade Ağasına	50 kıyye
Anahtar Ağasına	50 kıyye
Baş Katibe	25 kıyye
Emirdan(?)cılara	25 kıyye

Saraya dağıtımı yapılan sabun miktarı 900 kıyyedir. Belge içerisinde dağıtılan sabunların nereden geldiği yazmıyor olsa da padişahın kaldığı Has Odaya sabun dağıtımı yapıldığı göz önüne alınırsa bu sabunların, kalitesi sebebiyle sarayda daha çok tercih edilen, Girit sabunları olduğu çıkarımı yapılabilir.

Şeyhülislam'ın gözetiminde olan ve düzenli gelirlere sahip olan bazı vakıfların sabun satın alıp bu sabunları saraya verdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin; eski sadrazamlardan olan Köprülü Mehmed Paşa Vakfı yöneticileri, vakıf gelirleri ile her yılın Muharrem ayında sabun alımı yaparak bu sabunları saraya vermişlerdir. 1820 yılında, geçen yıllarda olduğu gibi, 2178 kıyye sabun, vakıf yöneticileri tarafından satın alınıp Enderun'a kiler-i hassa ve seferli odaları

²⁶¹ BOA, TSMA.e, 1169-44.

ağalarına dağıtılmıştır. Şer'iyye siciline kaydedilen bu uygulama mahkeme kararıyla sabitlenmiş ve bu vakıftan saraya her yıl sabun gönderimi yapılmıştır²⁶².

Sarayda sabun üretimi yapıldığı da görülmektedir. Matbah-ı Âmire'de bulunan helvahane bölümünde reçeller, şerbetler, helvalar ve macunların yanı sıra kokulu sabunlarda imal edilmiştir²⁶³.

Osmanlı sarayında görevli bulunan isimlerden biri mihmandardı. Mihmandar misafir ağırlayan kimse demektir. Ülkeye gelen yabancı sefirlere veya devletlerin üst düzey yetkililerine ülke sınırlarına girdikten itibaren bir görevli tayin edilirdi. Mihmandar bu kişiye rehberlik eder, ülkede bulunduğu süre boyunca herhangi bir sorun yaşamaması için sürekli yanında olurdu. Gelecek olan kişiye özel bir mihmandar tayini yapıldığından özel bir mihmandar kadrosu bulunmadığı anlaşılmaktadır²⁶⁴. Ayrıca mihmandar askeri birliklerin yol güzergâhlarını gösteren görevli olarak anılmaktaydı²⁶⁵. Aralık 1800'de muhtemelen o sırada görevli olan mihmandar için tahsis edilen tayinat şöyledir; 2 kıyye sabun, 50 dirhem zeytinyağı, 5 kıyye ekmek, 2 kıyye kahvedir²⁶⁶.

Padişah kızlarının eşleri ve çocukları ile yaşadıkları saraylarda da çok sayıda görevli bulunmaktaydı. Sultan, eşi ve çocuklarının ihtiyaç ve harcamalarının yanı sıra bu çalışanlar içinde yüklü miktarda harcama yapılmaktaydı. Bu harcamalarda belgelere kaydedilmişti. Nisan 1792 tarihinde III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'ın mutfacı için bazı harcamalar yapılmıştır. Bu ay içinde Sultanın mutfacısına ekmek, sade yağ, zeytinyağı, kadayıf, soğan, şeker, tuz gibi besinler günlük olarak alınmıştır. Bu maddelerin miktarları ve ödenen paralar deftere dikkatlice kaydedilmiştir. Sultanın mâiyetinde bulunanlara ise sabun, kahve, baharat, badem vb. temel ihtiyaçlar aylık olarak verilmiştir. Buna göre çalışanlara verilmek üzere 22,5 kıyye Girit sabunu satın alınmıştır. Her kıyye için 22 para, toplamda 12 kuruş 15 para ödenmiştir²⁶⁷. Şah Sultan'ın sarayı için Aralık 1802'de 23,5 kıyye, Şubat 1803'te 23 kıyye Girit sabunu alınmıştır. Bu sabunlar için 40 kuruş 28 para ödenmiştir²⁶⁸.

²⁶² Aydın ve Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri 86 İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238 / M 1821 1822)*, s. 109-10.

²⁶³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 28; Sedat Hakkı Eldem ve Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul, 1982, s. 16.

²⁶⁴ Nebi Bozkurt, "Mihmandar", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2020, s. 26.

²⁶⁵ Mustafa Can, "Osmanlı Diplomasisinde Mihmandar Geleneği", *Akademik Bakış Dergisi* 13, sy 25 (2019), s. 260.

²⁶⁶ BOA, AE. SSLM.III, 140-8459.

²⁶⁷ BOA, TSMA.e, 46-1.

²⁶⁸ BOA, TSMA.e, 46-10.

15 Aralık 1792’te I. Abdülhamid’in kızı olan Esman Sultan’ın sarayındaki 24 çalışan için her ay verilecek sabun miktarı 34 kıyyedir. Aynı ay III. Mustafa’nın kızı Beyhan Sultan’ın 27 çalışanı için alınan sabun miktarı 37 kıyye olarak kaydedilmiştir²⁶⁹.

Sabun tahsisatı yalnızca Topkapı Sarayı’na veya hanım sultanların saraaylarına yapılmıyordu. Sadrazam sarayı içinde sabun tahsis edilirdi. Sadrazam mutfacı için bir aylık bir hesap defteri yapılmıştır. Burada 261 kıyye sabun alındığı ve karşılığında 624 para ödendiği belirtilmiştir. Ayrıca Sadrazam sarayında çalışan görevliler içinde sabun tahsis edilmiştir. Sadrazam sarayına tahsis edilen sabun miktarı hakkında bilgi aşağıdaki tabloda belirtilmiştir²⁷⁰;

Tablo 3.17.Sadrazam Sarayına ve Saray Çalışanlarına Tahsis Edilen Sabun Miktarı

Görevli	Miktar/kıyye
Hareme	6
Kethüda Bey Efendiye	6
Divan Efendisine	2
İbrikdar Ağasına	3
Çavuşan-ı Enderuna	1
Peşkir Ağasına	1
Makramacı Baş Ağaya	1
Sofracı baş Ağaya	1
Kilerci Baş Ağaya	1
Şemadan Ağasına	1
Kahveci Başına	1
Dış kilere	1
Toplam	25 kıyye

Devlet tarafından saray çalışanları, padişah ve eşleri, padişah kızları ve sadrazam için her yıl belirli bir miktar sabunun tedarik edildiği görülmektedir. Bu durum devletin temizlik konusundaki hassasiyetini gösterirken aynı anda saray görevlileri ve sadrazama verilen değeri de yansıtmaktadır. Sabun tedariki için ayrılan bütçe defterlere titizlikle kaydedilmiştir²⁷¹.

²⁶⁹ BOA, TSMA.d, 5483.

²⁷⁰ BOA, C. DH, 228-11377.

²⁷¹ Polat, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sabun ve Zeytinyağı Üretimi”, s. 53.

SONUÇ

Sabun, günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de önemli bir temizlik ürünüydü. Çalışma, sıradan bir temizlik maddesi olarak görülen sabunun arkasında büyük bir üretim, dağıtım ve ticaret ağı olduğunu göstermektedir. Bunun yanında sabun üretim merkezleri ve başkent arasındaki ticaret ağını, esnaf yapılanmaları ve esnaf- devlet ilişkilerini, sabunun toplumsal ve ekonomik yönden önemi, sabun özelinde devletin temel tüketim maddelerine uyguladığı baskıcı politika gibi konular üzerinde arşiv kaynaklarından elde edilen bilgilerle önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırma, sabunun nerelerde üretildiği, sabun yapımında kullanılan hammaddeler, hangi bölgelerde üretilen sabunların daha kaliteli olduğu gibi soruların cevaplarını ortaya koymaktadır. Girit, Midilli, İzmir, Edremit, Kemer-i Edremit ve Ayvalık sabun üretimi konusunda değerlendirilmiştir. Burada özellikle belirtilmelidir ki, Osmanlı Devleti içerisinde bulunan pek çok şehirde, özellikle zeytin yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgelerde, oldukça kaliteli sabunlar üretiliyordu. Ancak bu araştırmada İstanbul'a en çok sabun gönderimi yapılan şehirler belirlenerek bir sınırlandırma yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmamıza konu edilen bu yerlerde sabun üretimi, kaç sabunhane bulunduğu sayısal veriler kullanılarak belirtilmiştir.

Sabun satışı yapılan yerler konusunda şer'iyye sicillerinde oldukça kıymetli bilgiler mevcuttur. Yapılan araştırmalar sonucu sabunun bakkallarda ve sabunhanelerde satıldığı görülmektedir. Bakkalın olmadığı mahalle veya sokaklarda sabun, halkın en çok uğradığı hamam veya cami önlerine tablalar konularak satılıyordu. Bunların yanında bakkallara bağlı küfeciler, sırtlarında taşıdıkları küfeler ile sokaklarda gezerek sabun satışı yapıyorlardı. Satış yapacak olan herkes önce devletten ruhsat almalıydı. Ruhsatı olmadan sabun satan, stokçuluk ve karaborsacılık yaparak halkı zarara uğratan sabuncu esnafına ciddi cezalar verilmekteydi. Yönetimin bu konudaki hassasiyeti arşivde yer alan belgelerde açıkça görülmektedir.

Sabun üzerinde vergi söz konusu olduğunda, en geniş kalemi gümrük vergileri oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nde gümrükler hem dahili hem harici olarak ikiye ayrılmıştır. Günümüzde olduğunun aksine, Osmanlı sınırları içinde bulunan şehirlerde de gümrük bulunurdu. Örneğin; Edremit'ten İstanbul'a sabun getiren tüccar İstanbul'da gümrükten geçmeli ve gümrük vergisi ödemeliydi. Yapılan araştırmalar sonucunda sabuna uygulanan dahili ve harici gümrük vergilerinin oranları, müslim ve gayr-i müslim tüccardan alınan vergiler üzerinde sayısal verilere ulaşılmıştır.

Sabun halkın temel tüketim maddesi olduğundan zaman zaman ihracı yasak mallar içine alınıyordu. İstanbul'un ve ülke içindeki başka şehirlerin sabun ihtiyacı tam olarak

karşılanmadan sabunun ihracına izin verilmezdi. Sabun ihracına izin verilirse de yüksek oranlarda gümrük vergileri ödeniyordu. Arşivde bulunan belgelerde, ihracı yapılacak olan sabunun, “İstanbul tertibinin fazlası” olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu durum, Mehmet Genç’in üzerinde durduğu “iaşecilik” politikasıyla yakından ilgilidir. Yöneticilerin temel ihtiyaç maddelerine uyguladığı iaşeci ve baskıcı politika, sabun konusu üzerinden açıkça görülmektedir.

Osmanlı ekonomisinde yaşanan her türlü dalgalanma, satışı yapılan malların fiyatlarını etkiliyordu. 1820’lerde iyice kötüleşen Osmanlı ekonomisinin durumunun, İstanbul Mahkemesine kayıtlı 201 no’lu Şer’iyye Sicilinden elde edilen bilgilere göre, sabun fiyatları üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Sabun fiyatını etkileyen pek çok unsur bulunsada en önemlisi sabunun içeriğindeki zeytinyağı oranıydı. Zeytinyağı oranı sabunun kalitesini ve fiyatını belirliyordu. Arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre, Kandiye’de yapılan sabunlar kaliteli zeytinyağından üretildiğinden diğer bölgelere oranla daha kaliteli ve daha pahalı olarak satılıyordu.

İstanbul’a gönderilecek sabunların kaliteli ve ucuz olması gerekiyordu. Bu sebeple üretici malını ucuza satmış oluyordu. Bu durum sabun üreticilerinin ve tüccarların sabunu Anadolu’ya göndermelerine veya yabancı tüccarlara usulsüzce satmalarına neden oluyordu. Üretici öyle zor durumda kalıyordu ki, sabun üretimi yapmaktan vazgeçip kerestecilik yapan esnaflar bile bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti’nde sabunun devamlı olarak üretilmesi, sorunsuz bir şekilde taşınması ve kurallara uygun şekilde esnafa ve bakkallara dağıtılması gerekiyordu. Sabunun tedarik zincirinde yaşanan ufak bir sorun, özellikle dev bir nüfusa sahip olan İstanbul’da sabun kıtlığı yaşanmasına sebep oluyordu. Bu durum sonucu halkta şikayetler ve memnuniyetsizlikler oluşuyordu. Bu gibi durumların önüne geçmek için farklı tedbirler uygulanıyordu. Bunların başında ihraç yasakları, usulsüzlük yapan esnaf veya tüccarın ağır şekilde cezalandırılması geliyordu. Yönetimin sabun konusundaki hassasiyeti arşivde yer alan hatt-ı hümayunların sayısından anlaşılmaktadır. Halkın sabun sıkıntısı yaşamaması için zamanında sabun temin edilmesi, gerekirse fazladan sabun getirilip mahzenlerde saklanarak özellikle kış aylarında satışa sunulması gibi sabunla ilgili pek çok konuyu içeren hatt-ı hümayunlar bulunmaktadır. Bu durum bizlere padişahların sabun konusu üzerindeki hassas yaklaşımlarını göstermektedir.

İstanbul’a sabun daha çok deniz yolu ile temin edilmekteydi. Sabunlar çoğunlukla çuval veya sandıklar içinde gemilere yükleniyordu. Kalitesi bozuk olan, bol su karıştırılarak hazırlanmış sabunlar bu çuval ve sandıkların içinde eriyor ve kullanılamaz hale geliyordu. Bu

nedenle yönetim, belirlenen bir numune hazırlayıp sabun üretimi yapılan yerlere gönderiyor ve bu numune üzerinden sabun üretimi yapılmasını emrediyordu.

İstanbul'un sabun iâşesi söz konusu olduğunda ilk sırada Girit yer alıyordu. Girit'te fazlaca zeytinyağı değirmeni ve sabunhane bulunuyordu. Ayrıca burada üretilen sabunlar kaliteliydi. Bu sebeplerle merkezi yönetim Girit yönetimine sık sık uyarılarda bulunarak İstanbul'un ihtiyacı karşılanmadan sabun ihracı yapılmamasını emrediyordu. İstanbul'a sabun göndermekte ikinci sırada zeytinliklerle kaplı olan Midilli Adası yer alıyordu. Bunların yanında İzmir, Edremit, Kemer-i Edremit, Ayvalık, Ayvacık, Cunda Adası gibi yerlerden sabun ihtiyacı karşılanmaktaydı. Bu bölgelerde bulunan sabunhaneler, gönderilen sabun miktarları, sabunun hangi gemi ile gönderildiği, gemi reislerinin isimleri, bunların kefilleri gibi ayrıntılı bilgilere çalışmada genişçe yer verilmiştir.

Sarayın sabun tahsisatı araştırılırken Kandiye, Trablus ve Misk sabunu gibi en kaliteli sabunların saraya en çok alınan sabunlar olduğu tespit edilmiştir. Kaynaklarda padişahların mis kokulu sabunlar ile ellerini yıkadıkları ve saraya daha çok Kandiye sabunu alındığı yönünde bilgiler mevcuttur. Sarayda padişah ve ailesine yapılan sabun tahsislerinin yanında diğer tüm çalışanlara yapılan tahsisatlara ait bilgilerde dikkat çekmektedir. Sabun, saray görevlilerine aylık olarak verildiği gibi sarayın belli bölümlerine günlük olarak da tahsis edilmiştir. Belgelerde sabun tahsisi yapılan bölümler, saray çalışanları ve bu çalışanlara verilen sabun miktarı ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Sabun tahsisatı yalnızca Topkapı Sarayı'na değil, sadrazam saraylarına ve padişah kızlarının yaşadıkları saraylara da yapılmıştır. Tüm bu durum bizlere, devletin sabun konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Bu konudaki hassasiyet titizlikle hazırlanmış belgelerden anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Evrakı

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA, AE. SABH.I, 166-11119; 203-13573; 327-22324

BOA, AE, SSLM. III, 106-6407; 140-8459; 256-14808; 259-14972

BOA, C.BH, 36-1692.

BOA, C.BLD, 1-12; 9-422; 25-1239; 84-4192; 41-2022; 49-2447; 49-2448; 51-2533;

100-4970; 106-5274; 106-5294; 145-7228; 151-7533; 23-1124; 30-1500; 47-2320; 71-3546; 97-4814; 130-6477; 134-6665.

BOA, C.DH., 175-8722; 193-9625; 228-11377.

BOA, C. İKTS, 3-137; 6-279; 9-411; 9-423; 10-459; 18-875; 23-1144; 24-1176; 25-1233; 17-835; 27-1302; 28-1355; 33-1604; 42-2098.

BOA, C.ML., 324-13346; 511-20841.

BOA, D.BŞM.d, 07192; 8582; 10385-A; 6900.

BOA, D.BŞM.MKH.d. 43414; 43447; 43452.

BOA, D.BŞM.MTE.d. 11290; 11754.

BOA, D.BŞM.ZMT.d, 13982.

BOA, D.HMH.d,21860; 21861.

BOA, D.MMK.d. 23231.

BOA, HAT, 239-13306; 295-17541; 489-24003-D; 533-26239, 688-33369.

BOA, MAD.d. 9674.

İSTM. ŞŞC. 01.d, 201.

BOA. TSMA.d. 4226; 5483; 5858; 6426; 8835.

BOA, TSMA.e, 46-1; 46-10; 388-21; 1145-46; 1169-44.

Basılı Arşiv Kaynakları

Aydın, M.A- Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765 1767)*. Kültür A.Ş., İstanbul 2019.

Aydın, M.A.-Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 80 İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786 1787)*. Kültür A.Ş., İstanbul 2019.

- Aydın, M.A.-Coşkun Y. ed. *İstanbul Kadı Sicilleri 82 İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil* (H. 1216-1217 / M. 1801-1803). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.
- Aydın, M.A.-Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 83 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil* (H.1217-1225 / M. 1802-1810). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.
- Aydın, M.A.-Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 85 İstanbul Mahkemesi 94 Numaralı Sicil* (H. 1222-1223 / M. 1807 1809). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.
- Aydın, M.A.- Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 86 İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil* (H.1236-1238 / M 1821 1822). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.
- Aydın, M.A.- Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 87 İstanbul Mahkemesi 138 Numaralı Sicil* (H.1237-1238 / M. 1821-1822). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.
- Aydın, M.A.-Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 88 İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil* (H. 1237-1246 / M. 1822- 1831). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.
- Aydın, M.A.- Coşkun, Y. ed., *İstanbul Kadı Sicilleri 90 İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil* (H. 1241-1242 / M. 1826-1827). Kültür A.Ş., İstanbul 2019.

Telif Eserler

- Adıyeke, N., “18. Yüzyılda İstanbul’un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılanmasında Girit’in Rolü”. *Osmanlı Tarihi-C*, c.IV., (2010), s. 1743-53.
- Adıyeke, Nükhet-Adıyeke, Nuri, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2024.
- Akgün, N., “XIX. Yüzyıl Başlarında İstanbul Merkezli Osmanlı Deniz Taşımacılığı”. *OTAM*, sy. 23, (2008), s.53-84. https://doi.org/10.1501/OTAM_00000000285.
- Ali Ufkî Bey. *Saray-ı Enderun; Topkapı Sarayı’nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.
- Arık, R., “Roma’da Giysi Temizliği”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 11, sy. 2 (2017), s. 1-22.
- ARIKAN, Z., “1821 Ayvalık İsyanı”. *TTK BELLTEN* 52, sy. 203 (1988), s. 571-600.
- ARIKAN, Z., “Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25, sy 40 (2006), s. 1-28.
- ARIKAN, Z., “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”. *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.
- Avcı, U., *Girit Adası Ekonomisi ve Girit Gümrük Gelirleri (1838-1913)*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2023.
- Aynural, S., “Kapan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24., s.338-339.

- Aynural, S., *Selim III. Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807)*, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- Baskıcı, M. M., *Bizans Döneminde Anadolu-İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*. Phoenix Yayınevi, Ankara 2009.
- Baykara Taşkaya, A., “Midilli Adasında Sabun İmalatı”, *Güncel İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, ed. Mehmet Fatih Sansar ve Mehmet Sarıçlan, Livre de Lyon, s.63-64.
- Bayraktar, B., *Osmanlı'dan Cumhuriyete Ayvalık Tarihi*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.
- Bilgin, A., “Matbah-ı Âmire”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, s. 115-119.
- Blanck, H., *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, çev. İslam Tanrıcut. Arion Yayınevi, İstanbul 1999.
- Bozkurt, N., “Mihmandar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, s. 25-26.
- Can, M., “Osmanlı Diplomasisinde Mihmandar Geleneği”. *Akademik Bakış Dergisi*, c. 13, sy. 25 (2019), s.262-285.
- Ceyhan, M., *H.1249-1253 (M.1833-1837) Tarihli Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (Midilli Adası)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Çakmak, Ö., *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012.
- Çiftyürek, M., *Türkiye'de Sabunhaneler*, (yayınlanmamış doktora tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2021.
- Demirtaş, M. ed., *İstanbul Esnaf Defterleri-1093/1682*, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2023.
- Ditchfield, C., *The Story Behind Soap*. Heinemann Library, Chicago 2012.
- Doğan, G., *İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve Çevresi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Eldem, S. H.-Akozan, F., *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1982.
- Eyice, S., “Balkapanı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, s. 33-34, <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/5/C05001787.pdf>.
- Eyice, S., *Topkapı Sarayı*, Epoch Yayınları, İstanbul 1985.
- Faroqhi, S., *Osmanlı Zanaatkârları*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- Genç, M., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi-I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.
- Genç, M., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi-II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

- Genç, M., “Yed-i Vahid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, s.378-383.
- Genç, S., “19. Yüzyıl Ortalarına Doğru Kemer Edremit Esnafı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 36 (2016), s.383-400.
<https://doi.org/10.31795/baunsobed.645213>.
- Genç, S., “1821 Mora İsyanı Sırasında Edremit Körfezi ve Zeytincilik”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 17 (2017), s. 283-305.
- Genç, S., “1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 17 (Şubat 2009), s. 277-93.
- Gibbs, F.W. “The History of the Manufacture of Soap”. *Annals of Science* 4, sy 2 (1939), s.169-190.
- Goffman, D., *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, çev. Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- Gökçe, E., *19. Yüzyıl Başlarında Bir Osmanlı Kıyı Kasabası: Kemeredremid*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2007.
- Güran, T., “İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü”, *İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası* 44 (1986), s. 245-75.
- İnalcık, H., *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, bs.28, çev. Ruşen Sezer, Kronik Kitap, İstanbul 2020.
- İnalcık, H., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1 1300-1600*, bs.3, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- İşbilir, Ö., “Kalebend”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. EK-2, s.5-7.
<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/EK-2/CEK214963.pdf>.
- Kacı, Ş., *Şer’iyye Sicilleri İstanbul Kadılığı Defterlerine Göre H.1225-1247 (M.1810-1831)’de İstanbul’da İktisadi Hayat*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.
- Kallek, C., “Kantar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 317-320.
- Kayaoğlu, İsmet. “Anadolu Selçuklularında Ticari Hayat”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), s. 359-373.
- Kiel, M., “Midilli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, s.11-14.
- Kiel, M., "The Island of Lesbos-Midilli Under The Ottomans, 1462-1912 Remarks On Its Population, Economy and Islamic Monuments", *II. National Symposium On The Aegean Islands 2-3 July 2004 Bildirileri*, (2004), s. 53-60.
- Kitapçı, Arakel, *Yeni Leke Risalesi*, Şirket-i Mertebiye Matbaası, İstanbul 1306.

- Konkol, K.- Seth C. R., “An Ancient Cleanser: Soap Production and Use in Antiquity”, *Chemical Technology in Antiquity*, c. 1211 (2015), s.245-266.
- Kütükoğlu, M., *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz Münasebetleri, 1580-1850*, bs.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.
- Kütükoğlu, M., “İzmir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, s.515-524.
- Kütükoğlu, M., *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- Kütükoğlu, M., *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, bs. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Ortaylı, İ., *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, bs.8, Cedit Neşriyat, Ankara 2022.
- Ögel, B. ,*Türk Kültür Tarihine Giriş*, c. 3, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1978.
- Özaydın, A., “Suriye Selçuklularında Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s.386.
- Öztürk, M., “Osmanlı İktisadında Fiyatları Etkileyen Unsurlar”, *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı*, ed. Yavuz Ercan, Mustafa Öztürk ve Rifat Özdemir, Kültür Basım Yayın, Hatay 1996.
- Öztürk, S. “Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii”, *TÜRKLER*, c. 10, s.781-790.
- Öztürk, S., “Osmanlı Kültürel Mirasında Sabun”. *Acta Turcica*, sy. 2 (2010), s. 80-93.
- Öztürk, S.-Sarıyıldız, G., “Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun”. *Tombak*, sy. 15 (1997), s. 42-54.
- Pamuk, Ş., *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, bs. 9, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023.
- Polat, M., “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sabun ve Zeytinyağı Üretimi: 16-18. Yüzyıl Ekonomik Dinamikleri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, sy 1 (2025), s. 46-62.
- Ruska, J. “Sabun”, *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s.15.
- Sami, Ş., *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.
- Sarıyıldız, G., “İstanbul'un Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri”. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, c.1 (2003), s. 363-73.
- Sezen, T., ed., *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Spitz, Luis. “The History of Soaps and Detergent”, *Soap Manufacturing Tecnology*, AOCS, (2001), s.1-27.

- Şabanoğlu, M., “İstanbul’un Osmanlı Dönemi İaşesi”, *İstanbul’un Ticaret Merkezi Eminönü, Sirkeci*, ed. Nuri Çolakoğlu, İTO, 2020.
- Şahin, G., “Türk Kültür Coğrafyasından Özel Bir Örnek: Türk Sabunları”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, sy.2, (2019), s.371-404.
<https://doi.org/10.31463/aicusbed.616266>.
- Toprak, Z., *Türkiye’de Milli İktisad*. Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- Tott, Baron de. *18. Yüzyılda Türkler*, çev. Reşat Uzman, Elips Kitap, Ankara 2004.
- Uzun, A., “İstanbul’un İaşesi”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. 6. İSAM ve İBB Kültür A.Ş., İstanbul 2015.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti’nde Saray Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Wittman, W., *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and Across the Desert into Egypt during the Years 1799, 1800, 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission*. Published by James Humphreys, Philadelphia 1804.
- Yılmaz, E., *Hititlerde Temizlik Kültürü*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl 2020.

Online Kaynaklar

<https://www.muhtelifmuzayede.com/urun/10699202/osmanlica-ayvalik-abdi-urun-osmanli-donemi-kati-sabun-olcu-14x7x4cm>.

<https://www.bayrakmuzayede.com/osmanlica-yazili-girit-isi-sabun.html>.

<https://www.trthaber.com/haber/guncel/padisahların-hediyelik-listesindeki-mis-meyve-sabununa-standart-getirilecek-516364.html>.

EKLER

Ek 1- Marsilya Sabunları, Öztürk S.- Sarıyıldız G, a.g.e., s.45-50

Ek-2 1800'lerin Başında Avrupa'da Kalıp Sabun Yapılışı, Dischfield C., a.g.e, s.16

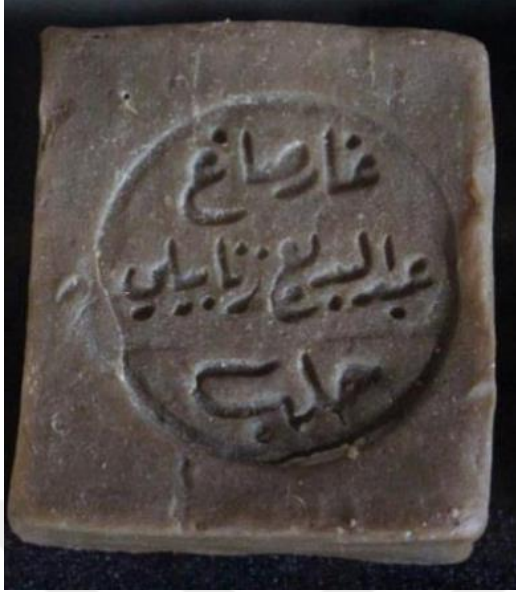
Ek-3 Osmanlı'da Padişahlara Hediye Edilen, Günümüzde de Yapımına Devam Edilen, Misk Sabunları, <https://www.trthaber.com/haber/guncel/padisahlarin-hediyelik-listesindeki-mis-meyve-sabununa-standart-getirilecek-516364.html> (erişim tarihi:10.09.2025)

Ek-4 Kandiye Sabunu, <https://www.bayrakmuzayede.com/osmanlica-yazili-girit-isi-sabun.html> (erişim tarihi: 09.09.2025)

Ek-5 Halep Sabunu, Çiftyürek Müge, a.g.e., s.397.

EK-6 Çift Damgalı Ayvalık Sabunu,

<https://www.muhtelifmuzayede.com/urun/10699202/osmanlica-ayvalik-abdi-urun-osmanli-donemi-kati-sabun-olcu-14x7x4cm> (erişim tarihi:10.09.2025)

Ek-7 Hanya'da Bulunan Sabunhaneleri, Sahiplerini ve Ne Halde Bulunduklarını Gösteren Belge, BOA., C.İKTS, 28-1355.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA.)

سوخه راده ابراهيم اغا صابونخانه
مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن
اغاجه ابراهيم اغا صابونخانه
مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن

حيدر اغا صابونخانه
مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن

شكر اغا صابونخانه
مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن

طوبخانه ابراهيم صابونخانه
مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن

مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن

مردم بولاق اولدوغند
سودوم
يستيكة مصطفى صابونخانه
اعماله قندار اولدوغن نغور
يلايكه ادين اغا صابونخانه
صابون اعمال ومقيم قيم ابراهيم
استاندار اولدوغن نغور
سردار الحاج عيشه
سجدهن صابون اعماله قندار اولدوغن نغور
صابونماكه ماسن حاجه
اعمال ايتمك اولدوغن

OSMANLI ARSIVI
C.İKTS
28-1355

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Merve GENÇARSLAN
EĞİTİM DURUMU	
Lise	Enis Şanlıoğlu Anadolu Lisesi
Lisans	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (2017-2021)
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (2022 -)
Tez Konusu	Osmanlı Devleti'nde Sabun Üretimi ve İstanbul'un Sabun İhtiyacının Karşıllanması 1760-1840.
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Projeler	
TÜBİTAK BİDEB 2237-A Bilimsel Etkinlikleri Desteği Programı: Uygulamalı Tarihyazımı Okulu 01/09/2023- 05/09/2023.	
Erasmus+ Değişim Programı Università di Verona, Department of Cultures and Civilizations, İtalya- 15/05/2025-31/07/2025	
Katıldığı Bilimsel Kongreler:	
12. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi- Yalova 15/11/2023- 17/11/2023 “Mevlevilik ve Konya Mevlevihanesi ile Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler”	